

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ORYANTALİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

HAZIRLAYAN
Osman SARI

ELAZIĞ-2008

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ORYANTALİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu Tez / / 2008 Tarihinde aşağıda belirtilen jüri Üyeleri tarafından
oybirliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman	Üye	Üye
Prof.Dr. M.Beşir AŞAN	Prof.Dr.Mustafa ÖZTÜRK	Doç.Dr.Zahir KIZMAZ

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
.../.....2008 tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ahmet AKSIN

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORYANTALİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Osman SARI
Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

2008, Sayfa VIII+100

:

Doğu bilimi, Şarkiyatçılık, olarak ta bilinen Oryantalizm; Yakın ve Uzak Doğu toplum ve kültürleri, dilleri ve halklarının incelendiği batı kökenli ve batı merkezli araştırma alanlarının bütünü olarak tanımlanmıştır. Oryantalizm, Asya ve Kuzey Afrika uygarlıklarına ilişkin, antropoloji, arkeoloji, sosyoloji, iktisat, tarih, yazı ve kültür çalışmalarına kadar her şeyi kapsar. Sistemik olarak 13. yüzyılda ortaya çıkan Oryantalizm, 18. yüzyıldan itibaren bu adla anılmaya başlanmıştır. Tüm doğuyu kapsayan Oryantalizm, temelde İslam dünyası üzerine kurgulanmıştır. Oryantalizm her zaman öteki olarak gördükleri doğuyu kendi değerlerine yabancılaştırma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyan batı dünyasının, İslam'a ve onun peygamberine karşı, kolektif stratejinin yansımasıdır. Doğunun maddi imkânlarına sahip olmak isteyen Hıristiyan batı, sömürgecilik faaliyetleri için oryantalistlere ihtiyaç duymuş ve onlardan bilgi desteğini sağlamıştır. Oryantalizmin sistemik olarak belirlediği zamanlarda emperyalizm de yoğun olarak boy göstermiştir. Türk- İslam dünyası üzerinde de yoğun faaliyet yürüten oryantalistler özellikle Osmanlı coğrafyasını yüzyıllarca mesken tutmuşlardır. Bugünde aynı coğrafyada faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmektedirler. Oryantalizm, yaptığı çalışmalarla misyonerlere de malzeme hazırlamış, onların İslam ülkelerinde girişecekleri faaliyetlerde yardımcı olmuştur. Oryantalizm gerçeği günümüzde de diri bir şekilde karşımızda durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalist, Emperyalizm, İslamiyet, Misyonerlik, Ortadoğu

ABSTRACT

A REASARCH ON ORIENTALISM

Osman SARI
Firat University Social Sciences Institute
Main Science Branche of History

2008, Pages , VIII+1000

Orientalism is defined as the whole of west originated and based investigation areas which far and near east communities and cultures, languages and folksa re investigated.orientalism includes anyhropolgy,archeology, sociology, ecomomcs, history, written abd culture studies related to civilization of Asia and North Africa. Orientalism appeared systematically in 13 th century, has been called with this name since 18 century. Orientalism which covers the whole east is basically fictined on the muslom world. We always meet orientalism as the effect of estrangement to their values. It is tyhe collective strategy of scene towards the muslim and its prophets christian west world. The christain easf who wants to own th materials of east need orientalist about colonisation and provide konledge support from them.imperialism is denselyn seen when orientaslism systematically appears. Orientalists who carry on activiteis on turkish-muslim world has settled in especially on the geography of Ottoman for centuries. They stil carry on their activities in the same geography. They also provide materials for missioners with the works they have done and help them in the attempts of their activities. The orientalism is stil standing alive in front of us.

Keywords: Orientalist , İmperialism , Islamısm , Missionery

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
KONU VE KAYNAKLAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİZM VE ORYANTALİZM'İN TARİHİ GELİŞİMİ

1. ORYANTALİZM (ŞARKİYATÇILIK).....	3
1.1. Oryantalizm'in Terim Anlamı	3
1.2. Orient	5
1.3. Oriental	7
1.4. Oksidental	7
1.5. Gizli Oryantalizm	8
1.6. Açık Oryantalizm	8
1.7. Oryantalizmin Başarıları.....	8
1.8. Oryantalizm ve Edward Said	10
1.9. Neden Oryantalizm	13
2. ORYANTALİZM'İN TARİHİ GELİŞİMİ.....	14
2.1. Oryantalizm'in Doğuşu.....	14
2.2. Haçlı Seferlerinde Oryantalizmin Etkisi	17
2.3. Osmanlı Devleti'nin İlerleyişi Karşısında Oryantalizm.....	21

2.4. Son Üç Yüzyılda Oryantalizm.....	24
2.5. Doğu-Batı	29
2.6. İlk Oryantalistler	32
2.7. Oryantalist Görüşleri.....	35
2.8. Çağdaş Oryantalistlerin Görüşleri	37
3. ORYANTALİZM VE MEDENİYET	39
3.1. Oryantalizm-Kültür ve Medeniyet	39
İKİNCİ BÖLÜM	43
ORYANTALİSTLERİN İSLAM DİNİNE BAKIŞLARI	43
1. ORYANTALİZM'İN ÇALIŞMA ALANI	43
2. İSLAM FÜTUHATI KARŞISINDA BATILILAR.....	47
3. ORYANTALİSTLERİN İSLAM'A BAKIŞI	49
3.1. Dante'nin Görüşleri	53
3.2. Misyoner Faaliyetleri.....	56
4. ORYANTALİZME KARŞI ÇALIŞMALAR.....	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	61
ORYANTALİZM VE SÖMÜRGEÇİLİK	61
1. SÖMÜRGEÇİLİK.....	61
1.1. Sömürgeçilik Emperyalizm İlişkisi.....	64
1.2. İlk Sömürgeçilik Faaliyetleri.....	66
1.3. İngiltere'nin Sömürgeçilik Faaliyetleri.....	68
1.4. Fransa'nın Sömürgeçilik Faaliyetleri	72
1.5. Güney-Doğu Asya'daki Sömürgeçilik Faaliyetleri	74
1.6. Çin ve Japonya'daki Sömürgeçilik Faaliyetleri.....	75
2. ORYANTALİZM'İN SÖMÜRGEÇİLİKLE İLİŞKİSİ	76

2.1. Hindistan'ın İşgali ve Oryantalizm.....	82
2.2. Hindistan'da İlk İngiliz Şarkiyatçıları	83
2.2.1. Anquetil	83
2.2.2. William Jones.....	84
2.3. Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Oryantalizm	86
3. SÖMÜRGEÇİLİK YOLUNDA BATILILARININ İSLAM ARAŞTIRMALARI	88
3.1. Şarkiyatçıların Hazırladığı İslam Ansiklopedisi	88
3.2. Şarkiyatçıların Kur'an Çevirileri	90
4. ORYANTALİZMİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI.....	92
SONUÇ.....	96
ÖZGEÇMİŞ.....	99

ÖNSÖZ

Oryantalizm, Batının doğuya olan merakıdır. Batı, kendine göre bir doğu inşa etmek istemiştir. Böylece, gerçek doğuyu değil, hayalinde tasavvur ettiği doğu için çalışmıştır. Oryantalizm genellikle batı tarafından, doğuya dayatılan bir doktrindir. Oryantalist; şark ile ilgili incelemeler yapan oraya dair herhangi bir konuda uzmanlaşmış batılı bilim adamı demektir. Doğu her zaman için Batılılar için “cazibe merkezi” olmuştur. Oryantalistlerin çalışmalarının yanında İslam dünyasında batıya yönelik çalışmalar çok azdır. Oryantalizmin başarıları; 19. yy.dan itibaren bilim adamları üretmesi, Batı'da eğitimi yapılan doğu dillerin artırması, orijinal eserlerin oluşması, Doğu ile ilgilenen öğrenciler çıkarması olarak sıralanabilir. Oryantalizmin ortaya çıkmasının ilmi, siyasi, dini ve ekonomik nedenleri vardır. Oryantalizmin başlangıcı konusunda kesin bir tarih belirlemek zor görünmektedir. Haçlı Seferleri ile başlayan Coğrafi keşiflerle devam eden süreçte, Oryantalizmin etkilerinden söz edebiliriz. Oryantalistler adeta sömürgeci devletlerin memuru gibi çalışmışlardır. 19. yüzyıla gelinceye dek, Osmanlı devletinin misyonu, İslam ve Doğu dünyasını, Batı'ya karşı savunmak olmuştur. Batı bunu önlemek için “Şark Meselesini” gündeme getirecektir. Osmanlı, Doğunun sömürülmesini önleyen tek güçtür. Bu yüzdende yıkılıncaya kadar Batının hedefi olmuştur. Oryantalistlere ait ilk uluslararası kongre 1873'de, Paris'te yapılmıştır. Bunun gibi büyük kongreler günümüze kadar muntazam aralıklarla yapılarak devam etmiş ve sayısı 30'u geçmiştir. Oryantalizmin en büyük hatası, Doğu kültürünü önemsememesidir. Profesyonel Oryantalistin görevi, Doğu'nun parçalarını birleştirerek, bir portre yapmak, Doğu'yu bir tabloda adeta yeniden oluşturmaktır. Bazı oryantalistler emperyalizmin keşif kolu olarak çalışmışlardır. Hıristiyan Avrupa'ya göre dünya, batının hâkimiyetinde yeni bir medeniyete kavuşmalıydı. Batılı Oryantalistler misyonerlerle İslam dünyası üzerinde etkin çalışmalar yapmışlardır. İslam dünyası şarkiyatçıların çalışmalarına karşı genel olarak sessiz kalmıştır. Tarihteki süreçler incelendiğinde Batı'nın Doğu'yu sömürmek ve onu kendi istediği biçime sokmak için kullanmayacağı hiçbir araç yoktur. Sömürgecilik, diğer bir deyişle emperyalizm coğrafi keşiflerle birlikte başlamıştır. İngiltere ve Fransa gibi devletler bu yarışın içindedir. Avrupa'da Oryantalistler direkt olarak sömürge dairelerine bağlanmışlardır. Sömürgecilik ve Oryantalist işbirliği ile Batı dünyası doğuyu her alanda geçmiş ve artık vizyonuna doğuyu sömürmek kavramını koymuştur.

Avrupa'nın önde gelen devletlerinde şarkiyatla ilgili bir bölüm mutlaka vardır. Ayrıca bu ülkelerde sömürge işleri yürüten kuruluşa bağlı bir Doğu ülkeleri dairesi de bulunmaktadır. Buralarda çalışan kişiler çoğunlukla oryantalisttir. 1815'den, 1914'e kadar Avrupa'nın direkt sömürge hâkimiyeti yeryüzü karalarının %35'inden %85'ine çıktığı düşünüldüğünde, sömürgeciliğin boyutlarının nerelere vardığını anlayabiliriz. İslam-Doğunun düzelmesi için oryantalistleşmesi gerekiyordu. Son süreçte İngiltere ve Fransa'dan sonra ABD emperyalist-kapitalist sistemin başına geçmiş ve Afganistan ve Irak politikaları ile bunu sürdürmektedir. Çünkü Irak'ın ABD'den beş kat fazla petrolü vardır. Müslüman ülkeler, batı ülkelerinden 16 kat fazla petrole sahiptirler. Foucault "tanımak hükmetmektir" demektedir. Batı Doğuyu tanıdıkça, hükmetme arzu ve isteğini devam ettirecektir.

Bu vesileyle, yapmış olduğum bu çalışmada benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Beşir AŞAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Osman SARI

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: adı geçen eser
bkz.	: Bakınız.
Gös. Yer	: Gösterildiği yer
s.	: Sayfa
Vb.	: Ve benzerleri
Vs.	: vesaire
Yay.	: yayınları

1. Konu

Bu çalışmanın konusu ‘Oryantalizm Üzerine Bir Araştırma’dır. Oryantalizm kelimesinin sözlük anlamı Doğu Bilimi olup, diğer bir anlamı da Doğu hakkında bilgi edinme peşinde olma demektir. Oryantalizm bir ilim dalı olarak karşımızda dursa da onu bir tür “Doğu kültür ve medeniyetlerinin mühendisliği” olarak tanımlamak mümkündür. Başka deyişle oryantalizm, Batı’nın Doğu üzerinde tahakküm kurmak, kendi çıkarlarına göre yeniden yapılandırmak amacıyla geliştirdiği bir yoldur. Yüzyıllardır Müslüman- Hıristiyan ayrışmasını körükleyen, doğuyu batının gözüyle tanımlayan uzun soluklu sürecin adıdır. Oryantalizm, yüzyıllar öncesinden disipline edilmiş, sömürgecilik ve misyonerlikle bütünleşmiş tarihi bir olgudur.

Bu çalışma oryantalizm ve konu ile ilgili terimlerin tanımı ile başlamaktadır. Oryantalizmin doğuşu ve günümüze kadar olan serüveni, ünlü oryantalistlerin hayatları ve çalışmaları kronolojik sıra takip edilerek anlatılmıştır. Araştırma oryantalistlerin çalışma alanları, İslam’a bakış açıları, sömürgecilik ve misyonerlik karşısındaki duruşlarına ağırlık verilerek hazırlanmıştır. Oryantalizmin medeniyet tasavvuru ve bu tasavvurun günümüze yansımalarının değerlendirilmesiyle çalışma tamamlanmıştır.

2. Kaynaklar

Oryantalizm, terimi kimi çevrelerde XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki Avrupa emperyalizmi döneminin zihniyeti tarafından şekillendirilmiş Amerikalı ve Avrupalıların Doğu araştırmalarına işaret etmekte kullanılarak olumsuz bir anlam kazanmıştır. Bu anlamda oryantalizm; Doğu kültür ve halklarının önyargı dolu ve bu kültürlere yönelik dışarıdan yorumlarını işaret etmektedir. Terimi bu bakış açısından ve olumsuz manada kitaplarında kullanan en ünlü kişi Filistin asıllı Edward Said'dir. Bernard Lewis gibi batılı akademisyenler ise Said tarafından kelimeye yüklenen bu olumsuz imaları eleştirmişlerdir. Edward Said oryantalizmi İslam dünyasına tanıtan en ünlü kişidir. “Oryantalizm” adlı eseriyle ünlenmiştir. Araştırmamızda fazlaca istifade ettiğimiz bu eser, doğulu bir bilim adamının “Oryantalizm”i farklı bir bakış açısıyla tanımlaması açısından önemlidir. Eserde Oryantalizm, “Doğu'ya ilişkin ideolojik önyargılar ve perspektiflerin hakim olduğu, düzenlenmiş (doğululaştırılmış) yazı, vizyon ve

araştırma tarzıdır. O, tüm düşünce ve araştırma alanı tarafından ifade edilen Doğu imajıdır” şeklinde tanımlanmıştır. Yazar’ın eserinde söylemek istedikleri şu cümlede özetlenebilir: “Oryantalizm eninde sonunda gerçeklerin siyasi bir görüntüsü olmaktan öteye gidememiştir”. Edward Said eserinde “Modern Oryantalizmin Eninde sonunda gerçeklerin siyasi bir görüntüsü olmaktan öteye geçememiştir.” Şeklinde sert çıkışlarda yapmıştır. Edward Said’in Oryantalizm adlı eseri araştırmanın bütün bölümlerine faydalanılan temel kaynaktır.¹

Oryantalizmi daha radikal boyutta inceleyen Türk aydınlarından Ömer Baharoğlu, oryantalizmin Batı’nın emperyalist eylemlerine katkıda bulunan bir kurgu olduğunu aslında hiç masum bir imgelem veya disiplin olmadığını ve Batı’nın dünyanın değişik coğrafyalarına sızma girişimlerinin fikri, bilimsel ve kültürel altyapısının oryantalizm tarafından oluşturulduğunu söylemektedir.

Marc Ferro’nun Sömürgecilik tarihi adlı eseri çalışmamıza referans olması açısından önemlidir. Eserde 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar süregelen fetihler ve sömürge faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıntılı kaynakça ve dizine sahip olan eserde sömürgecilik tarihi kronolojik olarak verilmiştir.²

İsmail Süphandağı’nın “Batı ve İslam Arasında Oryantalizm” adlı eserinde oryantalizm, “Kendinden menkul bir üstünlük psikolojisi ile konuşan Batı’nın, Doğu’ya karşı üstünlük duygusundan ileri gelen bir davranış kodu” olarak tanımlanmıştır. Bu kodu deşifre eden kitap, ilk günden günümüze kadar Batı’dan gelen ve kendisini fark ettirmeyen tehlikenin Doğuda ele geçirdiği kaleleri ve bu kalelerin ele geçiriliş hikâyelerini içermektedir.³

Doğu- Batı dergisinin Aytaç Yıldız editörlüğündeki “Oryantalizm” başlığı altındaki sayısı Edward Said’e ithaf edilmiş tartışma metinlerinden oluşmaktadır. Andrew Rubin, Enver Abdülmelik, Fred Halliday, Patrick Williams, James Clifford, Neil Lazarus, Karlis Racevskis, Phiroze Vasunia, Bernard Lewis birinci bölümde Ussama Makdisi, Aamir Mufri, Millica Bakic-Hayden, Michael

¹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 9.

² Marc Ferro, **Sömürgecilik Tarihi**, (Çev. Muna Cedden), İmge Yay., İstanbul, 2002

³ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, Gelenek Yay., İstanbul, 2004

Sprinker, Fred Dallmayr, Ernest Gellner, Lila Abu-Lughod, James Carrier'in ikinci bölümde Oryantalizm ile ilgili makaleleri yer almaktadır.⁴

Yücel Bulut'un "Oryantalizmin Kısa Tarihi" adlı eserinde Oryantalizmin tarihi şu şekilde tarif edilmiştir; "Oryantalizmin tarihi batının bizzat kendisinin tarihidir. Oryantalizmin tarihi, bize batılı bilincin de tarihini sunmaktadır." Eser başından ikinci dünya savaşının sonuna kadar oryantalizmin tarihini anlatmakta olup, oryantalizm ve onunla ilgili güncel sorulara cevap aramaktadır.⁵

Suat Yıldırım'ın "Oryantalistlerin Yanılgıları" adlı kitabı Oryantalistlerin İslam araştırmaları üzerine düşüncelerini içermektedir. Oryantalizmin tanımı ile başlayan eser oryantalistlerin iddiaları ve onlara veriler cevap örnekleriyle devam etmiştir. Eserin son bölümünde ise batıda yapılan Kuran tercümelemleri hakkında bilgi verilmiştir. Oryantalistlerin yanılgıları adlı eser araştırmamızda kaynaklık eden önemli eserlerdendir.⁶

Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark adlı eser değişik makalelerden oluşmuş ve özellikle doğu-batı arasındaki kültürel farkları konu edinmektedir.⁷

Uygur Kocabaşoğlu'nun Anadolu'daki Amerika eseri 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan misyoner okullarını ve bunların faaliyetlerini belgelere dayanarak anlatmaktadır.⁸

Araştırmamız faydalandığımız bu kaynaklar dışında değişik dergi, ansiklopedi ve internette yayınlanmış makalelerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

⁴ Aytay Yıldız (Ed.), "Doğ-Batı", Doğ-Batı Yay., Ankara, 2007

⁵ Yücel Bulut, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, Küre Yay., İstanbul, 2006

⁶ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Kitabevi, İstanbul, 2002

⁷ Mutman ve Keyman **Oryantalizm**, Hegemonya ve Kültürel Fark, İletişim Yayınevi, 1996

⁸ Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

GİRİŞ

Kültürel ilişkilerde ve ulusal yada uluslararası platformlarda en fazla geçerli olan “gerçekten” ziyade bu gerçeğin sunulma şeklidir. Oryantalizmin amacı ve tarihi misyonu kadar bu konunun iyi etüt edilmesi ve bu konuda kayda değer araştırmaların yapılması da son derece önem arz eden bir konudur. Oryantalizm batı dünyasını ne kadar ilgilendiriyorsa, ondan daha fazla doğuyu ilgilendirmektedir. Çünkü üzerinde düşünülen, hesap yapılan, tahakkümü planlanan Doğudur.

”İnsan gerçeğine böylesine uzak ve böylesine gözleri kapalı bir ilmin varlığını fark etmeseydim bu kitabı yazmazdım”.⁹ Diyor Edward Said.

Dünya tarihinin önemli aktörleri arasında yer alamamak, tarih-dışı kalmak anlamı taşıyor. Doğu toplumları bundan dolayı, dünya tarihine katılabilmek adına, Batıya bağımlı kalmak zorunda kalmışlardır. Bu durum oryantalistleşmenin ya da Oryantalistlerle işbirliğinin kapılarını sonuna kadar açmıştır.

Gibb İngiliz yurttaşlarına şöyle sesleniyordu: “Oryantalizm Oryantalistlere bırakılmayacak kadar önemlidir...”¹⁰ Diyerek bu konunun önemini işaret etmektedir. Doğu ile ilgilenenler akademisyenlerden ziyade siyasi iktidarlar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere kendi topraklarının 104 katı sömürgeye, Fransa ise topraklarının 20 katı sömürgeye sahip olduğu düşünülürse konunun siyasi ve ekonomik boyutları daha iyi anlaşılabilir.

”Bugün Avrupalılık ideolojisinin önceki görüngüsünü oluşturan Batılılık düşüncesi, “öteki”ne bakışın doğurduğu bir ideoloji olarak gün yüzüne çıkmıştır. Batı, “öteki”ni dışlamak yoluyla kendi kimliğinin hem farkına varmış, hem de kimlik değerleri konusunda kendini rahatlatmıştır”.¹¹

Bir Afrika Atasözünde; “Aslanlar kendi tarihçilerine kavuşuncaya kadar, kitaplar avcıyı övecektir.” demektedir. Doğu insanı Batının tahakkümünden kurtulmadan kendi öz benliğini öğrenmede sıkıntılar yaşamıştır yaşamaya da devam edecektir. Batı insanının önyargısına göre; Bir insan ne kadar Batıcı olursa olsun, eğer doğulu ise o önce Doğuludur sonra Batıcı. Bu önyargı Batı insanının kendisini hep üstün görmesine Doğuyu ve doğu insanını ikinci sınıf görmesine neden olmuştur.

⁹ Edward W. Said **Oryantalizm**, s.10

¹⁰ Said, **a.g.e.**, s.154

¹¹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, s.101

“Şarkiyatçıların fikirlerinden haberdar olmanın lüzumunu söylemekten maksadımız onların görüşlerini revaçlandırmak değildir.”¹² “Bazı kimselere göre oryantalizm, vadesini doldurmuş zannedilse de, batının İslam dünyasındaki çıkarlarından ve beklentilerinden vazgeçtiğine dair bir belirti olmadığından, öyle görünüyor ki batılı yöneticiler oryantalizme muhtaç olmaya devam edecek, dolayısıyla şarkiyatçılıkta çalışmalarını sürdürecektir. Oryantalizm batı’da ve doğu’da oldukça önemlidir. Doğu ile ilgili bir mesele çıkar çıkmaz şarkiyatçıların bu konudaki çalışmalarına bakılmaktadır.”¹³ Avrupa’yı yani batıyı batı yapan ve belirginleştiren temel özellik çıkar söz konusu olduğunda zihniyet aynı olduğu için siyasi ve dini paydada birleşebilmesidir. Ortak payda doğunun batı çıkarlarına hizmet etmesidir.

“Doğu söz konusu olduğu zaman kendisi hiçbir zaman olayın içinde değildi. Bu esnada Doğu sadece Oryantalist tarafından temsil edilmekte, onun görüşlerinde canlılığa kavuşmaktaydı. Ancak unutmamak gerekir ki sadece Doğu’nun bu yokluğu Oryantalist’in varlığını gerekli kılmaktadır.”¹⁴

Amerikan üniversitelerinde İslam’la ilgilenenleri, ilahiyat fakültelerinde değil de siyaset bölümünde yada uluslararası ilişkiler bölümünde bulunması işin boyutunun siyasi olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Son dönemde dünyada yaşanan olaylar Oryantalizmin etkilerinin günümüzde de devam ettirdiğini gösteriyor.

“11 Eylül 2001 terör saldırısından beri, kendi ülkesinde yaşayan Müslümanların demokratik haklarını kısıtlamaya gitmektedir. Hatta Müslümanların turist olarak ülkeye gelmesine bile kısıtlama getirmekte, parmak izlerini almakta, giriş çıkışlarda aşağılayıcı muamelelere maruz bırakmaktadır.”¹⁵ Batının bu tavrının yeni olmadığını görmek gerekir. Tarihi süreç içinde bunu örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Tarihi incelerken olayları ve kişileri övgü veya yergiyle değil, objektif olarak incelemeli ve geçmişin geleceğe ışık tutması sağlanmalıdır. Akademisyenden beklenen de budur.

¹² Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, s.12

¹³ Said, **a.g.e.**, s.29

¹⁴ Edward W. Said **Oryantalizm**,s.285

¹⁵ Yıldırım, **a.g.e.**, s.55

BİRİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİZM VE ORYANTALİZMİN TARİHİ GELİŞİMİ

1. Oryantalizm (Şarkiyatçılık)

Cezayir asıllı, Yahudi ve kadın olarak Fransa da büyüyen Hine Cixous; Tarihin artık bildiğimiz jesti: İki ırk olmalıydı. Efendiler ve Köleler diyordu.

Batının Doğuyu nasıl tanımladığı, nasıl “keşfedilecek, zapt edilecek, betimlenecek ve çeşitli amaçlara hizmet edecek biçimde söylemleştirilecek” bir nesne olarak gördüğü oryantalist ideolojinin temelinde yatan en önemli konudur. Batı Doğuyu kendi gözüyle kendi bakış açısıyla resmetmiştir. Ve Öteki olarak kabul edilen Doğunun kendisini bu bakış açısından ve bu resme göre tasavvur etmesi gerektiğini dayatmak istemiştir.

1.1. Oryantalizm’in Terim Anlamı

Kelimenin sözlük anlamı Doğu Bilimi'dir. Kökeni ise güneşin doğuşunu ifade eden Latince oriens kelimesine dayanmaktadır ve coğrafi manada Doğuyu işaret etmekte kullanılmıştır. Oryantalizm, kültürel hatta ideolojik bir açıdan, arkasında müesseseler, kelimeler, ilimler, tasvirler, öğretiler, kavramlar olan bir muhakeme biçimidir. Oryantalizm, Doğu'lu nesnelere inceleme, eleştirme, hüküm verme, disiplin etme yahut yönetim için başvuru kaynağı olan el kitabına yerleştirilen "Doğu bilgisidir".

Yakın ve Uzak Doğu toplum ve kültürleri, dilleri ve halklarının incelendiği batı kökenli ve batı merkezli araştırma alanlarının tümüne verilen ortak ad. Oryantalizm, Doğu Batı'dan daha zayıf olduğu için “Batının Doğuya tahakkümü” şeklinde öngörülen Doğu'nun farkını onun zayıflığından ibaret bulan siyasi bir doktrindir. Amerikalı ve Avrupalıların Doğu araştırmalarını tanımlamakta kullanılmıştır. Bu anlamda doğuculuk Aydınlanma çağı sonrası Batı Avrupalı beyaz adamın Doğu hakları ve kültürüne yönelik dışarıdan, ötekileştirici ve önyargı dolu yorumlarına

işaret etmektedir. Terimi bu bakış açısından ve olumsuz manada kitaplarında - özellikle de Oryantalizm (1978) kitabında- kullanan en ünlü kişi Edward Said'dir.

Said oryantalizmi; batı dışındaki toplumların öğrenilmesi, yönlendirilmesi ve sonunda da kullanılması için sarf edilen gayretlerin tümü diye tanımlamaktadır.

Oryantalizm'in diğer bir anlamı da Doğu hakkında bilgi edinme peşinde olma demektir. Bazı tarihçiler bu yüzden "Doğubilim" diye bir Türkçe karşılık bulmuşlardır. Doğu'yu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve fikri bakımdan yönetmek imkânı yoktur. Yani Oryantalizm Şark söz konusu olduğunda otomatik olarak devreye giren ve tesir icra eden menfaatler örgüsüdür. Oryantalizm, Avrupa'nın Doğu hakkındaki bir uydurması değil, Batı tarafından bilinçli vücuda getirilmiş ve nesiller boyu hatırı sayılır yatırımlara konu olmuş bir teori ve pratikler bütünüdür.

Roma İmparatorluğu döneminde henüz Uzak Doğu kültürleri tam olarak bilinmediğinde günümüzde Orta Doğu denilen bölge Doğu olarak görülmekteydi. Doğu ile ilgili anlayışlar Batılı kâşiflerin Asya'nın içlerine yaptıkları seyahatlerle değişmeye başladı. Oryantalizm, "Doğu ile varılmış olan bir uzlaşmadır". Böylece Oryantalizm Doğu'dan daha çok Doğu'yu icada eden batıydı. Ve kendisini ortaya koyan Batı kültürüyle bağlantılıydı.

Oryantalizm: "Avrupa ve Batının hayal ettiği " Doğuyu ifade eden bir kavramdır.

"Bu şekliyle oryantalizm, Batının Şarkı/Doğuyu var ettiği/ürettiği muazzam bir disiplin şeklinde okunmalıdır."¹⁶

Genel veya özel anlamda etnolog, sosyolog, misyoner, tarihçi ve siyaset bilimcileri de kendi bilimsel disiplinleri birlikte oryantalizm içine katmak mümkündür.

Orientalist kelimesi ilk olarak 1779'da İngiltere'de; 1799'da ise Fransa'da kullanılmaya başlamış, 1838 yılında Fransız Dil Akademisi'nin sözlüğüne girmiştir. Bu kelime, tarihten de anlaşılacağı gibi, hayli geniş bir anlamı içine almaktadır. Avrupa'nın doğusundan itibaren bütün bir Asya ve Afrika âlemini, Yakın, Orta ve

¹⁶ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 112.

Uzakdoğu'yu; tarihleri, dilleri, coğrafyaları, dinleri, kültürleri, edebiyatlarıyla inceleme işi olarak son derece geniş bir sahaya yayılır. Fakat gerek memleketimizde, gerekse İslam dünyasında özel manasıyla müsteşrik (oryantalist), Müslüman Doğu'yu inceleme konusu edinen kimse demektir. İslami alanda araştırma yapan bilim adamlarını ayırt etmek için Batı'da, özellikle Fransa'da bir ara İslamizan (İslamisant)" yani 'İslamiyatçı' İslam'la ilgili araştırmalar yapan' terimi kullanılmış ise de yaygınlaşmamıştır.¹⁷ Edward Said'in yorumuyla Doğu'yu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve fikri bakımdan yönetmek imkânı yoktur. Yani Oryantalizm Şark söz konusu olduğunda otomatik olarak devreye giren ve tesir icra eden menfaatler örgüsüdür.

“Şu halde oryantalist; şark ile ilgili incelemeler yapan oraya dair herhangi bir konuda uzmanlaşmış batılı bilim adamı demektir. Avrupa'nın doğusundan itibaren bütün bir Asya ve Afrika âlemini, yakın, orta ve uzak doğuyu; tarihleri, dinleri, coğrafyaları, dilleri, kültürleri ve edebiyatlarıyla inceleme işi olarak son derece geniş bir sahaya yayılır.”¹⁸

Sonuç olarak; Oryantalizm; Batının Doğu'ya merakı sonucu ve geçmişten süre gelen Doğu-Batı kültür ayrılıklarından yola çıkarak özellikle Batılı sanatçıların Doğu insanı ve yaşam tarzına eğilimleri sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak oryantalist ve oryantalistler konusu, günümüze gelinceye kadar üzerinde ciddiyle durulmamış bir konudur.

1.2. Orient

Orient(Doğu) tabiri Doğu'yu Batılı öğrenim, Batılı bilinç ve Batı imparatorluğu alanına taşıyan politik güçlerce çevrelenen temsiller sistemine işaret eder. Doğu eski çağlardan beri insanlarda hülyalar uyandıran, garip izlenimler yaratan, kendine has yaratıkları ve manzaraları ile fevkalade deneyimlere yol açan bir yerdir. Avrupalı içense mühim olan, Doğu'nun ve olaylarının “Avrupa gözü” ile resmedilmesidir.¹⁹ İşte Edward Said'in de dediği gibi oryantalist gerçek doğuyu değil şarkiyatçıların görmek istedikleri bir doğuyu aksettirir.

¹⁷ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 20.

¹⁸ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 19.

¹⁹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s.11

Benjamin Disraeli Tanced Doğuyu; ‘‘Başlı başına bir meslek dalı’’olarak tanımlamıştır.

Doğu; Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelerinin bulunduğu yerdir, kurduğu medeniyetlerin ve konuştuğu dillerin membaıdır, kültürel uzanımdır ve onun en derin ve en ziyade tekerrür eden öteki (benden başkası) imgelerinden biridir

Doğu her zaman için Batılılar için cazibe merkezi olmuştur. Hem toplumsal, hem de siyasal açıdan Batılıların gözü Doğu'dan ayrılamamış, sürekli Doğu ülkelerini sömürgeleştirmeye çalışmışlardır. Gezinlerin öykülerindeki Doğu, harem, tutkun, cinsel tutkun ve fantezilerin ortak yeriydi. Doğunun kadını ise her şeyden önce bir ‘‘kadın’’ olarak betimlenmiyordu. Kleopetraların ülkesiydi Doğu. Kadını; gururlu, enfes, iç gıcıklayıcı ve vahşiydi. Doğudaki harem sayısız biçimde anlatılması da bunu gösteriyor.²⁰

Siyasal açıdan da Doğu ile Batı, birbirinden farklı kabuller içinde olmuşlardır. Doğu dünyası görsel bir siyasi hiyerarşi esas alırken, batı, akılcı bir siyasi yapıda yakın durmuş, antik Yunandan Roma'ya Hıristiyanlığa, orta çağ ve Rönesans'tan aydınlanmaya ve küreselleşmeye varıncaya dek akılcı ve beşer kaynaklı bir siyasi söylemi esas almıştır.²¹

Batılı oryantalistlere göre Doğu mantıksızdır, dinsiz olup azgındır, çocuk ruhludur, sapkındır. Böylece Avrupalı makuldür, fazıldır, olgun ve normaldir.

Doğulular için tanımlama yapılırsa; özel isimleri olmayan, sadece Batılı gözüyle ‘‘Batı-dışı’’ya da ‘‘ötekiler’’ olarak tanımlamaktadırlar.

Amerikalılar için Doğu, Uzak Doğu'dur. Ve özellikle Çin ve Japonya'dır. Amerikalıların aksine Fransız'lar ile İngiliz'ler ve onlar kadar olmasa da Alman'lar, Rus'lar, İspanyol'lar, Portekizliler, İtalyan'lar, İsviçreliler uzun bir Oryantalizm geleneğine sahiptirler. Doğu Avrupa'ya bitişik bir kara olmanın yanında, Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelerinin bulunduğu yerdir, kurduğu medeniyetlerin ve konuştuğu dilin membaıdır, kültürel uzanımdır. En önemlisi Doğu, Avrupa'nın ‘‘karşıt kalesi’’ olarak kendini tesisinin en büyük yardımcısıdır.

²⁰ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 65.

²¹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 28.

Doğu çok eski çağlardan bu yana garip yaratıklarla dolu, şaşırtıcı anılar ve görüntüler taşıyan ve doğaüstü olaylarla bezenmiş bir fanteziler dünyası olarak Avrupalılar tarafından yaratılmıştı.²²

Eski Mısır'dan, Çin'e kadar elçilerin gezi günlükleriyle; seyyahların kitaplarıyla; Doğu düşüncesi, değişmeden sürüp gidiyor. Doğu sadece batının yakın komşusu değildir. Bu alanda aynı zamanda Avrupa'nın en geniş, en zengin ve en eski sömürgelerini kurduğu bir bölge ve uygarlığının ve dillerinin temelidir. Çünkü Doğu, gerçekte olan Doğu değil, Batılının zihnindeki imajlar dizgesidir. Çünkü Batının icadı olan bir Doğu var ve bu Doğu, gerçeğinden farklı bir hayali Doğudur. Bu Doğu, metinsel ve zihinsel bir inşa sürecinde icat edilmiştir. Doğu; fikirleri, hayalleri, kişiliği ve deneyleri ile kontrastlar yaratarak Avrupa'nın(yahut Batının) tarifini kolaylaştırmaktadır. Bütün bunlara rağmen bu doğunun hiçbir yönü hayali değildir. Doğu Avrupa'nın maddi kültürünün ve uygarlığının ayrılmaz bir parçasıdır.²³

Dolayısıyla Doğu iki bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Herodot İskender ve izleyicileri tarafından gezilmiş ve görülmüş diğeri ise henüz ne gezilmiş ne görülmüş ne de fethedilmiştir.said89

1.3. Oriental

Oriental, bu tip düşünmeyi temsil eden kişidir. Erkeği feminen, güçsüz ama yine de garip bir şekilde Batılı, beyaz kadını tehdit eden kişi olarak tasvir edilir. Doğulu kadın ise çarpıcı derecede egzotik ve hâkimiyet altına alınmaya isteklidir. Doğulu kültürel ve ulusal sınırları aşan bir klişedir.

1.4. Oksidental

Kelimenin içerdiği ve Doğu'ya yönelik Batılı önyargısının karşıtı olarak Batı'ya yönelik Doğulu önyargısı anlamında da Oksidentalizm terimi türetilmiştir.

Oryantalizmin karşıtı Oksidentalizm olup genel anlamı ile doğuların batı dillerini araştırmasıdır. Bu açıdan Oksidentalizm batıya ait, batı dilleri ve toplum özellikleri ile ilgili doğuluların araştırma ve tespitleri veya bu konudaki gerçeklerin saptırılması olarak kabul edilebilir.

²² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 26.

²³ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 12.

Dini, dili, kültürü yabancı olan toplumları incelemeye ömrünü harcayarak bir feragat, sabır ve azim bizde bulunmamaktadır. Ama onlar bu azmi gösterdiklerinden dolaydır ki oryantalizm önemini korumaya devam etmektedir. Bazılarımızın sadece bir temi olarak aklında geçen oksidentalizm'in (occidentalisme-Batı bilim) Başladığına Dair ise, en ufak bir alamet bile yoktur.²⁴

Oryantalistlerin çalışmalarının yanında İslam dünyasındaki çalışmalar çok azdır. Batıda ise, oryantalistlerin çıkardığı yüzlerce bilimsel dergi ve çok sayıda akademik araştırma merkezleri bulunmaktadır. Bu yayınlar, dünyanın her tarafında kamuoyunu, özellikle yöneticileri ve aydınları etkilemektedir.

Oryantalizm ile uğraşan batılılara yaygın olarak müsteşrik denildiği halde, Oksidentalizm ile meşgul olanlar için müstağrip türü isimlendirmelere rastlanmamaktadır. Çünkü böyle isimlendirecek şahıs ve çalışma pek yok.

1.5. Gizli Oryantalizm

Gizli Oryantalizm bilinçsizdir, Doğunun ne olduğu hakkında belirsiz bir kesinliğe sahiptir. Onun temel içeriği statik ve belirlidir. Doğu ayrı, egzantirik, geri, farklı, tensel ve pasif görülür. Despotizme eğilimli ve ilerlemeden uzaktır. Onun ilerlemesi ve erdemi hakkında Batı ile karşılaştırmalı ve Batılı terimlerle hükme varılır ki o her zaman ötekidir, aşağıdır ve fethetmeye açıktır. Dişil bir nüfuz edilebilirlik ve kaygısız bir uysallık sergiler.

1.6. Açık Oryantalizm

Açık Oryantalizm ise üzerine konuşulan ve eylemde bulunulan şeydir. Doğu hakkında değişen enformasyon ve bilgiyi ve Oryantalist düşüncede politik kararları içermektedir. O, Gizli Oryantalizmin söz ve eylemde ifade edilen halidir.

Doğu'nun bilinç dünyasında nasıl bir değişme olursa olsun bunu her zaman görünür biçimde açık Oryantalizm'inde bulunmak mümkündür.

1.7. Oryantalizmin Başarıları

19. yy.dan itibaren bilim adamları üretmesi, Batı'da eğitimi yapılan dillerin sayısını artırması, neşredilen, tefsiri, tercümesi yapılan orijinal eserlerin sayısının

²⁴ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 13.

arttırılmış olması, Doğu'ya sempati duyan, doğu ile gerçekten ilgilenen öğrenciler çıkarması olarak sıralanabilir.

Napolyon'un kendisi ile birlikte koskoca bir akademiyi de peşine takması Doğu hakkında önemli çalışmaların somut bir örneğidir.

Oryantalizmin "emperyalizmin ilmi" olduğu tespit önemli ölçüde batılı araştırmaların sonucudur. Bu bağlamda Batının çıkarlarına hizmet eden, Batıya göre Doğu amacını güden bir mekanizmanın en önemli parçasını oluşturmuştur. Hatta emperyalizmin en önemli keşif kolu olarak kabul edilebilir.

Oryantalizmi genel anlamıyla doğu ve İslam ülkeleri açısından olumsuz bir alan kabul etmek mümkün değildir. Çünkü özellikle sosyal bilimlerin geri kaldığı ülkelerde, batılı araştırmacıların bu Ülkelerin tarihi, dili, sosyal ve ekonomik gerçekleriyle ilgili yaptıkları araştırmalar önemli bir açığı kapatma yolunda atılan adımlardır. Bununla beraber gerçekler abartılırken veya saptırılırken bunu yapan araştırmacıların hepsini ön yargılı olduğunu, yani ilgilendiği ülkeleri daha fazla sömürmek veya sömürüyü sürekli ve güvenli kılmak bu arda etnik çatışmalara zemin hazırlamak için bu yolu seçtiklerini söyleyemeyiz.²⁵

Oryantalizm, siyasi ve kültürel yönden kendi ülkeleri hesabına çıkarlar sağlamada veya bazı ilmi çalışmalar da başarılı olabilir. Fakat neticede, başarılı olamamıştır. Zira İslam'ı da, Müslümanları da tanımakta ve tanıtmakta başarısızdır. Şarkiyatçılar Batı'yı ve İslamı bilen kimseler olarak, bu iki medeniyet arasında samimi bir diyalog temin edebilselerdi, işte o zaman başarılı sayılırlar, insanlık da onların bilimsel çalışmalarından istifade ederdi.²⁶

Yalnız kurum olarak oryantalizm ciddi bir tenkidi ve töhmeti hak etmiştir. Bazı oryantalistler sırf ilmi bir gaye ile faydalı çalışmalar yapabilirler. O, başka bir meseledir. Ancak ilimle uğraşan insanların menfaat çarklarının bir parçası olması ilmi bakımdan kabul edilebilir bir durum değildir.

Oryantalizm'in ifa etmesi gereken en önemli görev, İslam medeniyetini Hıristiyan –ve son dönemde seküler-Batı'ya tanıtmak olmalıydı. Böylece iki

²⁵ Alaeddin Yalçınkaya, "Bilgi Toplumu Oryantalizm ve Terör", www.egm.gov.tr, 15.10.2007

²⁶ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 65.

medeniyetin birbirini anlamasını temin edip köprü vazifesini görmek olmalıydı. Böyle olsaydı bütün insanlık, diyalog, uzlaşma ve anlayış atmosferinden yararlanabilirdi. Fakat oryantalizm bazı münferit ve cüzi maksatlarda başarılı olsa da en önemli işlevini yapma konusunda başarısız olmuştur.²⁷

Oryantalistlere güven duyulmamasının sebeplerinden biri de yaptıklarıdır. Bunlar genelde dindar olmayan akademisyenlerdir. Milletleri araştırır, ne olduğunu, nasıl konuştuğunu, tarihini, dilini ve dinini, her şeyini öğrenir ve size anlatırlar.²⁸ İlmi saha ile ilgisi olmayan ya da din konusunda ön yargılı ve bitaraf olmayan insanların inceleme ve araştırmaları değer taşımayacaktır.

1.8. Oryantalizm ve Edward Said

ABD'nin belli başlı üniversitelerinde okuyup öğretim üyeliği yapan Edward Said'in Oryantalizm adlı kitabı 1980 yılından itibaren hız kazanan Post-Kolonyalist incelemelerin de öncülüğünü yaptı. Said, oryantalizm de kendini üstün gören, bu üstünlüğünü hem top ve tüfekle, hem de ekonomik olarak desteklemiş olan ve bu üstünlükten vazgeçmek niyetinde olmayan Batı kültürünün başka bir kültürü eşiti olarak anlayıp değerlendiremeyeceğinden yola çıkar. Said'e göre şarkiyatçılık "Avrupa'nın... Doğuyu tanımlama girişimidir."

"Doğu yalnızca Batının coğrafi komşusu değil, aynı zaman da en büyük, en zengin, en eski sömürgesidir. Dil ve uygarlıklarının kaynağı, kültürel rakibi "kendinden başkanın, yani" ötekinin en derin ve ısrarlı simgesidir. Şarkiyatçılık ya da "oryantalizm", Doğunun Batı tarafından, Batının kültürel ve ideolojik kurumları, bu kurumların dili ve doktrinleri, kısaca Batı anlatıları yoluyla temsil edilmesidir. Bu temsilde Doğu suskundur.

Said'in oryantalizm adlı kitabı yayınlandığı zaman şarkiyatçılara arasında büyük bir tepkiye neden oldu. Uğraşlarını meşru ve nesnel bir bilim dalı olarak gören şarkiyatçılara, yaptıkları işin, bilinçli ya da bilinçsiz yanlılığı üzerine kurulmuş bu incelemeyi reddettiler.

²⁷ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 67.

²⁸ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 68.

Ne var ki, Sait haklıdır: Doğu hakkında bilinçli ve maksatlı üretilen bilgi Batıda vicdani bir değerlendirmeye konu olmamıştır. Bunun nedeni de sömürgeciliktir. Doğu, Batının sömürgeci olduğu sürece, zaten kurulu efendilik-kölelik ilişkisi Doğuya ilişkin metinlerin kasıtlı ya da bilinç dışı Saiklerle üretilmesiyle pekiştirilecektir.

İlk olarak, Said'in kitabında sömürgeciliğin tek tek "tarihsel" boyutu ihmal ediliyordu. Farklı yerlerde ve farklı tarihsel dönemlerde uygulanan sömürgecilik yöntemleri de, üretilen sömürgecilik söylemleri de, elbette farklılıklar göstermeliydi. İkincisi de, sömürülen Doğunun sanki çok pasif, çok tepkisiz, üzerinde her türlü oyun oynanabilen bir santraç tahtası gibi ortaya çıkıyordu: Sanki bütün bu olup bitenlere hiçbir tepki gösteremez hiçbir direnç oluşturamazmış gibi. Doğunun pasifize edilmiş, boyun eğen, tepki vermeyen bir duruşu kabul edilemezdi.

Sömürgeciliğin en geniş anlamda tabanını oluşturan süreç, yani "ötekileştirme" zayıf olanın önce "öteki" olarak tanımlanmasını ön görüyordu ki ezilebilsin, horlanabilsin, rahat bir vicdanla sömürüle bilsin.

Foucault'nun dediği gibi, baskının olduğu her yerde direniş kaçınılmazdı. Said'in en çok etkilendiği konu buydu.²⁹

Oryantalizm den 16 yıl sonra ve bir anlamda bu kitaba devam niteliğinde yazdığı "Kültür ve Emperyalizm" adlı çalışmasında Said, bir yandan kendisini izleyen ve eleştiren araştırmacıların eleştirilerini dikkate alırken, bir yandan da Oryantalizmin her zaman emperyalizmle el ele gittiğini yeniledi.³⁰

Edward Said'in önemli çalışması Oryantalizmin(1978) Amerikan okullarında okutulduğu bilinmektedir.

11 Eylül Saldırıları sonrası dönemde Amerikan enstitülerinin üzerinde yoğun bir şekilde hissedilen baskı ortamında daha birçok akademisyenin Said'i eleştirenlerle onu takdir edenler onun Amerika'daki Ortadoğu çalışmaları konusunda tek başına bir devrim gerçekleştirdiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Said

²⁹ Jale PARLA, "Oryantalizm Hayali Doğu" Temmuz 2007

³⁰ Edward Said, "Kültür ve Emperyalizm" (Çev. Necmiye Alpay), Hil Yay, Adıyaman, 2004

karşıtları’’Said devrimini’’ tersine çevirmek için hükümeti müdahaleye çağırmaktalar.³¹

Said’e ilişkin en ciddi eleştirilerden birini yapan Lawrence Conrad’ın dediği gibi Avrupalı Oryantalistlerin hepsini İngiliz ve Fransız emperyalizminin alt kolu olarak göstermek, 18. yüzyılda Şarkiyat çalışmalarının temellerinin atıldığı Hollanda ve Almanya’ya haksızlık olmuyor mu?

Sömürgecilik teorisini güçlendirmek için Renan’a sayfalarca yer ayırırken, Renan’ı yerle bir eden, Oryantalist çalışmaların en önemli ismi olarak kabul edilen Ignaz Goldziher’dan birkaç cümleyle bahis açmak ne kadar adil?

Evet, Said’in haklı olarak eleştirdiği Bernard Lewis de Oryantalist, Ignaz Goldziher de. Biri Ladin’den hareketle önyargılı bir biçimde ‘İslam’ın Krizi’ diye kitap yazıyor, diğeri İslam bilimleri adına ne varsa hepsine yaptığı katkıyla anılıyor. Said ise Oryantalizme karşı haklı eleştirilerini, haksız Oryantalist kurgulamalarıyla gölgeliyor! Filistin’de doğmuş, Mısır’da büyümüş, Amerika’da İngiliz edebiyatı eğitimi almış, Hıristiyan bir aileden gelen Amerikalı bir Arap’tı Said. Yani öyle tek bir kimlikle izahı zordu!

Oryantalizm kitabından sonra Ortadoğu çalışmalarında bir ‘put kırıcı’, Filistin davasının yılmaz savunuculuğundan dolayı ise ‘mazlum halkların vicdanı’ olarak kabul edildi.

Hourani; Said’in bütün bir Şarkiyat çalışmalarını emperyalist ve sömürgeci güçlerin aygıtı gibi takdim ederek çok ileri gittiğini, Şarkiyat çalışmalarının belkemiğini oluşturan Alman geleneğinden ya bilerek yada bilgisizliğinden dolayı bahsetmediğini, bu şekilde Şarkiyatçılık disiplinini kirli bir kelime haline getirdiğini ve bunun da çok tehlikeli sonuçlar doğurduğunu söylemişti.

Nitekim Filistin davasını savunurken de aynı duruşu görürüz Said’te. Yıllarca Arafat’la birlikte İsrail’e karşı mücadele etti.³²

³¹ Abdulvahap El- Efendi, “**Oryantalizm Irak’ta**”, (Çev. Ahmet İlyas Çöllü), www.fikritakip.com, 16.10.2007

³² Eyüp Can, “**Oryantalizme karşı Oryantalistleri kurgulamak**”, www.zaman.com.tr, 16.10.2007

1.9. Neden Oryantalizm

Batılıları şarkiyatçılığa teşvik eden bazı önemli faktörler:

1-Dinî Sebepler:

Oryantalizmin kuruluşunun arkasında duran ve uzun zaman boyunca hiç ayrılmadığı dinî hedefleri şu şekilde sıralanabilir:

a) Hz.Muhammed (s.a.v.)'in risaletinin doğruluğu hakkında şüphe uyandırmak ve hadislerin Müslümanlar tarafından ilk üç asırda uydurulan sözler olduğunu iddia etmektir.

b) Kuran-ı Kerim'in yüce Allah kelamı olduğu hakkında şüphe uyandırmak ve Kuran'ı kötülemek.

c) İslam fikhının değerini küçük göstermek, İslam fikhının Roma hukukundan alınma olduğunu ileri sürerek bunu pekiştirmek.

d) Arapça'yı küçük düşürüp, anlaşılmaz olduğunu iddia etmek.

e) İslam'ın, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarına dayandıklarını ileri sürmek.

f) Misyonerlikle Müslümanları, Hıristiyanlaştırmak.

g) Zayıf haberlere ve uydurma hadislere dayanarak görüş ve teorilerine güç kazandırmak.³³

2-Siyasî Sebepler:

Başta dinî sebeplerle gelişen Oryantalizm, zamanla siyasi bir hüviyet kazanmış ve şu siyasî hedefleri gözetmiştir:

a) Müslümanların yaşadıkları ülkeleri sömürge haline getirebilmek; buraları en iyi şekilde(!)idare edebilmek için de kolonilerdeki memurlarını yerli halkın dillerini, edebiyatlarını ve dinlerini öğrenmeye teşvik etmek.

b) Müslümanlar arasındaki kardeşlik ruhunu zayıflatıp, onları birbirinden ayırmak suretiyle zayıf düşürmek, böylece Batının üstünlüğünü ve hükmünü onlara kabul ettirmek.

³³ Günümüz Din ve Fikir hareketleri ansiklopedisi, Çev. Kamel Hoca, Risale Yay., İstanbul, 1990, s. 137-138.

e) Yerli şivelere önem vermek ve yaygın adetleri etüt etmek.

3-Ticarî Sebepler:

Özellikle Batıda, sanayi devriminden sonra yatırımlar yapmak isteyen ve ürünlerini pazarlamak isteyen Batılı büyük şirketler, İslam ülkelerini tanımak için, bu ülkeler hakkında rapor yazan araştırmacılara yüklü miktarda para vermişlerdir. Bu da oryantalistlerin çalışmalarını arttırmıştır.

4-İlmî Sebepler:

Oryantalistlerin çok az bir kısmı sadece gerçeği öğrenmek; Doğu kavimlerinin medeniyetlerini, dinlerini, kültürlerini ve dillerini öğrenmek için araştırma ve tetkike yönelmiştir. Bu nevi oryantalistler, kasten iftira ve tahrif yapmadıklarından İslam'ı anlamakta başkalarına nazaran daha az hataya düşmüşlerdir.³⁴ Bunlardan bazıları İslam'ın gerçeklerini anlayıp Müslüman olmuşlardır. Mesela; Fransız asıllı Diniye adlı oryantalist, yaptığı araştırmalar neticesinde Müslümanlığı seçmiştir.

2. ORYANTALİZM'İN TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. Oryantalizm'in Doğuşu

Batının Doğu'ya merakı anlamına gelen Oryantalizm, geçmişten süre gelen Doğu-Batı kültür ayrılıklarından yola çıkarak özellikle Batılı kâşiflerin ve araştırmacıların Doğunun gizemli dünyasına eğilimleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Bazı batılı araştırmacılar 1312 yılında toplanan Viyana Konsülünü Arapça'nın bazı çalışmalarının başlangıcı sayarlar. Bazıları XI. asır başlarını teklif ederken, mesela Rudi Paret, Kur'an-ı Kerim'in Latince ilk tercümesinin tamamlandığı 1143 yılını önermektedir. Yine de Oryantalizmin başlangıcı konusunda kesin bir tarih vermek güçtür.

Zira bu konsül, Arapça'nın bazı Avrupa okullarında okutulmasına izin vermiş ve Sorbonne (Fransa), Oxford (İngiltere), Bologne (İtalya), Salamanca (İspanya) ve Roma üniversitelerinde Arap Dili ve Edebiyatı kürsüleri kurulmasını kararlaştırmıştı. Fakat resmî oryantalizmden bahsetmek, gayr-ı resmî bir oryantalizmin de olduğunu

³⁴ Osman Cilacı, **Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik faaliyetleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara, 1992, s. 22.

düşündürmektedir. Aslında bu konuda sene belirlemeden ziyade, dönem üzerinde durmak daha uygun olur. Kaldı ki dönem konusunda bile birbirinden farklı görüşler vardır.

Bazıları ise, Raymond Lulle'ü batı oryantalizminin kurucusu diye nitelendirirler.

Oryantalizmin başlangıcı bundan iki asır öncesine, yani X. asra götürülenlerde bulunmaktadır. Özellikle haçlı savaşları, Avrupalıları, İslam dini ve ahlakını Müslümanların adetlerini öğrenmeye sevk etmiştir.³⁵

Batı oryantalizminin kurucusu diye nitelendirirler Raymond Lulle (1231–1315) Hıristiyan din bilgini olmasının yanında felsefe, edebiyat ve tabii bilimlerle de ilgili olan biriydi. O, Müslümanlara karşı yapılması gereken mücadelede, "onlara Hıristiyanlığın gerçekliğini göstermek için barış içinde görüşme ve akli deliller getirme" taraftarı idi. Geleceğin Hıristiyan misyonerlerini yetiştirmek için Mayorka adasında (Miramar'da) Arapça öğreten bir okul kurdu. Bu okul 1276–1294 döneminde öğretime devam etti.

Oryantalizmin başlangıcını X. asra götürülenler kendilerine dayanak olarak bazı konuları seçmişlerdir. Nitekim Necib el-Akiki, müsteşrikler hakkındaki 3 ciltlik kitabında o asırda yaşamış olan Gerard de Oraliac'dan (940–1003) bu tarafa uzanan yaklaşık bin yıllık bir dönemi işlemiştir. O, öğrenim yapmak üzere Endülüs'e gitmiş, İşbiliye (Sevilla) ve Kurtuba (Cordoba) üniversitelerindeki hocalardan ders almış, sonunda kendi devrindeki Avrupa'da Arapça, matematik ve astronomiyi en iyi bilen kişi olarak ün yapmış ve II. Sylvester lakabıyla, ölünceye kadar 999–1003 tarihlerinde papalık makamında bulunmuştur.

Batının doğuya ilgisi Haçlı Seferlerinden sonra artarak devam etmiştir. 16. yy. dan sonra Avrupa'da Özellikle İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde Doğuyu incelemek için çeşitli akademik faaliyetlerin başladığını görmekteyiz.

Mesela 1539'da Paris'te kurulan College de Frence, İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Şarkiyat bölümü 1822'de Paris'te kurulan Journal Asiatique (J.A.), 1834'te Londra'da kurulan Journal of the Royal asiatic Society (J.R.A.S İngiliz

³⁵ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 21.

Kraliyet Akademisi dergisi) ve 1845’de kurulan Alman Şarkiyatçıları Derneği Dergisi (Z.D.M.G) gibi kurumların günümüze kadar kesintisiz devam etmesinden almanız gereken dersler vardır. Anlaşılan, bu kabil çalışmalar elverişli ortam istemektir.³⁶

XVIII. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürleri bazen Doğu kültürlerinin, Hıristiyan Batı kültürü karşısında üstün olduğunu savunmuşlardır. Bazıları da İslam ülkelerinde var olan dini hoşgörüyü övmüşlerdir. Bu amaçla, Abraham Anquetil-Duperron, Zerdüştlüğün kutsal metinleri olan Avesta’yı tercüme etmiş, William Jones ise Hint-Avrupa dilleri üzerinde yaptığı araştırmalarda Doğu ve Batı kültürlerinin birbirine karıştığı ilk dönem tarihi bağlantıları ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte bu gelişmeler Fransa ve İngiltere arasındaki Hindistan’ın kontrolü konusundaki çekişme ortamında ortaya çıkmıştı ve sömürge ülkelerindeki toplulukları daha etkili bir şekilde kontrol etme amacını güdüyordu. James Mill gibi iktisatçılar Doğu ülkelerini, medeniyetlerinin statik ve yozlaşmış oluşu nedeniyle küçümsemekteydi. Hıristiyan evanjelistler ise Doğu dinlerinin geleneklerini hurafe olarak görerek yermekteydiler.

“Kilise Oryantalizmi” ne işaret edilmesi, bu tarihten önce gayr-i resmi bir oryantlizmin bulunduğunu gösteriyor. Öte yandan oryantlizmin başlangıcı olarak bu tarihi kabul etmeyen bazı Avrupalı oryantlistlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki girişimler, oryantlizmin başlangıcı için kesin bir tarih belirlemeye değil de, yaklaşık olarak bir dönem tespitine yöneliktir.³⁷

Oryantalizm 1779’da ilk defa İngiltere’de, daha sonraları 1799’da Fransa’da kullanılmaya başlamıştır. Oryantalizm kelimesi Fransız Dil Akademisinin sözlüğüne 1838’de kaydedilmiştir.³⁸ On sekiz ve on dokuzuncu asırda Batı dünyası doğu ile sürdürdüğü tüm ilişkilerinde doğudan el çekmemek amacıyla aşırı bir çaba göstermiştir.

“Societe Asiatique” Asya Derneği”, “Royal Asiatic Society: Kraliyet Asya Derneği”, “Deutsche Morgenlandische Gesellschaft: Alman Doğu Ülkeleri Derneği”, “American Oriental Society: Amerikan Doğu Derneği” gibi Dernekler çok büyük

³⁶ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 12.

³⁷ Mahmud Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, Nil Yayınları, İstanbul, 1993 s. 157.

³⁸ Boswort: **Orientalism and Orientalist**, (Çev. Cemal Ağırman), Great Britain, 1997. s. 27

çapta faaliyet göstermişlerdi. Bu arada üniversitelerde kürsüler kurulmuş, oryantalizm bütün Avrupa’da geniş ölçüde yayılma alanı bulmuştu.”Fundgraben des orientis” ile başlayan oryantalist yayınlar, bilgi hazinesini derinleştirmişler ve uzmanlık kadrolarını çoğaltmışlardı.³⁹

XIX. asrın üçüncü çeyreği içinde 1873 yılında Paris’te ilk Oryantalistler Kongresi toplandı. Bu tarihten itibaren Doğu ülkelerinin sosyal yapısı, dinleri ve medeniyetleri gibi konularda tebliğlerin sunulduğu ve tartışıldığı kongreler birbirlerini takip etti. Aynı kongre günümüzde de yapılmaktadır.⁴⁰

Oryantalizm terimi artık kullanılmaktadır. Bu terk edişin resmi ilanı aynı zamanda ilk oryantalistler kongresinin yapılmasını yüzüncü yılı da olan 1973 yazında ve yine ilk kongrenin yapıldığı şehir olan Paris de düzenlenen 29.Uluslararası Oryantalistler Kongresinde yapıldı. Terim’in kullanımda kaldırılmasına karşı çıkanlar olmasına rağmen, yapılan oylamada terimin artık kullanılmaması kararlaştırıldı. Böylelikle oryantalist terimi resmen yürürlükten kaldırılmış oldu. Bununla da kalınmadı kongrenin adının da Kuzey Afrika ve Asya konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi olarak değiştirilmesi uygun görüldü.⁴¹

Sonuç olarak; Oryantalizmin başlangıcı konusunda kesin bir tarih belirlemek zor görünmektedir. Ancak yaklaşık olarak bir dönem tespit edilebilir.

2.2. Haçlı Seferlerinde Oryantalizmin Etkisi

Oryantalistlerin Haçlı Seferleri ile ilgisi, İslam ve Hıristiyan medeniyetlerinin Endülüs ve Sicilya’da yoğunlaşan mücadelesine dayandırılmaktadır. Endülüs Emevileri’nden sonra Avrupa’da İslam adına birçok tarihi eser ve kültür kalıntıları bırakılmıştır. İslam’a ait bu kültürel kalıntılar Hıristiyan dünyasını İslam dünyasına yöneltmiştir. Özellikle Haçlı Savaşları, Avrupalıları, İslam dini ve ahlakını, Müslümanların âdetlerini öğrenmeye sevk etmiştir. Bu yüzden XI ve XII yüzyıllarda sekiz ayrı haçlı seferi düzenlenmiştir.

“Din savaşları”nın gerçek amacı her zaman ticaret yollarının ve doğal kaynakların ele geçirilmesi olmuştur. Bu bağlamda her ne kadar dini bir görünüm arz

³⁹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 68

⁴⁰ Mustafa Sibai, **Oryantalizm ve Oryantalistler**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 13–36.

⁴¹ Bulut Yücel, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul, 2006, s. 1.

eden Haçlı Savaşları bu amacının dışında ekonomik hatta siyasi bir görünüm arz eder.

Avrupa İslam'dan bir hayli korkuyordu. İslam Avrupa'ya saygı göstermiyordu. İslamiyet 13. ve 14. yüz yıllarda Doğu'da Hindistan, Endonezya ve Çin'e ulaşmıştı.

11. yy.dan 14. yy.a dek süren Haçlı Seferleri tarihçiler tarafından bazen "Avrupa Hıristiyanlarının Kutsal Toprakları dinsiz Türklerden almak için tekrar tekrar yaptıkları askeri/dini akınlar" diye tanımlanırlar. Oysa Haçlı Seferlerinin gerçek amacının dinle pek bir ilişkisi yoktu. Haçlı Seferleri doğu ticaret yollarını kontrol eden tüccar Müslüman toplumların egemenliğine karşı girişilen harekâtlardı.

Bu "Haklı Savaşlara", Katolik Kilisesinin desteği ile girişiliyordu ve gene kilise desteği ile binlerce köylü ve şehir serserisi askere alınmıyordu.

Papa II. Urbin'in 1096 yılında Haçlı savaşlarına çağrısı sırasında Avrupa'da korkunç bir İslam imajı verilmişti. M.Watt bu imajın başlıca şu dört yanlış üzerine kurulduğunu söyler; 1-İslam dini, sahte bir dindir ve dalaletlidir. 2-İslam şiddet ve kılıç dinidir. 3-İslam laubali bir dindir. 4-Muhammed, deccaldır. Hıristiyan krallarının, İspanya'da Müslümanları hâkimiyetleri altına almalarından sonra engizisyon işletilmiş, Müslümanlara, Hıristiyan olmadıkça hayat hakkı tanınmamış ve Müslümanlar ülkelerinden kaçmak zorunda bırakılmışlardır.⁴²

M. Watt, bu kitabında islam'ın, tamamen çarpıtılmış bir imajının tasvir edildiğini bildirir. Nitekim Norman Daniel de bu çarpık imajı iyice tahlil etmiştir. Bu durum asırlarca Roma Kilisesi yani Papalık tarafından da böylece algılandığı gibi XV ve XVI. asırlardaki reformcuların da paylaştığı bir tavır olmuştur. "Haçlı zihniyeti, gerek propaganda merkezleriyle, gerek İslam'ın çarpıtılmış imajı üzerine bina edilen misyoner faaliyetleriyle Avrupalıların, İslam'ı ve Müslüman toplulukları tanımalarına büyük bir engel teşkil etmiştir." İspanyada ise bu ortaçağ Hıristiyan düşüncesi, üç asır süren beşeri bir trajedi sergilemiştir. Hıristiyan krallarının, İspanya'da Müslümanları hâkimiyetleri altına almalarından sonra engizisyon işletilmiş, Müslümanlara, Hıristiyan olmadıkça hayat hakkı tanınmamış ve Müslümanlar ülkelerinden kaçmak zorunda bırakılmışlardır.

⁴² Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 22.

İslam'a karşı kin dolu bu tablo karşısında, Arapça olarak kaleme alınmış, tabiat bilimleri sahasında objektifliği yakalamaya çalışan çabalar da bulunmaktaydı, imparator II. Frederic ile İspanya'da X. Alphonse tercüme faaliyetlerini devam ettirmişler ve çok sayıda yüksek öğrenim kurumları açtırmışlardır. XIII. asırda, İslam düşüncesinin Avrupa'ya tesiri sonucunda yaşanan, tabii bir "oryantalizm" olayı kendini hissettirmiştir. Roger Bacon (1214–1292), Robert Grossetest (ölümü. 1253), Albert le Grand (1206–1280), Thomas d'Aquin (1226–1274), Siger de Brabant (1235–1282) bu dönemin İslam medeniyetini tanıyan önemli isimleri arasındadır. Roma Kilisesinin baskı ve kontrolü altındaki İspanya'da, İslam'ı tanıma mümkün değildi. Buna mukabil mesela Sicilya'da bu, imkân dâhilindeydi. Bu adayı Müslümanların elinden alan I. Roger'in oğlu II. Roger (1130–1154), ve torunu II. Frederic (1215–1250), daha sonra Manfred ve Charles d'Anjou kitapları tercüme ettirmiş. Ayrıca bizzat kendileri de Arap-İslam dilini, kültürünü, örf ve âdetlerini doğrudan tanımaya girişmişler ve Arapların kültürel değerlerini kabul etmişlerdi.

Ne olursa olsun, oryantalizmin bu denli erken başlamasında rol oynayan faktör, Endülüs ve Sicilya'da bulunan Müslüman ve Hıristiyanlar arasında meydana gelen tartışmalardır. Öte yandan özellikle Haçlı Savaşları da Avrupalıları, İslam'ın kaide ve gelenekleriyle ilgilenmeye itmiştir. Bu nedenle oryantalizmin ilk basamakları Orta Çağ Hıristiyan Batı dünyasıyla, Müslüman Doğu dünyası arasındaki dini ve ideolojik çarpışmanın tarihi olarak kabul edilebilir.⁴³

Bu dönemde, oryantalizmin İslamiyet karşısındaki tutumunda iki eğilim ve amaç vardır. Birincisi, İslam'a halk efsanelerinden ve hurafelerden oluşan kalın bir sis tabakasının arkasından bakan, subjektif ve tarafgir bir mücadele yolu izleyen tutumdur. İkincisi ise birinciye nispetle bilimsel objektifliğe bir derece daha yakın ve İslam dinini, tabiat, tıp ve felsefe bilimlerinin beşiği olarak gören eğilimdir.⁴⁴

Ne var ki hurafelerden ibaret olan birinci eğilim, XVII. yüzyılda, hatta ondan da sonra yaşamaya devam etmiştir. Bu eğilim, günümüzde bile bir kısım oryantalistlerin İslam dini ve Peygamberi (a.s.) hakkında yazdıkları yazılarda yer almaktadır.

⁴³ Maxime Rodinson, İslam Kültürü, (Çev. Atilla Tokatlı), Kuveyt, 1978, s.78.

⁴⁴ Suat Yıldırım, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 23.

Doğu ile Batı uygarlıklarının dinler üzerinden karşı karşıya gelmesine Haçlı seferleri çarpıcı bir örnektir. Oysa aslında bu savaş, dinler ya da uygarlıklar arası bir savaş değil, dönemin egemen sınıflarının ticaret yollarını ele geçirmek üzere giriştikleri çıkarlar savaşıydı. O dönemde Müslümanlar İspanya'dan Hindistan'a kadar uzanan bölgeyi, Doğu'nun ticaret yollarını ve limanlarını ele geçirmekle kalmamış, Avrupa ve Bizans egemenlerini de tehdit etmeye başlamışlardı.⁴⁵

Haçlı seferleri beraberinde ticari ilişkileri de geliştirmiş, Venedik, Cenova ve Fransa'nın liman kentleri ile Mısır, Suriye ve tüm Doğu âlemine uzanan bir ticaret ağı örülmüştü. Dolayısıyla Doğu ticari çıkarlar açısından büyük önem kazanmıştı. İkincisi, feodal beylikler çözülüp yerlerini merkezi krallıklara bırakmaya başlarken, ticaret ile birlikte yeni bir sınıf, burjuvazi de gelişmeye başlamıştı. Bu iki durum Batılı egemen sınıfları bir kez daha Doğu'yu ele geçirme planları kurmaya itiyordu.⁴⁶

Haçlı Seferleri önce, “Doğunun zenginliği, cennetin Doğuda bulunduğu, Kudüs'ün, kurtuluşa giden yolda olduğu” ütopyası üzerine kuruldu. Bura da asıl amaç İslam'ı yok etmek ve İslam düşmanlığı bahanesiyle Hıristiyan birliğini oluşturmak. Nitekim Haçlı ordularının Konstantinopolis'ten Anadolu'ya, oradan Kudüs'e doğru hareketleri de bunu göstermektedir. İslam medeniyetine karşı, Hıristiyan bütünleşmesi gayesine matuf olarak girişilen Haçlı Seferi'nde günümüze kalan tek şey; tarihteki bu imajlarla oluşturulmuş Müslüman karşıtı teolojik ırkçılıktır. Batılı zihninde var olan Doğu imajları, Haçlı Seferi'nden sonra İslam'a yönetilir. Rahatlıkla denilebilir ki; bu dönemden sonra Batılılar için “Doğu” demek; “İslam” demek olmuştur. Batının Doğuya karşı üstünlüğüne gönderme yapan bütün imajlar, bu kez Batı medeniyeti ve Hıristiyanlığının, İslam'a karşı üstünlüğüne dönük biçimde üretilmiştir.⁴⁷

Bu tarihlerden itibaren, çeviri işleri de durur. O tarihten itibaren “oryantalizm” devrededir. İslam terör demek olmuştur. Hayali İslam ve hayali Doğu, Haçlı Seferleri'nden sonra ortaya çıkar. Şunu da hatırdta tutmak gerekir. İslam'ın da bir güç olarak Batının karşısına dikilmesi, Haçlı Seferleri'nden sonradır. Yeni bir güç olarak

⁴⁵ Utku Kızılok, “Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması Ve İlimli İslam”, www.azkop.blogspot.com, 10.10.2007

⁴⁶ Utku Kızılok, “Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması Ve İlimli İslam”, www.azkop.blogspot.com, 10.10.2007

⁴⁷ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004 , s. 93.

Doğu Roma'nın yer aldığı Akdeniz havzasına yerleşen İslam dini, o günden bu yana Batı karşısında eritilemeyen tek güçtür.⁴⁸

Haçlı Seferi'yle beraber oluşan "İslam algısı" tamamen oryantalist bir zihniyete teşkil edecek bir hüviyettir. İslamiyet, Hıristiyanlığın inkârıydı.

Fransız generali Gouraud'un 1920'de Şam'a girince, Selahattin Eyyubi'nin türbesine giderek ve şeytanca bir zevkle: "işte yine biz geldik, Selahattin" demesi, Batının İslam-Doğuya karşı olan tarihi kinine işaret etmektedir. Vaktiyle Selahattin Eyyubi, Haçlılara karşı hem en güçlü savunmayı yapmış hem de onlara karşı başarı kazanmış bir komutandı.

Sonuç olarak; Edward Said'in dediği gibi:"İslamiyet, Batı için her zaman özel bir "tehdidin" in temsilcisi olmuştur".

Bugün hiçbir din ve kültür topluluğu için İslamiyet'le ilgili olarak iddia edildiği gibi "Batı medeniyetini tehdit ediyor" türünden bir değerlendirme söz konusu değildir."

2.3. Osmanlı Devleti'nin İlerleyişi Karşısında Oryantalizm

Yedinci yüz yıldan 1571 İnebahtı savaşına kadar savaşına kadar İslam, ister Arap ister Osmanlı, ister Kuzey Afrikalı ve isterse İspanyol şeklinde görülsün. Hıristiyan Avrupa'ya karşı devamlı bir tehlike unsuru olmuştur.⁴⁹

14. yy.dan başlayarak Avrupa'ya politik, ekonomik ve siyasi alanda devamlı engel çıkaran tek bölge Arap ve İslam dünyasıydı. Batı yönünde yol alan fetihler yapan Osmanlı Devleti Bölgenin hâkimi olarak Avrupa'nın hedefi durumuna geldi.

Haçlı Seferleri'nden sonra Batıya karşı İslami siyasal güç olarak bu sefer Osmanlı devleti ortaya çıkar. Özellikle Niğbolu ve Varna Savaşlarındaki başarı, Hıristiyan dünyasının İslam-Doğuya karşı bütün cesaretini kırmıştır.

Bizans, 14 ve 15. yüzyıllarda Osmanlılar tarafından tehdit edilir. Dünya ticaret yollarının Osmanlıların eline geçmesiyle de Batılılık bilinci iyice güçlenir. Bu

⁴⁸ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 95.

⁴⁹ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s.112

süreç içinde karşılıklı bir kültür etkileşiminin de yoğun biçim de yaşandığı ortadadır.⁵⁰

Ortaçağın sonlarında, fütuhatını gündün güne genişleten Osmanlı devleti ile olan siyasi ve diplomatik ilişkiler de, oryantalist araştırmaların ilerlemesinde etkili olmuştur, İspanya ve İtalya'nın Anadolu, Suriye ve Mısır ile olan ticari ilişkilerinin de, şarkiyat araştırmalarının canlanmasında büyük etkileri olmuştur.

Martin Luther, Osmanlı Sultanı'nın Papa'ya benzetmekte onun Tanrı'nın bir imtihanı ve Papa'yı cezalandırmak için yarattığı bir bela olduğunu söylemekteydi. Bu düşünce İslam dünyasının Batı karşısında yekpare bir biçimde algılandığını göstermektedir.

İstanbul'un fethinden sonraki Osmanlı tehdidinin, Avrupa için küçümsenecek hiçbir yanı bulunmamaktaydı. 1453–1553 yıllarında Osmanlı Devleti'nden, Avrupa'da hem korkuluyor, hem de bu devlet, askeri ve siyasi kurumları tehdit edilecek üstün bir güç olarak algılanıyordu.⁵¹

XVI. asır ve daha sonrasında Rönesans gerçeği ile beraber ortaya çıkan hümanist eğilimler, Avrupa'da eskiye nispetle daha tarafsız araştırmaların yapılmasına vesile olmuştur. Öte yandan Papalık da, misyonerlik faaliyetlerinin yararına olması düşüncesiyle doğu dillerini öğrenmeyi ve doğu sahasında araştırmalar yapmayı teşvik etmeye başlamıştı. Pedro de Alcala (Petrus Hispanus) adlı İspanyol bilgin, 1505 yılında Arte para ligaremente saber la kngua araviga adını verdiği eseri tabetmiştir. Bu, bir Avrupalı tarafından hazırlanan ilk Arapça gramer kitabı olarak bilinir.

Batı Avrupa'daki bu manzarayı gördükten sonra Doğu Avrupa'ya geçecek olursak, Müslüman Türk varlığının fütuhatına şahit oluruz. Türklere karşı başlatılan "Balkan Haçlı Savaşları" ve Bizans Rum Ortodoks Patrikliği ile Roma Kilisesinin birleşme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine ilk tepki, bazı entelektüellerin gayretleriyle nispi bir açılım oldu: Jean de Segovie (1400–1458) Hristiyan din adamları ile Müslüman fukaha (fıkıh âlimleri) arasında, tarafların dinleri hakkında diyalog toplantısı yapılmasını teklif etti.

⁵⁰ İsmail Süphandağı, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, İstanbul, 2004, s. 97.

⁵¹ İsmail Süphandağı, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, İstanbul, 2004, s. 102.

Nicolas de Cusa (1401–1464) De pace fidei kitabını yayımlayarak büyük dinlerin temsilcilerini diyaloga çağırmişti. Üstelik o, Jean de Segovie tarafından teklif edilen diyalogu gerçekleştirmek için bazı pratik teklifler de ileri sürmüştü. Onun Sa Cribratio Alcoran (1460) kitabı, İslam ile Hıristiyanlık arasındaki benzerlik ve farklılıkları dikkatle incelemeye çalışır. Yeni Papa II. Pie Jean de Segovie'nin teklifi üzerine, Fatih Sultan Mehmed'e, iki dünya arasında akli ve iyi niyeti hâkim kılacak bir diyalog teklif ediyordu. Sebepleri ne olursa olsun, Avrupalıların Osmanlı devletine ilgi duyduklarını, onun idaresini, mali kaynaklarını, dinî yapısını öğrenmeye çalıştıklarını görüyoruz. Bundan böyle Avrupalılar, Osmanlı devletini tanıma gayretlerini arttırmışlar, İslam'ı Osmanlı elbisesinde izlemeye devam etmişlerdir.⁵²

Geleneksel Hıristiyan-İslam çatışması 16. Yüzyılda şu imajlara yerini bırakır. Türkler, Sanatı, bilim ve şehirleri yok eden barbarlardır. Dinleri kaba zihinlerini yontmaya elvermediği için cahildirler. Protestanların kanaatine göre Tanrı, Hıristiyanları, Türkler aracılığıyla cezalandırıyordu. Türkler savaş temsil ediyor, Hıristiyanlar barışı. Avrupa; Hıristiyan prenslerin çıkarlarının Osmanlı'ya karşı toplamıdır. Türkler kendi içlerinde kanaatkârdır, çare onları içten bölmektir. Osmanlı'da soylu sınıf yoktur. Devşirme sistemi vardır. Temel tüketim mallarına kolayca ulaşabiliyor. Hanlar, hamamlar, külliyeler, çeşmeler fiyatların denetlenmesi gibi sosyal görüntüler dikkat çekiyor. Doğu, liberal olmayan, etkin ayrımcı ve organik ulus anlayışı zayıf bir sivil toplum ve onu ezen otoriter, despotik bir devlet anlayışına hâkimdir. Tarihsel anlamda düzensiz gelişen şiddetle sosyal patlamaların, tarihsel felaketlerin yeridir.⁵³

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında 1806'da imzalanan Şanak antlaşmasından sonra “Question d'Orient: Doğu sorunu” günden güne artan bir ağırlıkla Akdeniz ufuklarını sarmaya başlamıştı. İngiltere'nin Doğu'daki çıkarlarını Fransa'ya oranla dahi ileri ölçülerde idi.⁵⁴

İmparatorluğun en uzun yüz yılı şeklinde ince bir vurguyla tanımlanan 19. yüzyıl, İslam dünyası için bir kıvrılma devresidir. Batının emperyal amaçları kısmi

⁵² Suat Yıldırım, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 24.

⁵³ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 69.

⁵⁴ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 264

olarak gün yüzüne çıkmış, Batı orijinli ideolojiler, İslam memleketlerinde boy göstermeye başlamıştır.

19. yüzyıla gelinceye dek, Osmanlı tarihinin misyonu, İslam ve Doğu dünyasının, Batı'ya karşı savunuculuğunu yapmak olmuştur. Doğu-Batı ilişkilerinde Osmanlı Devleti kimlikle tebarüz etmiş ve dünya siyaset dengeleri içerisinde de bu kimliğiyle yar almıştır.⁵⁵

Osmanlı devleti ile olan siyasi ve diplomatik ilişkiler de, oryantalist araştırmaların ilerlemesinde etkili olmuştur. İspanya ve İtalya'nın Anadolu, Suriye ve Mısır ile olan ticari ilişkilerinin de, şarkiyat araştırmalarının canlanmasında büyük etkileri olmuştur.⁵⁶

Oryantalist, Doğu hakkında belirli bir politika düzenlemek isteyen bir Batı'lı devletin gizli ajanı gibi çalışmak zorunda kalabilirdi. Ancak gizli oryantalizmin doktrinleri ile açık oryantalizmin gösterileri arasındaki bu ayırım hiçbir zaman birinci Dünya Savaşının sonunda İngiltere ve Fransa Türkiye'yi parçalamaya kalktığı zamanda olduğu kadar açık ve seçik biçimde ortaya çıkmamıştı. Ameliyat masasının üzerinde tüm zayıflığı, karakteristik çizgileri ve ana hatları ile Avrupa'nın hasta adamı yatıyordu.⁵⁷

Sebepleri ne olursa olsun, Avrupalıların Osmanlı devletine ilgi duyduklarını, onun idaresini, mali kaynaklarını, dini yapısını öğrenmeye çalıştıklarını görüyoruz. Bundan böyle Avrupalılar, Osmanlı devletini tanıma gayretini artırmışlar, İslam'ı Osmanlı elbisesinde izlemeye devam etmişlerdir.⁵⁸

Kemal Tahir'in vurguladığı şekliyle Osmanlı, Doğunun sömürülmesini önleyen tek güçtür. Bu yüzdende yıkılıncaya kadar Batının hedefi olmuştur.

2.4. Son Üç Yüzyılda Oryantalizm

XVIII. asırda oryantalizm alanında bir başka eğilim oluşmaya başladı. Bu temayül sahipleri İslam'a, biraz sempati ihtiva eden tarafsız ve objektif bir nazarla bakıyorlardı. İslam'ı tanıma konusunda ilk ciddi bilimsel girişimler ise Hollanda'nın

⁵⁵ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 103.

⁵⁶ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 24.

⁵⁷ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 303

⁵⁸ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 25.

Utrecht Üniversitesi'nde Doğu dilleri profesörü olan Adrien Reland (ö. 1718) tarafından gerçekleştirilecektir. O, 1705 yılında Latince İslam Dini adlı kitabını yayınladı. 15 Birinci ciltte Arapça ve Latince kaynaklara dayanarak İslam dini esaslarını işlemiştir, ikincisinde ise İslam prensiplerine ait olup o dönem Avrupa'sında yaygın olan yanlış düşünceleri düzeltme yoluna gitmiştir. Eser büyük bir yankı uyandırmış, hatta bu durum, kitabın yazarı hakkında, İslam propagandası yapıyor ithamıyla çeşitli şüphelerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bundan ötürü kitap, Kilise tarafından yasak kitaplar listesine konulmuştur.

XVIII. yüzyıl Alman oryantizmi, kendi dönemindeki Arapça bilimlerinin eşsiz bilginlerinden J. J. Reiske'nin (1716–1774) şahsında, bu ılımlı tutumun yeni bir öncüsüne tanık olmuştur. Bu zat, asrındaki Arap filologlarının en önde gelen ustası ve zikre değer ilk Alman şarkiyatçısıdır. Almanya'da Arap dili ve edebiyatı incelemelerinin ciddi bir biçimde yapıldığı ilk müesseseyi kuran da o, olmuştur. Fakat çağdaşları onun değerini bilmeyip kendisine kaba davrandılar. Din adamları da onu, dinden çıkmakla itham ettiler. Latince olarak kaleme aldığı bir kitabında İslam'ı övmüş, Hz. Muhammed'i (a.s.) -hâşâ- yalancı ve sapık olarak nitelendirenlere karşı çıkmıştır. Hayatının sonuna kadar maddi sıkıntı içinde yaşayıp 58 yaşında iken, fakir ve kimsesiz olarak ölmüştür. J. Fuck, çağdaşlarının ona reva gördükleri bu muameleye esef edecek ve "utanç verici" diye tavsif edecektir.

Böylece oryantizm, güçlkle de olsa, mutaassıp din adamlarının bağınazlığını yavaş yavaş hafifletmeye başlamış ve İslam aleyhindeki keskin ithamlar azalmaya yüz tutmuştur. Ama yine de bu açılım sınırlı kalmıştır. 18. yy dan sonra oryantizm asla kendini yenileyememiştir.

19. yy.ın başlıca oryantist alimlerini ve kurulan cemiyetlerini şöylece sıralayabiliriz: Alimler: Gobineau, Renan, Humboldt, Steintal, Burnouf;Remuşut, Palmer, Meil, Dozy, Muir'dir.

Cemiyetler: Asya cemiyeti 1822, Kraliyet Asya Cemiyeti 1823, Amerikan Şark Cemiyeti 1842 vb.

1850'den itibaren bütün büyük Avrupa üniversiteleri Doğu bilimleri üzerinden güçlü kürsüler kurmuşlardı.

XIX. ve XX. yüzyıllar şarkiyat faaliyetlerinin bariz bir şekilde inkişaf ettiği bir dönem olmuştur. Fransız inkılâbı Hükümeti 1795'te Paris'te, yaşayan Doğu dillerinin okutulması için Langues Orientales Vivantes yüksekokulunu açtı. Onlar, bunu yapmakla dil ve edebiyat araştırmalarını geliştirmenin yanında pratik kazançlar üzerinde de duruyorlardı. Bu sayede Fransız oryantalizmi, yaşadığı asırdaki bütün müsteşriklerin üstatları durumunda olan Sylvester de Sacy'nin öncülüğünde, bilimsel bir özellik kazanmaya başladı. Paris'i Arap dili araştırmalarının merkezi yapma şerefi bu şahsa aittir. Napolyon Mısır'ı işgal ettiğinde (1798–1801), Sacy'nin yetiştirdiği öğrencilerden oluşan bir grubu, tercüman ve danışman olarak görevlendirmişti. Onun oluşturduğu bu kurum, XVIII. asırda şarkiyatçılığın Kiliseden ayrılmasından sonra, kendi döneminde bilimsel ve laik oryantalizmin numunesi sayıldı.

19.yy oryantalizminde önemli gelişmelerden biri Doğu hakkındaki bazı fikirlerin kristalleşmesi idi. Tescili yapılan bu fikirleri şehvet düşkünlüğü, despotluk eğilimi, sapık zihniyet, yanlış gözlem ve hafıza geriliğiydi. Artık bir şark dedi mi, okuyucunun aklına hemen bu müseccel özellikleri geliyordu. Oryantalizm bir erkekler âlemiydi ve bu âlem de kadın, erkeğin gücünün yarattığı şeydi.

Almancanın hâkim olduğu ülkelere gelince; oradaki üniversiteler hâlâ Hıristiyan din adamlarının kontrolleri ve hâkimiyetleri altında bulunuyordu. Bu yüzden Almanya'da laik şarkiyatçılık ilk defa, başında J.V. Hammer Purgstall'ın bulunduğu bir grup gönüllü tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır.

R.Paret'in dediği gibi XIX. asırda oryantalizm, Kilisenin tahakkümünden kurtulduktan sonra bir ilmi çalışma alanı olarak teşekkül etti.

XIX. asrın sonunda İslami araştırmalar, genel şarkiyat alanı içinde, başlı başına bir ihtisas sahası olarak kaldı. Müsteşriklere ait ilk uluslararası kongre 1873'de, Paris'te yapıldı. Bu kabil büyük kongreler günümüze kadar muntazam aralıklarla yapılarak devam etmiş ve sayısı 30'u geçmiştir.⁵⁹

Oryantalizm parlak dönemini XIX. Asrın ikinci yarısı ile XX. Asrın ilk yarısında yaşamıştır. Bu dönem, efsanevi tarzda çalışma yapan bazı isimler yetiştirmiştir. Şimdide onları takip eden şarkiyatçılar bulunmaktadır. Günümüzde de Amerika ve Avrupa üniversitelerini birçoğunda İslam araştırmaları yapan akademik

⁵⁹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 26-27.

birimler bulunmaktadır. Müsteşriklerin XIX. Asır ortası ile 1960 arasında 60.000(altmış bin) kadar kitap yayınladıkları tespit edilmiştir. Onların bakış açılarını düzeltmek, kavramları yerine oturtmak, üzerimize düşen bir görevdir.⁶⁰

Avrupa üç büyük gelişme ile bütünleşmiştir: ekonomik ve teknolojik gelişme yüz yılın başında çatışan çıkarları uzlaştırarak toplu bir kazanca çeviren ve başarının komşularıyla iyi geçinmekte olduğunu anlayan siyasal bütünlükçü gelişme ideolojik ve entelektüel yapısıyla Avrupa-dışı toplumları Avrupa endeksli bir tarihsel sürece kaydırmak yönündeki gelişme. Sonuç olarak birey, nasıl kendisine karşı olanla var olabiliyorsa kendisini dışındaki ile tanımlaya biliyorsa, Avrupa da varlığını kendisi olmayana borçludur.⁶¹

20.yy oryantalist anlayışında artık sadece Doğu'nun anlaşılması hedeflenmiştir. Bu devrede Doğu uzmanından beklenen, Doğuyu çalışan bir makine haline getirmesi ve onda ne takat varsa Batı medeniyetinin menfaat ve araçlarını kazandırılması idi.

Birinci dünya savaşının sonunda Afrika ve Doğu, Batı için entelektüel bir görüntü taşımaktan çok, özellikleri olan bir kara parçasıydı. Oryantalizm alanı İmparatorlukların alanları ile tam bir bütünlük içinde bulunuyordu.1920 yılından itibaren üçüncü dünyanın bir ucundan diğerine imparatorluklara ve emperyalizme karşı gelişen direniş, tartışmalı bir bilimsel güç kazandı.

1955'de toplanan Bandung Konferansı ise Doğu'nun bir bütün halinde Batı İmparatorluklarına karşı özgürlüğünü elde ettiği, tarihin en önemli politik girişimidir. Ancak Doğu bu konferanstan sonra Birleşik Amerika Sovyetler Birliğinin teşkil ettiği yeni bir emperyalist güç dengesi ile karşılaşılıyordu.⁶²

Oryantalist ve İmparatorluk ajanı olarak Burton, T.E.Lawrence, Edward Henri Palmer, D.G.Hogarth, Genture Bell, Ronald Storres, Saint Jonh Philby ve William Gifford Palrave gibi yazarların da sıraya eklemek gerekmektedir.⁶³

Kapitalist süreci sonrası Batı medeniyetinin dayatmaları, Batılılaşmış bir Avrupa-dışı toplum oluşturmaya dönük olmamış, tersine, Doğunun, Doğuya düşman olması amacına matuf oryantalist bir Doğuyu var etmek olmuştur. Doğulu; Doğuyu

⁶⁰ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 29.

⁶¹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 48.

⁶² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 152.

⁶³ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 244.

Batıdan, sorumluluğu arzudan, savaşı aşktan, ayıramayandır. Ve yenilgi bundan sonra gelir.⁶⁴

Oryantalizmin Osmanlı Devletindeki etkilerine bakacak olursak; Osmanlıda Tanzimat devri, siyasi, sosyal ve kültürel önemli değişikliklerin yaşandığı dönemdir. Tanzimat Fermanı ile hızlanan Batılılaşma çabaları, 1860'tan sonra gazete, roman ve tiyatro ile birlikte yürütülür.

Osmanlı modernleşmesinden günümüze uzanan çizgide, aydın, oryantalist bir görüntü çizer. Batılılaşmaya giden yolda, oryantalistleşme tuzağını atlayabilen aydın sayısı iç açıcı bir tablo sunmaz. Tanzimat aydını ile cumhuriyet aydını arasında bir ince ayırım göze çarpar. Tanzimat aydını, görkemi hala ayakta olan bir gücü temsil ederek yazmaktaydı.⁶⁵ Bunlardan çarpıcı olanı, piyanodur. Sonra Fransızca konuşmak, açık giyinmek gibi simgeler gelir. Sarayda ise özellikle Batı musikisi, tiyatrosu, bahçe düzenlemeleri; Batılılığı simgeleyen olarak yer alır.

1862 yılından sonra ise Batı karşısındaki yenilgilerin, salt askeri sebeplere dayanmadığı anlaşılır ve Batılılaşma çabaları çok yönlü olarak devam eder.

Çağdaş uygarlık seviyesine çıkmayı resmi bir program olarak kabul eden Türkiye’de, bütün bu oryantal düşünceler, üstenci bir baskıyla dayatılmıştır. Bu yolda Tanzimat, meşrutiyet ve cumhuriyet aşamalarından geçen Türk aydını, oryantalistleşme ile batılılaşma arasındaki mesafeyi tutturmakta hayli güçlük çekmiş, sonunda da oryantalist bir çizgide seyretmiştir.⁶⁶

Türkiye’de modernleşme projesi, ulusçu bir karakterle bütünleştirilerek gerçekleştirilmek isteniyordu. Cumhuriyetin oryantalist aydın tipi, fikirlerini, Osmanlı ve İslam geleneklerinden çok, ulusçu, Fransız devrim ruhu ve akılcı bir temelde oluşturmaya çalışmıştır. Bu kabil bir modernleşme projesi, toplumdaki bireylere, halkın büyük çoğunluğuna, kişisel başarıyla kazanılacak hedefler sunamadı. Türk aydınının cediti de “devletten para alan, devletin beslediği bir

⁶⁴ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 58.

⁶⁵ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 155.

⁶⁶ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 174.

tabakadan başka bir şey değildi. Varlığını ancak devlete hizmet ederek koruyabilirdi.⁶⁷

Sonuç olarak; bazı olumsuzlukların, Batılılaşma serüvenimizle birlikte gözükmeye başlaması, yanlış Batılılaşmanın ne denli kurbanı olduğumuzu gösterir. Bu Batılılaşma değil keskin bir oryantalistleşmedir.

2.5. Doğu-Batı

Doğu Batı ayrımının ortaya çıkması seneler hatta yüz yıllar almıştı. Keşif seyahatleri yapılmış, ticaret ve savaş vasıtasıyla temaslar sağlanmıştı.

Doğu çok eski çağlardan bu yana garip yaratıklarla dolu, şaşırtıcı anılar ve görüntüler taşıyan ve Doğaüstü olaylarla benzemiş bir fanteziler Dünya'sı olarak Avrupalılar tarafından yaratılmıştı. Ancak Doğu artık kaybolmak üzereydi. Zamanını bitirmiş ve değişikliğe uğramıştı.⁶⁸

Batı "efendi", "uygar", ve "gelişmiş" olarak kendisini lanse ediyordu. Ancak bu özelliklerini ancak sömürgesi altında bulundurduğu insanlara nazaran kazanıyor, onlara nispetle koruyordu.

Batı'nın üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır. Batı, Doğu ile sürdürdüğü tüm ilişkilerin içinde Doğu'dan el çekmemek için aşırı çaba gösterilmiştir.⁶⁹

Avrupa'da Doğu ve Batı'yı ayıran çizgi oldukça belirgindir. Bununla birlikte şurası bir gerçektir ki Doğu'ya doğru ilerleyen batıdır. Batı'nın Doğu hakkındaki görüşlerini ortaya koyabilmek için "oryantalizm" deyimini kullandım. Bu konu Doğu'nun sistematik bir araştırma, buluş ve pratik fayda oluşunun bilim disiplini.⁷⁰

Batı, Doğuyu anlatırken de kendini anlatır. Çünkü Doğu, Batıya göre ya bir şeydir ya da değildir. Mihenk taşı batıdır. Bütün ölçütler, Batılının belirlediği kodlardır. Doğu, Batının mihenk taşlarına vurulur. Ya övülür ya da yerilir. Övülse de o bir doğudur, yerilse de. Batılı, övgü hakkını da yergi hakkını da kendisinde bulur.

⁶⁷ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 181.

⁶⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 98.

⁶⁹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 11.

⁷⁰ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 11.

Doğu, sırtı sıvazlanan, başı okşanan aferin denilendir ya da kaş çatılarak kötülener horlanandır. Bu yaklaşımların ırkçı yaklaşım olduğu açıktır. Çünkü ırkçının da temel düşüncesi “farklı olanı dışlamak, aşağılamak, yok etmektir.”⁷¹

Roma'nın eski istirahat etme dönemlerinden biri, gladyatörleri vahşi hayvanların önüne atmaktı. Bu zavallı esirlerin, kölelerin kendi hayatlarını kurtarmak için vahşi aslan, kaplan veya panterlere karşı bütün gücü ile yaka paça olan bir insanın ümitsiz şekilde mücadele vermesini seyredenler, lezzet alıyorlardı. Batının bütün medeni insanları, vahşet meydanları olan bu arenalardaki merasimleri seyretmeye geliyorlardı. Sadece soylular ve güçlüler değil, hatta büyük hekimler, filozoflar, büyük sanatkârlar ve bunların benzerleri, bu vahşet meydanlarının seyircileriydi. Bu Roma'nın, revaçta olan en önemli tatil merasimiydi.⁷²

Batı aklının ve geleneğinin kültürel mirasına bağlı olarak oluşan Avrupalılık ruhu, yunan-roma ve Hıristiyanlık gibi üç bileşkenin bir ürünü olduğunu kendinden menkul bir üstünlük sarhoşluğu ile her alanda dile getirmektedir.

Dünya tarihini Avrupa öznesine bağlı yeni bir gözle okuma oryantal ruhun bir dayatmasıdır. Yani Avrupa, öteki ile diyalogunu; ya hâkimiyet kurmak ya da ötekini kendi içinde eritmek amacıyla geliştirir.⁷³

Doğu da Batı da bir kurgunun eseridir. Doğu, hayali bir ”öteki”. Batılı zihnin boşluklarını dolduran bir yer. Batılı'nın zihninde “hayali doğu” imajı oldukça geniştir. Her bakışta bin bir çiçek görünüyor. Doğu, Batı'ya göre şekillendiriliyor. Batı dönüşüm geçirdiği her süreçte ne idiye, Doğu o değildir. Farklı farklı Doğu'ların üretilmesi bu yüzdendir.⁷⁴

Oryentalist söylemde Batı; aklı, doğu ise duygululuğu simgeliyor. Batı'nın, Doğuyu sürekli şekilden şekle sokması tasvir etmesi, bilinçaltındaki bir yönetme emelinden kaynaklanır.⁷⁵

⁷¹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 688.

⁷² İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 143.

⁷³ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 44.

⁷⁴ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 16.

⁷⁵ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 20.

Cemil Meriç'e göre Doğu; aşkın, gönlün, hayalin, batı ise aklın, tekniğin, realitenin vatanydı. Fakat buradaki sade tanımlamaya dayanarak ne Doğu'yu ne de Batı'yı anlamak mümkün görünmüyor.

Edward Said, Doğu ile Batı arasındaki ezeli farka işaret etmiş olmakla beraber, bu farkın çatışmanın değil, zorunlu birlikteliğin işaret sayılması gerektiğini belirtmiştir.

Proudhon, batının tarihi sürecini belirlerken şunları söyler: insanlık üç büyük devrim yaşamıştır. Bu devrim eşitlik üzere gelişen bir tarihi süreçtir. İnsanlık Hıristiyanlıkla tanrı önünde eşitlenmiştir, Descartes'le akıl önünde ve Fransız ihtilali ile de hukuk önünde eşitlenmişlerdir. Buradaki tarihi süreçlerin batı tarihine ait olduğu vurgulanırken, sonuçları itibariyle 'insanlığı' muhatap almış olması, batının kendisini insanlığın tarihsel bakımdan öznesi olarak gördüğünü katışıksız biçimde ortaya koymaktadır.

Tarihi süreçlerine bakılarak bugünkü Avrupa'yı görmek mümkündür. Avrupa tek başına değerlendirilebilen bir olgu değil. Doğu aynasında bir varlık kazanıyor. Avrupa çatışmacıdır, eleştireldir. Dinden tecrit edilmiş beşeri bir yapıyı simgeliyor.⁷⁶

Edward Said'in büyüklüğü, bugüne dek egemen olan 'özne' yapıyı, nesne konumunda incelemiş olmasıdır. Bir düşünce klasiği olarak görülen oryantalizm öznenin kendisine dönük ilk büyük çaplı eleştirisidir. Said'in Hıristiyan oluşu bile onun eleştirilerinin kuşkuyla karşılanmasını önleyememiştir. Çünkü o her şeyden önce doğulu'dur. Ve sırf bu yüzden 'Batı eleştirilerinde kısmen de olsa sübjektif davranmakla suçlanmıştır.'⁷⁷

Oryantalizm Batıyı özne olarak kurgularken, Doğu'yu da bu özneye bağımlı nesne biçiminde kurgulamış ve bu ikisi arasındaki diyalogu da, şehirli- barbar ikileminde oluşturmuştur.⁷⁸

Doğu dışılıktır ve cariyeleri, haremleri, melekleriyle bir masal dünyasıdır. Batı'nın zihnindeki masal dünyasının somut bir ögesidir. Bu yüzden Doğu hakkında

⁷⁶ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 46.

⁷⁷ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 50.

⁷⁸ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 51.

üretilen imgeler, bir çırpıda yok olacak türden değildir. Çünkü bu imgelerin kaynağı, Batı'nın zihniyetidir.

Avrupa'nın oryantalizm noktasından tereddütsüz birleştiği yer; “Batı kültürünün, Doğu kültürü üzerinde entelektüel bir otorite sahibi oluşu idi.”⁷⁹

Doğu, Batı'ya göre anlatılan, sözü edilen, eleştirilen, kendisine nasihat edilen bir bağımlı olgu şeklinde metinlerde yer alır ve anlaşılması gereken değil, Batı'ya göre tanımlanması gerektirir.

Tarih bir kurgu olarak gelişir ve kurgular zamanla gerçeğe dönüşür. Milliyeti oluşturan, Milliyetçilik düşünceleridir. Doğu-Batı ikilemi de bir medeniyet karşılaştırması ortaya çıkarmıştır, çıkarıyor. Doğu-Batı, Perslerle Yunanlılar arasındaki savaştan beri vardır ve Oryantalizmle doruğa çıkmıştır. Günümüzde hadiselerde bunu gösteriyor.⁸⁰

”Doğu Doğudur, Batı Batıdır.” Bunlar birleşmez ve buluşamazlar.⁸¹

Sonuç olarak; Avrupalılık ruhu, Batının vardığı bir aşamadır.

2.6. İlk Oryantalistler

Oryantalistlerin bazıları özellikle ilk Oryantalistler hiç Doğu'da bulunmadan tamamen kitaplara dayalı bir Oryantalizm ortaya koymuşlardır. (Sacy ve Renan gibi...)

Bazıları ise Doğu'da bulunmuş ve Doğu'lularla temas halinde bulunmuş olarak Oryantalist fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu ikinciler Doğu'lular için hem yerli hem de yabancı idiler. Yazdıkları faydalı bilgiler idi fakat Doğu'lular için değil, Avrupa için ve onların neşriyat kurumları için bir gücün temsilcisi olarak onların içinde idiler. Olayı sadece dışarıdan resmediyorlardı.

İlk Oryantalistler (Renan, Sacy, Laen) Doğu'nun anlatımını mizansenli olarak gerçekleştirdiler; sonraki Oryantalistler âlim veya yazar olsun sahneye sıkı sıkıya bağlı kaldılar. Daha sonra sahnenin yönetilmesi gerektiği görüldü ki; yönetim

⁷⁹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 55.

⁸⁰ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 78.

⁸¹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 14.

oyununda kurumlar ve hükümetler şahıslardan daha fazla ön plana çıktı. İşte 19.yy.' da 20.yy. da geçerken Oryantalizmin çizdiği tablo bu şekildeydi.

Silvestre de Sacy ve Renan konularında kitaplara dayanan Oryantalizmin yanında ne birinin ne de diğerinin iddia etmediği gibi, Doğu'nun gerçekten yaşayan yönünü araştıranlar da vardır.

Örneğin Anquetil, Jones ve Napolyon'un Mısır seferine katılanlar bu geleneğin en eski temsilcileridir.

Cromer ve Balfour'un bir asırlık modern batı oryantalizminden edindikleri miras doğuların ırklarını, karakterlerini, kültürlerini, tarihlerini, geleneklerini ve toplumsal yeteneklerini tanımak olmuştur. Bu bilgi gerçek bilgiydi ve Cromer şimdi bu bilgiyi Mısır'ı Yönetmek için kullanacaktı.said61

Cromer Batı'da oturan fakat Doğu'ya doğru uzanan büyük bir makinenin başını çekmektedir. Bu makine merkezden yönetilmekte, fakat bu yönetim makinenin bedenine bağlı kalmaktadır.⁸²

Sacy Doğu'nun dahi bilmediği "Örnekleri" tanıtmıştı. Avrupalı olarak tüm Doğu arşivini altüst etmiş fakat bu işi hiç Avrupa'dan çıkmadan bitirmiştir. Eline aldığı metinleri önce "onarmış" daha sonra notlamış, sıralamış, düzenlemiş ve açıklamıştır. Bu çalışma öylesine ileri boyutlara varmış ki zamanla Doğu, oryantalistin gerisinde kalmış veda az değerli sayılmıştır. Böylece Silvestre de Sacy tarafında öğretici bir bilimsel tablonun içine çekilen Doğu zamanla kendi gerçeklerine kavuşmuştu.⁸³

Silvestre de Sacy ile Renan arasındaki fark "kurucu ile yürütücü" arasındaki farktı. Silvestre de Sacy bir alanın ortaya çıkmasına yol açan eseri yaratan kişisel kökleri ihtilâlcî romantizmde yatan, on dokuzuncu yüzyıl bilimsel disiplin yolunu açan insandı. Renan ise oryantalizmin ikinci kuşağının yetiştirmesiydi. Görevi Oryantalizmin resmî görüşlerini sağlamlaştırmak, sezgilerini sisteme bağlamak, entelektüel ve idarî kurumlarını düzenlemektir.⁸⁴

⁸² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 70.

⁸³ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 184.

⁸⁴ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 188.

Renan ve Silvestre de Sacy gibi Avrupa'da oturan bilim adamlarının çalışmaları Doğu'da oturan kişilerce beslenir ve onların meyvelerinden yararlanır. Sonuç olarak her iki deney, gerçek bir kütüphane meydana getirecek ve bu gerçeklere karşı, Marks dahil kimse karşı duramayacak ve kimse onları ortadan kaldıramayacaktır.⁸⁵

Mısır'da "ben" demesini bilen kuvvetli bir kişilikle dolaşan Lâne bu ülkenin gelenekleri, görenekleri, bayramları, çocukları, büyükleri, cenazeleri arasında gezinilirken bir Doğu'lu kişiliğine bürünmüş ve başka türlü elde edilmesi mümkün olmayan yollarla bilgileri yakalayıp yayınlamak için yeni bir oryantalist araştırma metodu keşfetmiştir. Araştırmacı olarak Lâne hem görülen hem gösterendir. Bir taşla iki kuş vurmakta, iki tarafı da memnun etmektedir. Bir yandan arkadaşlık edinerek Doğu heveslerini tahmin etmekte diğer yandan şöhretlerini sağlayan Doğu bilgilerine sahip olmaktadır.⁸⁶

Saf coğrafi Doğu'nun üzerine çıkan Lamartine eski çağların Chateaubriand'ı olmuştur. Doğu'ya özel mülkiyetine dâhilmiş gibi bakmaktadır. Sanki Doğu Avrupa'nın güçlü devletlerinin emrindedir.⁸⁷

Lamartine bu noktada Chateaubriand'ı taklit ediyor ve Sheyley ve Napolyon gibi Dünya'yı ve içinde yaşayan insanları oyun masasının taşları gibi görüyor.⁸⁸ Lane, Chateaubriand, Lamartine, Renan, Silvestre ve Sacy gibi yazarların aksine Nerval ve Flaubert'in Doğu'su tamamı ile anlaşılabilir, değerlendirilmiş, içinde yaşayanları fark edilmiş, bir Doğu değildir. Estetik görüş açısından ele alınmış ve zengin kültürel imkânlar sağlayan bir alan olarak düşünülmüştür.⁸⁹ Kinglake savunma önlemi almaya gerek duymadan konuşmasına rağmen hiçbir Doğu ilin, Doğu düşünüş biçimi ve Doğu toplumunu kendince elekten geçirecek engellemeler yapmasına engel değildir.⁹⁰

Maceraların peşinde koşan bir gezgin olarak Burton yaşadığı ülkelerde halkın günlük yaşantısını paylaşıyordu. Sadece mükemmel şekilde dil öğretmekle kalmamış

⁸⁵ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 220.

⁸⁶ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 226.

⁸⁷ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 248.

⁸⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 249.

⁸⁹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 251.

⁹⁰ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 266.

fakat Hintli Müslüman doktor kılığına girerek İslam'ın kalbine kadar sokulmuş ve Mekke'de Hac farızasını yerine getirmişti.⁹¹

Lane'in *Manners and Customs of the Modern Egyptians* isimli eseri Neval, Flaubert ve Richard Burton gibi pek değişik kişilerce okunmuş ve tartışılmıştır. Bu kitap otorite sayılmaktadır. Sadece Mısır değil Doğu hakkında yazan ve düşünen herkes için kullanılması mutlaka gereken bir eserdir.⁹²

Lane'in aksine Chateaubriand Doğu'yu "tüketmek" istemektedir. Sadece ona sahip çıkmakla kalmamakla fakat onun namına konuşmakta ve onu takdim etmektedir. Tarihin içinde değil bu sınırların çok ötesindedir. İnsanların ve ülkelerin Allah'ın ve insanoğlunun kaynaşarak tek bir varlığa dönüştüğü çok eski çağlarda yaşamaktadır. "Ülkemin kazandığı zaferlerin anıları olmasa idi bu muhteşem tabiat böylesine güzel olmazdı: Nil kıyılarında Fransız dehasının getirdiği yeni bir uygarlığın izlerini görüyorum."⁹³

2.7. Oryantalist Görüşleri

Balfour'a göre Batılılar vardır, birde Doğulular vardır. Birinciler hükmederler, ötekiler hüküm altında olmalıdırlar, buda ekseriye ülkelerin işgal edilmesi, iç işlerine tam müdahale, can ve mallarını şu ya da bu Batılı gücün eline bırakılması demektir.

Kissinger; çağdaş dünyayı kalkınmış ve kalkınmakta olanlar olarak ikiye bölüyor. Birincisi Batı'yı, ikincisi ise Doğu'yu ifade eder. Edward Said; Zannedilmesin ki oryantalizm gerçekler ortaya çıktığında bir hamlede silinip yok olacak bir yalanlar ve efsaneler yumağıdır. Oryantalizm Avrupa'nın havadan bir uydurması değildir. O birkaç neslin birlikte çalışarak uzun yatırımlarla meydana getirdiği önemli bir doktrinler ve uygulamalar paketidir.⁹⁴

Edward Said; Oryantalizm gücünü üç yönde göstermektedir. Doğu hakkında, Doğu bilinci hakkında ve Batı'da Doğu biliminden yararlanıcılar hakkında öyle sanıyorum ki bu ilişkinin gücünü küçümsemek hatalı bir davranış olur. Aslında Doğu

⁹¹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 269.

⁹² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 41.

⁹³ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 242.

⁹⁴ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 18.

“bizim” dünyamız olan Avrupa toplumunun sınırları dışında yaşadığı tashih edilmiş hatta cezalandırılmıştır. Doğu böylece doğulaştırılmıştır.⁹⁵

Edward Said; Psikolojik açıdan ise oryantalizm bir paranoyadır. Örneğin sıradan tarih bilgisi ile alakası olmayan bir bilgidir. Oryantalizm uydurduğu hayali coğrafyanın ve çizdiği şatafatlı sınırların yarattığı bazı sonuçlar bunlardır.⁹⁶

Edward Said; Doğu’yu turist duyguları içinde ziyaret eden bir Avrupalı her zaman bir gözlemci, fakat asla Doğu’lu değildir. Daima her zaman “Garip zevklerle” karşılaşmaya hazırdır. Doğu onun gözünde “Garipliğin” canlı bir tablosu olur.⁹⁷

Sacy’nin temel özelliği Doğuyu sadece Batı için değil aynı zamanda kendi öz yararı için de düzenlenmesi gereken bir dünya olarak görmesi idi.⁹⁸

Edward Said; Her şeyden önce bilmek gerekir ki Doğu “Rüyalar ve hayaller ülkesidir.”⁹⁹

Balfour ve Cromer’in şeklini belirleyen pek çok kelime üretilmiştir. Balfour ve Cromer’in karakteristik biçimde kullandıkları sözcükler ilginçtir: Doğulu düşüncesizdir, haindir, çocuksudur, “ilgisizdir”.Avrupalı ise buna karşılık, erdemlidir, olgundur ve “normaldir”.Doğu dünyasını incelik ve kişilik kazandıran yine de kendi gayretleri değil, Batı’nın Doğu’yu çekip çevirmede gösterdiği ustalık ve başarıdır.¹⁰⁰

Edward Said; Doğu’yu takdim şekli On sekizinci yüzyılın son yıllarından sonra değişmiştir. Oryantalizmin alanı son devrede alabileceğine genişlemiştir. William Jones ve Aqnuetil-Duperron’a göre Napolyon’un Mısır efendisinden sonra Avrupa’nın Doğu üzerindeki daha ileri ölçülerde bilime yönelmiş ve bu faaliyet yeni otorite ve disiplin kazanarak o ana kadar ulaşmadığı bir noktaya varmıştır.

Doğu kesinlikle konuştuğu dilleri ile öne geçmeye başlamıştır.Bu diller tarihte en eski çağlara kadar uzanmaktadır.¹⁰¹

⁹⁵ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 101.

⁹⁶ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 109.

⁹⁷ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 150.

⁹⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 186.

⁹⁹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 252.

¹⁰⁰ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 64.

¹⁰¹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 39.

Cromer daha sonra doğuluları ve Arapları “enerji ve inisiyatif” yoksunu “saf” kişiler olarak tasvir etmekte, onları “sadakitle yaltaklanmaya hazır” entrika ve kurnazlığa yetenekli Hayvanlara karşı acımasız insanlar olarak göstermektedir. Cromer’ e göre doğulu ne doğru dürüst yolda, ne de kaldırımlarda yürüyebilir. Dağınık kafası, yolların ve kaldırımların yürümek için yapıldığını derhal fark eden Avrupalı zekâsını kıyısına dahi erişemez doğulular sağlam yalancılardır. Hareketsiz ve şüphelidirler. Tek kelime ile anglo-sakson ırkının açıklığına, doğruluğuna ve asaletine ters düşerler. Dolayısıyla yönetim söz konusu olduğu sırada şu kadarın söylemekle yetiniyorum ki, ne şekilde olursa olsun bir doğulu hareket, söz ve düşünce yönünden bir Avrupalıdan tamamı ile ayrıdır.

Cromer’in suç kaynağı şudur:”doğulu bir doğuludur. Dolayısı ile belirtildiği gibi Avrupa mantığı ve simetri duygusu kendisinden beklenemez.¹⁰²

Burton *pelerinage* (Hac)da bize Mısır’ın kazanması gereken bir hazine olduğu söylediği veya Avrupa’nın arzuları, ne pahasına olursa olsun Altın boynuzu saf dışı bırakmamalıdır dediği zaman iyice bilmeliyiz ki sesin sahibi Doğu’da değil Batıdadır. Bu sesin tek amacı Doğu üzerinde egemenlik halleri kuran Avrupa’ya destek sağlamaktadır.¹⁰³

2.8. Çağdaş Oryantalistlerin Görüşleri

Çağdaş oryantalistte göre, gerçek insan batılıdır. Doğu nimetlerinin kullanım hakkında öncelikle bu gerçek insana aittir. Onun gözünde Doğu’lu: deve üstünde, eli kamalı, ukala, her türlü ahlaksızlığa meyyal, şehvet düşkünü bir insandır.

Çağdaş oryantalist söylem, klasik söylemden farklıdır. Said’in yorumuyla şöyle:“Doğulular ülkelerinin sömürgeciler tarafından işgaline karşı ayağa kalktığında,(Disney’lik yapmamak için)onların kendi kendilerine yönetmeyi bizim kadar bilmedikleri söylenecektir.¹⁰⁴

¹⁰² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 62.

¹⁰³ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 244.

¹⁰⁴ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s.19.

Oryantalizm ele alındığı sadece profesyonel oryantalist ve bunun onun çalışmalarını değil aynı zamanda doğu adını verdiğimiz bir coğrafi kültürel dil bilim ve etnik alana bağlı araştırma konularını da düşünmek gerekmektedir.¹⁰⁵

Modern oryantalizm, İslam'ı Batı standartlarında bir Hıristiyanlaştırma eylemi içindedir ve İslam'ında tıpkı Hıristiyanlık gibi tarihsel bir evrim geçirmesini beklemektedir. Bu yüzden İslam dünyasındaki bir kısım yenilikçi âlimleri ısrarla İslam da reform başlığı altında sunmaya gayret etmektedirler. Günümüzde bu durum halen devam etmektedir.

Kendi gözünde modern oryantalist Doğu'yu karanlıklardan kurtaran bir kahramandır. Onu çağ dışılıktan çekip çıkarmakta, yanancılaştırmasına fırsat vermektedir.¹⁰⁶ Doğu'nun Avrupa'nın bilimin, tekniğine, zihin gücünde ve yönetim metotlarına ihtiyacı vardı. Avrupa'nın Doğu'daki kredisi bütün bu imkânları sağladığı ölçüde artıyordu. Bu görevleri Modern Oryantalizm yerine getirecekti. Yirminci yüzyılın başında Oryantalizm iki yol kullanarak Doğu'yu Batı'nın kucağına atmıştır. Birinci yol modern bilimin yayılma imkânlarını kullanıyordu.¹⁰⁷

Geleneksel değerlerle modern dünyayı uzlaştırma çabaları tüm üçüncü dünya ülkelerinin temel problemidir. Ancak modern değerlerin batı medeniyetinin temel değerleri olduğu unutulmamalıdır. İnsanlığın ortak ürünü şeklinde takdimi söz konusu olan modern değerler batı tarihi apaçık uzantılarıdır. Batılılaşmanı iki yüz yıldır Türkiye'nin ancak vitrininde yer bulmasının nedeni de bu. Yerel sorunlara Paris'ten metropollerden bakan Türk aydını, Batılılaşmayı da vitrindeki imajdan öteye taşıyamamıştır. Batı'daki çağdaşlık, dinin toplum hayatından dışlanmasına paralel yüklenen bir değer iken doğulu çağdaşlaşma, batılı özne yakınlıkla anlam kazanmıştır. Kısa yoldan batılılaşmanın yolu, şekilcilikten geçiyordu ve tekrar dünya tarihinde dâhil olmanın yolu buydu.¹⁰⁸

Kendini batı'ya kabul ettire bilmek ve onaylatmak yönündeki çırpınışlar, taklitçi ve yapay kişilikler üretmiştir. Doğu'ya kapılarını kapatmış, fakat batılı değerleri de, geleneğin dipten vuran baskıları karşısında sindiremeyen bu sebeple

¹⁰⁵ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 79.

¹⁰⁶ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 174.

¹⁰⁷ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 301.

¹⁰⁸ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 39.

batı kapısından içeriye giremeyen Türkiyeli aydın muallâkta yürüyen ve bir Çin bedduasında ifadesini bulan“geçiş döneminde yaşamak” kurtulamamıştır.¹⁰⁹

Ya resmi ideolojinin taşıyıcılığını üstlenmiştir aydın ya da kendi ideolojisini resmi ideoloji içine yerleştirerek sunmayı amaçlamıştır. Oysa aydınlar, öncelikle şovenist milliyetçiliği, şirketleşmiş üşünce müsveddelerini ve her türlü sınıfsal ve ırksal imtiyazları sorgulayan kişiler olmalıdırlar.¹¹⁰

Oryantalist aydın tipinin genel karakteristiği, Doğuyu Avrupalı gözüyle görmek ve Doğu tarihini, Batılı özneye bağımlı değerlendirmek olmuştur. Aynı zaman da, Batının, Doğu ve İslami-Doğu üzerine geliştirdiği yorumları, yerli oryantalist aynen tekrar etmiş, kendi toplumunu bu oryantal mihenge vurmuştur. Bu oryantal söylemin yavaş yavaş ve sıralı biçimde gelişme gösterdiğini söylemek fazla komplocu olsa bile, gelinen nokta bunu göstermektedir.

Sonuçta; Profesyonel Oryantalistin görevi, Doğu'nun parçalarını birleştirerek, bir portre yapmak, Doğu'yu bir tabloda adeta yeniden oluşturmaktır.

3. ORYANTALİZM VE MEDENİYET

3.1. Oryantalizm-Kültür ve Medeniyet

Hiçbir kimse, bağlı bulunduğu geleneğin etkisinden bütünüyle soyutlanamaz. Bu durum açık iken, başka bir medeniyetin ölçüleri içinde düşünmek zorunda kalan batı-dışı toplumlar, bu yüzden kültür ve çağdaşlaşma arasındaki çelişkileri yaşatmaktadır. Oryantalizmin en çok etkilediği konulardan biride hiç kuşkusuz Doğunun kültürüne medeniyetine ve yaşam biçimine ilişkin etkileridir. Buna Doğu-Batı medeniyet çatışması da diyebiliriz. Batının istediği''Batıya göre, Batı için ve Batı tarafından'' oluşturulmak istenen bir yaşam istediğidir.

Oryantalizmin en büyük hatası bir başka bir kültürü, milleti ya da coğrafi bölgeyi yani Doğu insanını, Doğu kültürünü önemsememesi ve ona zaafından ayrılmayan, değişmeyecek kusurlar atfetmesindedir. Oryantalizmde en fazla öne çıkan husus Doğu ile karşılaşan batılılarda daima bir çatışma hissinin olmasıdır. Bu çatışma Doğu-Batı çatışmasının dışında daha çok Hıristiyan batı medeniyeti ile Müslüman doğunun mücadelesi şeklinde geçmiştir. Batı medeniyet bakımından bir

¹⁰⁹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 40.

¹¹⁰ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 183.

tehdit olarak görüldüğü İslam'ı kendisine hedef almıştır. Medeniyetler çatışması bağlamında yüz yüze gelen iki medeniyet. İslam ve Batı medeniyetleridir.

Medeniyet ve kültür çatışması içimizdeki dünyayı en çok meşgul eden konudur. Özellikle Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin mücadelesidir. Çünkü asırlardır, dünyanın ve insanlığın büyük ekseriyetinin akıbetini bu iki medeniyet mücadelesi belirlemektedir. Oryantalizm bu mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır, bu mücadelenin gerisindeki Hıristiyan sömürgeci fikir ve zihniyeti temsil etmektedir.¹¹¹ Doğu'da yer alan öyle kültürler ve milletler vardı ki, bunların yaşamları, tarih ve gelenekleri, Batı'da bu konuda söylenebilecek her şeyden daha büyük bir gerçekliğe sahiptir. Oryantalizm'in yönü, Şarkiyat ile Şark arasındaki bir bağlantı değil, Şarkiyat'ın kendi içindeki tutarlılığı ve Şark hakkındaki fikirlerin tutarlılığıdır. Batı ile Doğu arasındaki ilişki bir güç, hâkimiyet, değişik derecelerde karmaşık bir hegemonya ilişkisidir. Batı Doğuya her alanda sahip olmayı ve egemenlik düşüncesini her alanda hissettirmeyi misyonu saymıştır.

Ben ve 'öteki' bilinci kültürden kaynaklanan farklı sosyal davranışın sonucudur. İnsanlar arasındaki 'öteki', ayrı bir kültüre mensup olan insan veya gruptur. Ayrı bir kültür ve yaşam tarzı geliştiren grup, ben farklı olandır, 'öteki' dir. Kültür kompleksine kadar gelişmiş ise farklılık, ben ve 'öteki' bilinci o kadar derin ve güçlü olur.¹¹² Bir yerde oturan insanlar buldukları yerin çevresine bir sınır çizerek bu sınırın dışında kalan yerlere " Barbarlar ülkesi" adını verebilirler. Batı kendisini böyle bir dairenin içinde görmüştür. Doğu insanını ve kültürünü aşağılamıştır.

Edward Sait'in yorumuyla Doğu, Batı'nın zorunlu 'öteki' sidir. Batı'nın kültürel, sosyal ve ekonomik kaynaklarının bulunduğu yerdir. Nereden bakılırsa bakılsın, Doğu karşıtı olmadan, Batılı zihinde bir Batılı bilincini oluşturacak ikinci bir zorunlu karşıt imge yoktur. Bu yüzden batılı, ekmeğe, suya duyduğu ihtiyaç kadar bir karşıt Doğu imgesine muhtaçtır. Bu ihtiyaç Haçlı seferlerinden öncede vardı sonrada. Kolonyalist süreçten sonra ekonomik, politik ve kültürel bir ilişki

¹¹¹ Mahmud Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı**, Nil Yayınları, İstanbul, 1993, s. 157.

¹¹² İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 49.

zorunluluğu, bu karşıt imgeyi öncesinden farklı bir biçimde devam etmiştir.¹¹³ Nitekim coğrafi ve kültürel varlıklar olarak ta Doğu Batı diye bölgelendirmelerin insan icadı olduğunu söyleyen Edward Said, bu adlandırmaların gerisinde bir 'öteki' ile efendi arasındaki ilişkinin gizli varlığının saklı olduğunu kaydetmiştir. Doğu'dan söz açan bütün yazarlar ön yargılarla yola çıkmışlardır. Anlatmak istedikleri konuları Batının penceresinden baktıkları için taraflı olmuştur. Kültür ve medeniyet katkılarda yok değildir.

1586 yılında Kardinal Medici'nin kurduğu matbaa sayesinde Avrupa'da Arapça kitapları basma imkânı ortaya çıktı. O zaman İbn Sina'nın tıp ve felsefeye dair kitaplarının da içinde bulunduğu birçok Arapça eser basıldı.¹¹⁴

Mısırlılar, hala tam olarak çözülemeyen mimari haritaları ortaya getirirken, Babil, Hammurabi yasalarını icra ederken, ne Roma nede Grek medeniyeti tarih sahnesinde yerlerini almıştı. Doğunun daha eski olduğunu kaydetmeye yönelik bir tartışma, bu yazının amacı olmadığına değinmeye gerek yok.¹¹⁵

Avrupa ve Orta-doğu ilişkilerinde yeni devre Napolyon Bonapart'ın 1798 Mısır seferi ile açılmıştır. Bu sefer bir kültürün kendisinden daha güçlü bir kültürle gerçekten bilimsel bir şekilde bir araya gelişinin ileri bir örneğidir.¹¹⁶

Napolyon mısır'ı işgal ettiğinde (1798–1801) Sacy'nin yetiştirdiği öğrencilerden oluşan bir grubu, tercüman ve danışan olarak görevlendirmişti. Onun oluşturduğu bu kurum, XVIII. Asırda şarkiyatçılığın kiliseden ayrılmasından sonra kendi döneminde bilimsel ve laik oryantalistlerin numunesi sayıldı.¹¹⁷

Sonuçta; Oryantalistler kendi oryantalist meslektaşlarının eserlerini ele alarak faydalı sonuçlar çıkarmaktadırlar. Örneğin 'Burton, Lane'nin eseri aracılığı ile dolaylı yoldan Bin Bir Gece Masalları ve Mısır 'la meşgul olmuştur.¹¹⁸

Modern insan ilerleyiş yolundadır. Avrupa Asya tarafından kurtarılacaktır. Tarihin kanunu gereği uygarlık Doğu'dan Batı'ya yürümektedir. İki insanlık sonunda birbirinin içinde eriyecektir.

¹¹³ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 17.

¹¹⁴ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 25.

¹¹⁵ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 82.

¹¹⁶ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 67.

¹¹⁷ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 27.

¹¹⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 244.

Oryantalist düşüncenin temelinde olan tek şey; Doğulu ulusların Batılılardan farklı ve evrensel nitelikteki bilgi ve zihin yapısının Batılı bilgi ve zihin yapısı olduğudur. Bu sonuca göre geçmişlerini ve geçmişleri hakkındaki değerlendirmeleri batılılardan öğrenen uluslar, geçmişlerinde kayda değer bir tarih ve bilginin olmadığına inanmaktadırlar. Çünkü Batı, dünya yüzeyindeki tek uygarlığın batılı uygarlık olduğunu zihinlere kazımıştır. Buradan doğulu ulusların batılılara benzemesi gerektiği ima edilir. Bir şeye benzemek, kendi olmaktan vazgeçişle mümkündür. Yani kendisi olmamaktır.

Cemil Meriç, Batı kültürünü kaypak, karanlık ve samimiyetsiz olarak nitelemektedir.¹¹⁹

Yunan filozoflarını Müslümanlar aracılığı ile tanıma; Nizam'ül mülk ve Kurtuba gibi görkemli birikimler, İslam Doğuyu kendini batı'dan üstün görmesine görmüştür. Fakat daha sonra bu güven yerini kesin bir teslimiyete ve öz güvensizliğe bıkkacaktır.

Sonuç olarak; Batı siyasi, sosyal ve ekonomik üstünlüğüne kültürel üstünlüğü de ekleme gayretindedir. Lale devrinden başlayıp Tanzimat ile hız kazanan batılılaşma çabaları bugüne dek sürmüştür. Bu durum Doğunu Batıyı model alması şeklinde yorumlanabilir.

¹¹⁹ İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 31–34.

İKİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİSTLERİN İSLAM DİNİNE BAKIŞLARI

1. Oryantalizm'in Çalışma Alanı

Oryantalizm, akademik bir çalışma alanıdır. Hıristiyan Batı'da resmi biçimiyle Oryantalizmin 1312'de Viyana'da toplanan Kilise Şûrasının "Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca" üniversitelerinde "Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice" kürsülerinin kurulmasını kararlaştırmasıyla birlikte başladığı kabul edilir. Ancak, her Şarkiyatçılık açıklaması, sadece meslekten Şarkiyatçılarla onların yapıtlarını değil, Şark denen coğrafi, kültürel, dilsel, etnik birime dayalı bir çalışma alanı düşüncesinin kendisini de göz önüne almak zorunda kalacaktır. Çalışma alanları, oluşturulan şeylerdir. Bunlar, araştırmacıların kendilerini, üzerinde genel görüş birliğine varılmış bir araştırma konusu gibi görünen bir şeyle uğraşmaya adanmalarından ötürü tutarlılık kazanırlar. Bazen filoloji, tarih, ilahiyat gibi en köklü bilimler de bile öylesine değişebilir ki, araştırma konusunun her duruma uyabilecek bir tanımını yapmak neredeyse olanaksız hale gelir. Bu durum özellikle de Şarkiyatçılık için geçerlidir.

Şarkiyatçılık tabiri ile akademik araştırmaya dayalı ihtisası bir coğrafi "alan" terimiyle dile getirilmektedir. Şarkiyatçılığın bu yanlış anlamı son zamanlarda çok açık bir hale gelmiştir. Çünkü birçok bilgi dalı insan malzemesi denebilecek bir şey karşısında, bir konuma işaret etse de oldukça çeşitlenen toplumsal, dilsel, siyasal, tarihsel gerçekler karşısında sabit, bütüncül bir coğrafi konum alınması benzeri görülmedik bir durumdur. Bir klasik diller ya da Latin kökenli dil uzmanı, hatta bir Amerikan dilbilimcisi, Şarkiyatçıya göre dünyanın daha az bir bölümüyle uğraşır. Ama Şarkiyatçılık, büyük coğrafi bölgeleri içine almaktadır. Ayrıca Şarkiyatçılar gelenek gereği Şark'a özgü şeylerle uğraşmış oldukları için Şarkiyatçılığın karışıklığı ve büyüklüğü neredeyse sonsuz sayıda alt birimlere bölünebilirliğini, onun temel niteliklerinden biri olarak kabul etmek gerekmektedir. Şarkiyatçılıktaki kafa karıştırıcı bileşim, yani muğlaklık ile kesin ayrıntıların kaynaşması, onun bu niteliğinin kanıtıdır.

Bütün bunlar Şarkiyatçılığı akademik bir disiplin olarak tanımlar. Şarkiyatçılıktaki "-çılık", bu disiplinin diğer tüm disiplin türlerinden ayrılığını vurgular. Bir akademik disiplin olarak Şarkiyatçılığın tarihsel gelişimindeki kural,

daha seçici olmak değil etkinlik alanını daha geniş kılmaktı. Erpenius ile Guillaume Postel gibi Rönesans Şarkiyatçılarının temel ihtisas alanları kutsal topraklarda konuşulan dillerdi. XVIII. yüzyıl ortalarına kadar Şarkiyatçılar, genellikle, ya Kutsal Kitap araştırmacısı, ya Sami dilleri incelemecisi, ya İslam mütehassısı, ya da Cizvitlerin yeni bir alan olarak Çin incelemelerini gündeme getirmeleri sayesinde, Sinologtu. XVIII. yüzyıl sonlarında Asya'nın çoğu bölgeleri, Şarkiyatçılık açısından akademik olarak fethedilmiş değildi. Ama XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Şarkiyatçılık düşünenebilecek en zengin bilgi hazinesi olmuştu. Bu yeni, başarılı düşünceye işaret eden iki örnek vardır. Bunlardan biri, Raymond Schwab'ın Şark Rönesans'ındaki, 1765–1850 arasını kapsayan ansiklopedik Şarkiyatçılık betimidir. Bu dönemde Avrupa'da, meslekten âlimlerin Şark'a özgü şeylere ilişkin bilimsel buluşlarından başka, bir de dönemin her büyük ozanını, denemecisini, filozofunu etkileyen, gizli bir Şark merakı salgını vardı. Schwab'a göre, "Şarklı", Asya'ya özgü her şey karşısında duyulan o amatörce ya da profesyonelce heyecanı harekete geçiren şeydi. Asya da egzotik, gizemli, derinlikli, doğurgan olanın eşanlamlısı sayılıyordu. Bu, Avrupa'da Yüksek Rönesans döneminde eski Yunan ve Latin uygarlıkları karşısında duyulan heyecanın bir benzerinin Doğu'ya aktarılmasıdır.

Şarkiyatçılığın Viyana Şûrasından beri ne kadar kapsayıcı hale geldiğini gösteren diğer örnekler, bu alana ait XIX. yüzyıl tarih kayıtları arasında bulunur. Bu türün en yetkin örneği, Jules Mohl'ün, 1840–1867 arası Şarkiyatçılıkta olup bitmiş kayda değer her şeyi içeren iki ciltlik seyir defteridir. Bu yirmi yedi yıl boyunca, bir Avrupalı araştırmacının elinden çıkan, Asya'ya ilişkin her şeyi kaydetmiştir. Şarkiyatçı araştırma diye görülen filoloji çalışmaları listesi (Arapça, Hintçenin sayısız lehçesi, İbranice, Pehlevi dili, Asur dili, Babil dili, Moğolca, Çince, Birman dili, Mezopotamya dili, Cava dili vb.) neredeyse Asya dillerinin tamamıdır. Kaldı ki, görünüşe göre Şarkiyatçı çalışmalar, metinleri yayına hazırlayıp çevirmekten tutun, bilinen tüm Asya ve Kuzey Afrika uygarlıklarına ilişkin para bilim, antropoloji, arkeoloji, sosyoloji, iktisat, tarih, yazı ve kültür çalışmalarına kadar her şeyi kapsar.¹²⁰

¹²⁰ Edward Said, Şarkiyatçılık, (Çev. Berna Ünler), Metis Yay., İstanbul 2006, s. 60.

Oryantalistlerin milletler arası ilk konferansı 1873 yılında Paris’te yapıldı. Bu tarihten sonra konferanslar birbirini takip etti ve kısa zamanda sayıları otuzu geçti. Buna ilaveten her devlete bölgesel seminer ve paneller düzenlendi. Mesela Almanya’nın Dresden şehrinde ilk defa 1849 yılında toplanan ve bu tarihten sonra periyodik şekilde devam eden Alman oryantalistler (Müsteşrikler) konferansı bunlardan biridir. Bu konferanslarda yüzlerce oryantalist ilim adamı hazır bulunmuştur. Mesela, Oxford konferansında 25 ülkedeki 80 üniversiteden ve 69 ilim cemiyetinden 900 ilim adamı hazır bulunmuştur.

Doğunun bütün modernleşme argümanları Batı’nın birer ürünüdür. Eğer Batı ile ittifak ederseniz onların argümanları doğrultusunda hareket edeceksiniz.

“Doğu’nun kültür ve medeniyetlerinin mühendisliği” olarak tanımlamaktadır.

Ancak ta başından itibaren burası İbn-i Sina tıp ve felsefe kitapları ile dil bilgisi, coğrafya ve matematik kitaplarını bastı. 16.yy.ın sonunda ve 17.yy.ın başında Paris, Hollanda ve Almanya’da özellikle İbn-i Sina tıbbi hakkında daha iyi bilgi sahibi olma düşüncesiyle Arapça kitap basımına yeniden teşebbüs edinmek zorunda kaldı.

Galland, oldukça büyük tesiri olan Arabian Nights (1704–1717) kitabın çevirisini 18.yy’ın başında yayınladığında doğu dünyası ile ilgili şeylerin tadılmasına kesinlikli yardımcı oldu. Bu çalışmalar bilimsel oryantalizmi ortaya çıkardı.

Bilimsel oryantalizm denen dönemin, Sylvestre de Sacy’nin 1795’te Paris’te “Ezoles Bes Languages Orientales’i kurması ile başladığı kabul edilir. Bu dönemlerde Belçikalı, Hollandalı, İspanyalı, Fransız, İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin hepsi çalışmalar yaptı.

“Oryantalizm gerçek Doğu’yu değil Şarkiyatçıların görmek istedikleri bir “Şark”ı aksettir.”Oryantalizm’in basit tanımı, Doğu’yu anlamak, Doğu’ya olan tecessüsü giderme çabasıdır. Said’e göre oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir. Şark’ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir kısacası doğuya hakim olmak, onu yeniden kurmak ve amir olmak için Batı’nın bulduğu bir yoldur. Yani oryantalizm bir sömürge doktrindir. Belçikalı, Hollandalı, İspanyalı, Fransız,

İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin hepsi çalışmalar yaparak görmek istedikleri doğuyu inşa etmeye çalışmışlardır.

1857’de İngilizler, siyasi olarak Hindistan’ı istila ettiler. Böylece Hindistan resmen İngiliz Kraliyeti’nin himayesine girdi.

19. asırda Avrupalı ilim adamlarının İslam toplumlarını konu alan incelemeleri, sömürgeci devletlerin dış politikalarına uzman desteği sağlamayı amaçlıyordu ve bu amaca göre problemlerini kuruyordu. İslam-Doğu üzerinden politika üretme, Batı’nın hiçbir dönemde yabancı olmadığı bir şeydir.¹²¹

Oryantalizm, emperyalizmin ihtiyacı olan bilgi desteğini sağlamıştır. Bunun çarpıcı örneklerinden birisi de, Napolyon’un Mısır’ı işgali sırasında pek çok bilim adamını da yanında götürüp, Mısır hakkında 23 ciltlik kitap yazdırmasıdır.

Doğu sömürgesinin nüfuzuna boyun eğmiş oldu. Sömürgecilik, kendi maksadına hizmet ettirmek, hedeflerini gerçekleştirmek, Müslüman ülkelerde hâkimiyetini sağlamlaştırmak için bir grup müsteşriki kullanmayı başardı.

Çağdaş Alman Oryantalist Stephan Wild şunları söylüyor;

“Bundan daha çirkini kendilerine müsteşrik adını veren bir grup, İslamiyet ve İslam tarihi hakkındaki bilgilerini, İslam’ın ve Müslümanların zayıflatılması yolunda kullandılar. Bu, misyonlarına samimiyetle bağlı müsteşriklerin bütün açıklığıyla itiraf etmeleri gereken acı bir gerçektir”.

Haçlı zihniyeti Müslümanlara, fütursuzca saldırmaktadır. Menfaatçi, sadece kuvvete dayanan ve şimdi rakipsiz kalmış, ama ne olursa olsun ABD veya “abd” olmaktan öteye geçemeyecek olan bu güç, Müslümanların dini uyanışlarını ve servetlerini iyice kontrol altına almak için gelip topraklarına yerleşmek istemektedir. Bu safhada oryantalist, Batı yöneticilerin önemli bir danışmanıdır.¹²²

Gelişmiş petrol gibi ekonomik ve stratejik bir güce sahip bir İslam dünyası, Batılı politikacılar tarafından elbette istenmez.

Sonuçta; Bazı oryantalistler iyi niyetli olsa bile, onların emperyalizmin keşif kolu olarak kullanılmasına engel olmamıştır. Çarpıcı bir örnek; ünlü oryantalist

¹²¹ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 195.

¹²² Suat Yıldırım, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 54.

Louis Massignon, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış, sonra da Fas'taki Fransız sömürge yönetiminde görev almıştır.

2. İslam Fütuhatı Karşısında Batılılar

Doğu'nun korkutucu fütuhât hareketleri ve İslâm karşısında en başta Haçlılar vardı. Bu deneyimlere ait tarihten, tümüyle kendi içinde yapılanan bir belgeler bütünü geliştirdi. Bu belgeler bütününden de seyahat, tarih, hikâye, klişeler, karşılıklı eleştiriler ortaya çıktı. Bunlar Şark'ın deneyimlerine aracılık eden merceklere. Bu deneyimler, Doğu-Batı karşılaşmasının dilini, algılanışını, biçimini oluştururlar. Düpedüz yabancı olan bir şey, şu ya da bu nedenle, daha tanıdık bir şey haline gelir. İnsan bazı şeyleri ya hiç bilinmedik ya da tümüyle bilinen diye değerlendirmekten vazgeçmeye yönelir. İlk kez görülen yeni şeyleri, önceden bilinen bir şeyin değişikliği olarak görmeye başlar. Böyle bir kategori, özü gereği, yeni öğrenmeye yarar bir yol olmaktan çok, varlıklara ilişkin belli bir yerleşik görüşü tehdit ettiği düşünülen şeyi denetleme yöntemidir.

Eğer zihin, ortaçağın başında İslâm'ın Avrupa'da görüldüğü gibi, hepten yeni bir yaşam biçimi diye görülen bir şeyle ansızın ilişkiye geçmek zorunda kalırsa, vereceği karşılık genellikle tutucu, savunmaya geçmiş bir karşılık olur. İslâm Dini, eski bir deneyimin olan Hıristiyanlığın hileli bir değişikliği diye değerlendirilebilir. Ardından da İslâm'a el atılır. Dolayısıyla, tüm Şark, Batı'nın tanıdık olana duyduğu küçümseme ile alışılmadık karşısındaki hoşlanma ya da korku ürperisi arasında gidip gelir.

Doğu'nun bin dört yüz yılı İslâm ile birlikte geçmiştir. Doğu toprağı, Doğu insanı bu zaman birimi içinde sanki yeniden doğmuş gibidir. İslâm'ın bir uygarlık olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.¹²³

İslâm söz konusu olduğunda, Avrupa'nın endişesi yerinde bir endişeydi. Hz. Muhammet'in 632'de vefatı sonra, askeri, ardından da kültürel ve dinsel İslâm hâkimiyeti olağanüstü bir artış gösterdi. Önce İran, Suriye, Mısır, ardından Türkiye, sonra da Kuzey Afrika Müslüman ordularının eline geçti. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda İspanya, Sicilya ve Fransa'nın bazı bölgeleri fethedildi. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllara gelindiğinde İslâm egemenliği doğuda Hindistan'a,

¹²³ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 115.

Endonezya'ya, Çin'e kadar uzanmıştı. Avrupa, bu eşi görülmedik genişleme karşısında, korkudan başka pek bir tepki de gösteremiyordu. İslamiyet'in fetihlerine tanık olan Hıristiyan yazarların, Müslümanların bilgisiyle, görkemiyle ilgilendikleri yoktu. On birinci yüzyıldaki Monte Cassino Manastırından Erchembert adlı bir keşişin sözlerine göre Hıristiyanların Doğulu ordular karşısındaki tipik duygusu "arılar" çalışmasına benzetiliyordu. Müslümanlar "acımasız" ve "her şeyi yakıp yıktılar" diye nitelendiriliyordu. Bu yüzden İslam, yakıp yıkmayı, şeytani düşünceleri, nefret edilen barbarlıkları simgeler hale gelmişti. Avrupa için İslam sürekli devam eden bir sarsıntıydı. On yedinci yüzyılın sonuna değin "Osmanlı tehdidi", tüm Hıristiyan uygarlığı için sürekli bir tehlikenin temsilcisi olarak görülmekteydi.

Avrupalı yazarlara göre 'Osmanlı Devleti'nde sonra İslam'dan geriye kalan şey, İslam'ın bir zamanlar simgesi olduğu o büyük, tehlikeli gücün güçten düşmüş bir olmasıydı. Avrupa'ya özgü şeylerin, Walter Scott'ın Sarazendeleri gibi temsil biçimleri, Müslüman, Osmanlı ya da Arapların korkulur Şark'ı denetlemenin bir yoluymdu. Şarkiyatçıların konusu, Doğu'nun kendisinden ziyade, Batılı okuryazar kamuoyuna tanıtılmasıdır. Böylece Doğu daha az korkulur duruma gelmekteydi.

Avrupalı Batı'da Şark'ı düşünen, Şark deneyimi olan herkes kadar şarkiyatçıların da bu tür bir zihinsel işlemi uygulamaya koymuşlardır. Hıristiyan inanının temel dayanağının Hz. İsa olmasından ötürü, büyük yanılıyla, Hıristiyanlık için Hz. İsa neyse İslam için de Hz. Muhammet'in aynı şey olduğu varsayıldı. Bundan ötürü İslam'a yapılan eleştirilere "Muhammetçilik" adı verildi. Hz. Muhammet için de "sahtekâr" sıfatı kendiliğinden kullanılıverdi.¹²⁴ Hıristiyanlığın bütünsel, kendi kendine yeter bir İslam anlayışı vardı. Daniel'e göre, İslam, kendi başına İslam'ı temsil etmekten çok, ortaçağ Hıristiyan'ı için İslam'ı temsil etmek olan bir simge haline geldi

Kuran'ın anlamını veya Müslümanların onu nasıl yorumladıklarını ya da Müslümanların belirli koşullarda ne düşündüklerini ve ne yaptıklarını görmezden gelme yolundaki değişmez eğilim, ister istemez, Kuran öğreticisi ile diğer İslam'ı öğretenlerin, Hıristiyanları ikna edecek bir biçimde sunulduğu anlamına

¹²⁴ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 70.

gelmekteydi. Yazarlar ile okurların İslami sınıra uzaklığı arttıkça, gitgide daha abartılı hale gelen sunuş biçimleri ortaya çıkmaktaydı. Müslümanların, "Müslümanlar bunlara inanır" dediği şeyleri gerçekten onların inanışları diye kabul etmeye pek yanaşılmıyordu. Ayrıntılardan olabildiğince az vazgeçilen, ana hatlardansa asla vazgeçilmeyen Hıristiyan yapımı bir tablo söz konusuydu. Farklı düşüncelerin gölgeleri dolaşıyordu. Ama bunlar ancak ortak bir çerçevede ortaya çıkabiliyordu. Giderek artan kesinlik merakıyla yapılan tüm düzeltmeler, zedelenebilir olduğu pek yenilerde fark edilen bir şeyin korunması, zayıflamış bir yapının desteklenmesiydi. Hıristiyanların İslam'a ilişkin görüşü, yıkılamayacak bir görüştü. Hıristiyanlığın bu şekildeki İslam tablosu, ortaçağdaki ve Rönesans'ın ilk dönemindeki farklı türden şiirler, fikri tartışmalar, yaygın batıl inançlar da dâhil olmak üzere çeşitli yollardan kuvvetlendirildi. Bu döneme değin Yakın şark, Latin Hıristiyanlığının genel dünya tablosuna hemen hemen tamamıyla dâhil edilmişti.

3. Oryantalistlerin İslam'a Bakışı

Oryantalizmin diğer bir yönü de, İslam medeniyet tarihine ve dinine bakışıyla ilgilidir. Batılı medeniyet havzasının ve sömürge döneminin bir ürünü olan Oryantalist düşünce geleneği, İslam medeniyetine hiç bir zaman evrensel bir kültür ve kimlik olarak bakmamıştır. Tersine, Müslüman toplumların ve ilim adamlarının fetihler sonucu ilişkiye geçtiği İslam-öncesi gelenekleri esas kabul ederek, İslam medeniyetinin özünde Yunan ve Pers/İran kültürlerinin Arapçaya tercümesinden ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Oryantalistlerin gözünde, İslam düşüncesi, bilimi, felsefesi, fikhî, edebiyatı ve tasavvufu, İslam-öncesi kültür ve toplumlardan tercüme edilerek oluşturulmuş seçmeci bir kültürden ibaret ve bu yüzden herhangi bir 'orijinalliğe' sahip değildir. İslam tarihinde 'orijinal' kabul edilebilecek ne varsa, bunların hepsi İslam öncesi Yunan, İran yahut Hint kültürüne ait unsurlardır. Bazı Oryantalistlere göre bu sadece bilim ve felsefe için değil, bizzat tasavvuf için de böyle; yani tasavvuf geleneği, Oryantalistlere göre, Kur'an ve Hz. Peygamber efendimizin sünnetinden değil, Hint mistisizminden devşirilmiş bir inançlar ve uygulamalar dizesinden ibarettir.

Oryantalizmin bu bakış açısının İslam'ın kutsal kaynakları olan Kur'an ve hadise de aynı şekilde uygulandığını görüyoruz. Kur'an'ın ilahi bir vahiy, Hz. Peygamber efendimizin de hak bir peygamber olduğunu hiç bir zaman kabul

etmeyen Oryantalistler, bu iki kaynağın tarihi ve beşeri ürünler olduğunu ortaya koymak için uzun bir süre mücadele ettiler. Macar Yahudisi olan ve Oryantalizmin kurucusu kabul edilen Ignaz Goldziher'den yakın dönemde Wansbrough, Micheal Cook ve Patricia Crone'a kadar pek Oryantalistin ana kaygısı, Kur'an-ı Kerim'in İncil ve Tevrat esas alınarak Hz. Peygamber tarafından yazıldığını ve böylece Kur'anın ilahi bir kitap olmadığını ispat etmektir. Benzer bir şekilde, hadislerin hiç birinin sahil olmadığı, sonraki nesiller tarafından uydurularak Hz. Peygamber efendimize atfedildiği fikri de, yine Oryantalistlerin ortaya attığı bir iddiadır. Ne yazık ki, hadis ve İslam fıkhı konusunda Oryantalistlerin ikna edici hiç bir tarihi delile dayanmadan ileri sürdüğü bu görüşler, bugün modernist eğilimli Müslümanlar arasında yaygınlık kazanmış durumdadır.¹²⁵

Oryantalistler için İslâm tamamı ile doğuludur. Doğu kültürünün bir yansımasıdır.

İslam'a karşı çıkma eylemi, İslam'ın ilk gününden bu yana aralıksız sürmüştür. Çünkü İslam bir çeşit uyarıcıdır. İslam'ın yayılışı, durağanlaşan Hıristiyanlığa kırbaç etkisi yapar.¹²⁶

Edward Sait'in kaydettiği bir örneği de vermek gerekirse; Tanrısız Çinliler ve baldırı çıplak Hintliler için neler düşünülüyor idiyse, İslam içinde aynısı düşünülmüştür.

Özellikle İslam ülkelerini yönetenlerin bakış açılarını ve değerlendirmelerini büyük ölçüde şarkiyatçıların fikirleri etkilemektedir. Zira ülkeleri yönetenleri, siyasi bakımdan büyük güçlerin tesiri altındadırlar.¹²⁷ Doğu'lular özellikle Müslümanlar önyargılı bir şekilde yönetilmesi gereken ve gelecek duygusundan yoksun kişilerdi. Özellikle Haçlı Seferi'ndeki başarısızlıktan sonra, oryantalist çabalarla Müslümanları Hıristiyanlaştırmak istenmiştir.

İslam bir kenara bırakılırsa Doğu 19.Yüz yıla kadar Avrupa için Batı'nın tartışmasız üstünlüğünün tarih içinde aralıksız belirlendiği bir alanda aslında Avrupa'ya politik entelektüel bir süre için ekonomik alanda devamlı engel çıkaran tek bölge Arap ve İslam dünyasıydı. Yedinci yüz yıldan 1571 İnebahtı savaşına

¹²⁵ Halil Akgün, İslam ve Batı, İstanbul, 1998, s. 107.

¹²⁶ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 120.

¹²⁷ Suat Yıldırım, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 30.

kadar savaşına kadar İslam, ister Arap ister Osmanlı, ister Kuzey Afrikalı ve isterse İspanyol şeklinde görölsün. Hıristiyan Avrupa'ya karşı devamlı bir tehlike unsuru olmuştur.¹²⁸

İslam-Doğunun düzelmesi için oryantalistleşmesi gerekiyordu. Yani Doğu'lular kendilerini Batılı kavramlara göre tanıyacaktı ve kendi insanlarına, kendilerini bu kavramlarla anlatacaklardı.

Oryantalistlerin tehlikeli ve gerçekte alakası olmayan fikirleri İslam ölkelerinde özellikle Mısırdaki yayıldı. Özellikle sömürgecilerin kontrol ve işgali altındaki Mısır, bu tür fikir ve düşüncelerin merkezi haline geldi. Ünlü olarak bildiğimiz birçok Oryantalist Mısır'daki El Ezher'de akademik eğitim görmüşlerdir. Amaçları Batıya bağlı olabilecek sömürgeler meydana getirmektir. Oryantalistler kendilerine düşen görevleri hakkında yerine getirmişler ve görevlerini tamamlamışlardır.

İslam karşıtlığı ile kendisini üreten Batı medeniyetinin, İslamiyet'e bakışının Osmanlı'ya da uygulanmış olmasıdır. Çünkü Osmanlı Devleti ile Batı dünyası arasındaki ilişkileri, salt Osmanlı Devleti eksenli değil, İslam odaklı değerlendirilmiştir. Yani Batı Hıristiyan birliği için İslam: karşıt bir obje olarak görölmüştür. İslam dini, Doğu-Batı karşıtlığından öte, evrensel bir söylemi içerir. Doğu-Batı çatışmasına dayalı bir tarih anlayışının yanı sıra bu karşıtlıklar üzerine edilen bir dünya tarihinin söz konusu olması, İslam'ın evrensel duruş ve söylemini gölgelememelidir.¹²⁹

Çok önemli hususlardan biride İslam peygamberi ile ilgilidir. Batılıların hiçbir zaman kavramayı arzu etmedikleri konu Hz. Peygamber (s.a.v.) Doğu dünyasına karşı verdiği mücadelenin, Batıya karşı verdiği mücadeleden daha fazla olduğu gerçektir.

Batı Hıristiyan doğu ise Müslüman'dır. Bu bir karşıtlık ilişkisidir. Batı ne ise Doğu onun tersi olmak zorundadır. Hıristiyanlık ne ise İslam onun tersi olmak zorundadır. Bu ilişki, kendini var edebilmek ve kendini üretmek için tersi olmak zorundadır

¹²⁸ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 112.

¹²⁹ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 104.

Bu yüzden Batı kendi bütünlüğünü, kendinden çok karşısına borçludur. Bu karşıt ta hiç kuşkusuz İslam'dır. Gündeme Doğu olarak tanınmış olsa da Batı, Haçlılardan bu yana karşıtı olarak sadece İslam'ı görmüş ve görmektedir. Burada Edward Sait'in görüşünü yenilemek gerekiyor. Çünkü batı, Doğu dünyasındaki hiçbir kültürel ve hadiseyi, kendisine karşı bir alternatif boyutta değerlendirmiyor ve hakikatte de böyle bir şey yok. Burada ancak istisna olana sadece İslam'dır. İslam da başka hiçbir şey, Batı için şu veya bu şekilde tehdit unsuru taşıyamamıştır. Bugün için ise yeryüzü medeniyetleri içinde varlığın duyurma gücüne ve duyururken de gerçekliğini kabul ettirebilme gücüne sahip iki devletten biriside İslam'dır.¹³⁰

Batı dünyası İslamiyet'in yayılmasıyla bir arayış içine girdi. İslam'ın yayılışı, özellikle üstün bir güç olarak belirişi, Hıristiyanlığı canlandırır. Bu dönem, Doğu ile Batı arasındaki zorlu mücadelelerin başlangıcı oluşturur. Akdeniz havzasındaki yeni İslam medeniyeti Hıristiyan Batı dünyasını Haçlı Seferi'yle İslam-Doğuya harekete geçiren en önemli sebep olacaktır.

Akdeniz havzasında gelişme gösteren İslam medeniyeti, hazmedilemeyen bir güç olarak algılanmış, nitekim Haçlı Seferleri'nden sonra Doğu-Batı ikilemi, Hıristiyan-İslam ikilemelerine çevrilmiştir. Eğer atalarım, Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hıristiyan olmak yerine, Hıristiyanlar tarafında fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edeceklerini sanmıyorum. Gerçektende İspanyadaki Müslümanlara ne oldu? Ya Sicilya'daki Müslümanlara? Yok, oldular, tek kişi kalmamacasına katledildiler, sürgüne zorlandılar ya da cebren Hıristiyan edildiler. Haçlı Seferi'nin nihai hedefinin gelişmekte olan İslam medeniyetine karşı bir tepki oluşturmak ve bütünlüğünü yeniden sağlamak olduğu açıktır.¹³¹

Batıya göre Doğu ve İslam-Doğu Hiçbir gelişme göstermemeli, olduğu gibi kalmalıdır. Doğu'nun, Batı dünyası için, cazibesini koruması Doğu'nun Doğu olarak kalmasını bağlıdır. Bundan dolayı, Avrupa insanı İslam (Doğu) dünyasının hiçbir zaman bir Avrupalı gibi olmasını da içine sindiremeyecektir.

¹³⁰ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 70.

¹³¹ İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 90.

Oryantalist düşünce olduğu gibi Batılılaşmadan yana aydınların İslam-Doğu ile ilgili değerlendirmelerini birkaç maddede toplamak mümkün. İslam'ın yükselişten sonra durağanlaştığı, buna karşın Hıristiyanlığın devingen, dolayısıyla ilerlemeci olduğu vurgulanır. Doğu toplumlarında despotluk vardır, halk köle ruhludur, sivil toplum yoktur, keyfi müdahaleden ötürü de şehirli orta sınıf oluşmuyor. Müslüman psikolojisi, Tanrı önünde tek tipleştirici, uysallaştırıcı bir zihniyetten doğuyor. Otoriteye karşı çıkış yoktur ve İslam'ı bir yandan Müslümanlarla bir yandan da petrol ile yargılayan oryantalist söylem, Doğululuğun bütün günahlarını da İslam'a yüklemiştir. Doğunun despotik, kaderci ve hareketsizlik gibi üç saçayağı İslam'ı da kuşatmıştır.¹³²

Sonuç olarak; batı medeniyeti Doğuyu daha doğrusu İslamı içine sindirememiş ve çıkarlarına hizmet etmesi için Oryantalist çalışmalarla doğuyu (İslamı) sindirmek ve kendi istediği gibi yapmak için gayret göstermiştir. Demokratik İslam, İlimli İslam, dinler arası diyalog, medeniyetler buluşması gibi terim ve kavramlar bize oryantalizmin hediyesidir.

3.1. Dante'nin Görüşleri

Batının şarkı betimlemesine orijinal bir örnek de klasik Yunan yazarlarında Dante'ye aittir. Dante betimlemelerinde, "Maometto" (Hz. Muhammet) cehennemnin yirmi sekizinci kantosunda ortaya çıkar. Cehennemnin dokuz katından sekizincisine, Seylan'ın Cehennem'deki kalesini kuşatan kasvetli hendeklerin bulunduğu yere yerleştirilmiştir. Dolayısıyla Dante, Hz. Muhammet'e ulaşmadan önce, günahları daha hafif insanların, şehvet düşkünlerinin, paragözlerin, oburların, sapkınların, öfkeliilerin, canına kıyanların, kâfirlerin bulunduğu katlardan geçer. Hz. Muhammet'ten sonra Cehennemnin dibine, Seylan'ın bulunduğu yere varılmazdan önce düzenbazlarla hainler vardır. Yani Hz. Muhammet katı bir kötülük hiyerarşisinde, Dante'nin seminator di scandalo e di scisma (rezillik ve ayrılık tohumlarını atanlar) dediği kategoride yer alır. Hz. Muhammet'in aynı zamanda ebedi yazgısında olan cezası özellikle iğrençtir. Dante'nin deyişiyle tahtaları ayrılan bir fıçı gibi, çenesinden makatına ikiye yarılr. Bu noktada Dante'nin dizeleri, okuyanları bu kadar kanlı canlı bir cezanın getirdiği öte dünya bilgisi ayrıntılarının hiçbirinden mahrum etmez. Hz.

¹³² İsmail Süphandağı, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004, s. 193.

Muhammet'in bağırsakları ile dışkısı pervasız bir özenle betimlenir. Hz. Muhammet Dante'ye, günahkârlar kuyruğunda önu sıra giden, görevli zebaninin ikiye böldüğü Hz. Ali'yi de göstererek cezasını anlatır. Ayrıca Dante'den, kadın ve mal ortaklığını savunan bir mezhebe bağılı, bir sevgili edinmekle suçlanan dönek rahip Dolcino'yu, kendisini nelerin beklediğı konusunda uyarmasını ister. Dante'nin, Dolcino ile Hz. Muhammet'in iç bulandırıcı şehvet düşkünlükleri okur üzerinde etkili olacaktır.¹³³

Acaba, yirmi beş yaşında iken kırk yaşında bir kadınla evlenmesi Hz. Peygamber'in (a.s.v.) şehvet düşkünü biri olmadığını açıkça ortaya koymaz mı? Dost ve düşmanın tasdiğiyle kendisine Muhammedül-emin denilen bir Zat'ta (a.s.v.) da yalan bulunabilir mi? Hâşâ bir an için yalan söylediğı düşünülürse, fitratlarında yalana yalandır deme eğilimi olan binlerce sahabenin sözlerini veya davranışlarını tarih hiç kaydetmez mi? Bütün bu soruları okuyucuların takdirine bırakmak gerekmektedir.

Dante'nin İslam hakkında söylediklerinin hepsi bu değildir. Cehennem'in başlarında İbni Sina, İbni Rüşd ve Kudüs'ü Haçlıların elinden alan Selahattin Eyyubi'den oluşan küçük bir Müslüman topluluğı ortaya çıkar. Hektor, Aeneas, Hz. İbrahim, Sokrates, Platon ve Aristoteles'le birlikte Cehennem'in ilk katına atılmışlardır. Hıristiyanlığın esininden yararlanmadıkları için pek hafif, hatta onurlu bir ceza gören erdemli dinsizlerin arasındadırlar. Dante onların büyük erdemlerine, üstesinden geldikleri işlere hayrandır ama Hıristiyan olmadıkları için, hafif bir cezayla da olsa, onları cehenneme atmak zorunda kalır. Dante'yi, Hıristiyanlık öncesinin ünlülerini Hıristiyanlık sonrasının Müslümanlarıyla aynı kategoriye koymak, aynı "dinsizliğin" cezasına mahkûm etmek gibi tarih karmaşaları ve aykırılıkları hiç rahatsız etmez. Kuran'ın Hz. İsa'nın peygamber olduğunu bildirmesine rağmen, Dante büyük Müslüman filozoflarla Müslüman hükümdarı kökten Hıristiyanlık cahili diye öğrenmeyi yeğler. Filozoflarla hükümdarın klasik antikçağ kahramanlarıyla, bilgeleriyle aynı seçkin düzeyde tutulması, İbni Rüşd'ün Sokrates ve Platon'la yarenlik ettiğı Atina Okulu freskindekine benzeyen tarih dışı bir tasavvurdur. Dante'nin şiirsel İslam kavrayışındaki ayrıştırma ve inceltmeler, İslam'ı ve onun adı konulmuş temsilcilerini, kaçınılmazlıkla Batı'nın coğrafi, tarihi,

¹³³ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 80.

daha önemlisi ahlaki bakışından türemiş yaratıklar kılan yaklaşımın bir örneğidir. Şark'a yada Şark'ın herhangi bir bölümüne ilişkin verilerin önemi yoktur. Önemli olan, Şarkiyatçı tasavvur diye adlandırdığımız, meslekten, Batı'da Şark hakkında düşünmüş kim varsa hepsinin ortak malı olan bir tasavvurdur. Dante'nin ozanlık gücü, Şark karşısındaki bu bakış açılarının temsil ediciliğini pekiştirerek bunları kuvvetlendirir. Hz. Muhammet, Selahattin, İbni Rüşd ve İbni Sina tasavvura dayalı bir düşüncede sabitleştirilirler. İşlevleri ve çıktıkları sahnede canlandırdıkları örüntüler dışında hiçbir şey göz önüne alınmaksızın sabitlenir, âdete mumyalanır, kutulara konur, hapsedilirler.

Şarkiyatçı tutumun büyü ve mitolojiyle ortak yönü, kapalı bir dizgenin kendi kendine yetme, kendi kendini pekiştirme özelliğidir. Avrupa'nın Şark'la, özellikle de İslam'la karşılaşması, Şark'a ilişkin böyle temsil dizgesini güçlendirmiş ve Henri Pirenne'in de işaret ettiği gibi, İslam'ı ortaçağdan beri tüm Avrupa uygarlığının karşısında kurulduğu yabancının ideal örneğine dönüştürmüştür. Barbar istilasının bir sonucu olarak Roma İmparatorluğu'nun çökmesi, barbar âdetlerini Roma Akdeniz kültürüne katmak gibi çelişkili bir etki yaratmıştı. Oysa yedinci yüzyılda başlayan İslam fütuhâtı sonucu, Avrupa kültürünün merkezinin, artık bir Arap diyarı olan Akdeniz'den Kuzey'e kayması oldu. Pirenne'e göre. "Germanizm tarihteki rolünü oynamaya başladı. Roma geleneği o zamana değin kesintiye uğramamıştı. Ama özgün bir Roma-Germen uygarlığı gelişmek üzereydi. Avrupa kendi içine kapandı. Şark, salt ticaret yapılan bir yer olmasa da, kültür, düşünce ruh bakımından Avrupa'nın ve Avrupa uygarlığının dışındaydı. Pirenne'in deyişiyle Avrupa, "kilise örgütleriyle hemhudut büyük bir Hıristiyan cemaati" haline gelmişti, "Garp artık kendi yaşamını yaşıyordu.

Tüm bu işlevleri yerine getirmek için, sırf "-dır" koşulunu kullanmak yeterlidir. Hz. Muhammet bir sahtekârdır, d'Herbelot'nün Şark Kitaplığı'nda kutsanan, Dante tarafından da bir bakıma sahnelenen ifade edilmektedir. Herhangi bir destekleyici koşullar bütünü olması gerekmez. Hz. Muhammet'i mahkûm etmek için gereken kanıttır. Ya ihtiyaç duyulan bir karşıtı ima eder, hatta gerektirir. Bu karşıt "Garplı"dır ya da Hz. Muhammet örneğinde Hz. İsa'dır.

Öyleyse, felsefe açısından bakıldığında, en genel haliyle Şarkiyatçılık denilen dil, düşünce, tasavvur türü, köktenci bir gerçekçilik biçimidir. Şark'a ait sayılan

sorunlarla, nesnelere, niteliklerle, bölgelerle uğraşma alışkanlığı demek olan Şarkiyatçılığı benimsemiş herkes, hakkında konuştuğu ya da düşündüğü şeyi bir sözcük ya da ifadeyle gösterecek, adlandıracak, sabitleyecek ve böylece bu sözcüğün de ya gerçeklik kazandığı ya da zaten gerçekliğin ta kendisi olduğu düşünülecektir. Şarkiyatçılığın sözcük dağarcığını kullanmak, Şark'a ait şeyleri başa çıkılabilir parçalara bölmekle, tikelleştirmekle uğraşmaktır. Psikoloji açısından Şarkiyatçılık, bir paranoya biçimidir ve farklı türden, sözgelimi normal tarih bilgisinden farklı türden bir bilgidir. Bütün bunlar, imgesel coğrafya ile bu coğrafyanın çizdiği çarpıcı sınırların verdiği ürünlerin sadece birkaçıdır. Ancak, bu Şarklaştırma ürünleri özel modern dönüşümlerde geçirmiştir.¹³⁴

Dante, meşhur İlahi Komedi'sinde İslam peygamberini cehennemde, "ayrılıkçı bir düzenbaz" olduğu için bedeni sürekli parçalara ayrılan birisi olarak betimliyordu. Öyle ki, Dante hızını alamamış, eserinde İbni Sina ve İbni Rüşd gibi Müslüman bilginleri de cehennem cezasına çarptırmıştı. Dante'nin bu tutumu, dönemin egemen sınıflarının İslamı şeytanlaştırma arzusunun doğrudan bir yansımasıydı.

3.2. Misyoner Faaliyetleri

Hıristiyan misyonerler emperyalizmin öncü kuvvetleri olarak kabul edilebilir. Hıristiyan Avrupa'ya göre dünya, batının hâkimiyetinde yeni bir medeniyete kavuşmalıydı ve bu medeniyetin dini de Hıristiyanlık olmalıydı. Misyonerlerin amacı İslam'ı baltalamak ve kendi dinleri olan Hıristiyanlığı geniş bir sahaya yaymaktı. Böylece emperyalizme de katkıda bulunabilirlerdi. Sömürgeci ülkeler ile bu ülkelerden gelen misyonerlerin işbirliği, sömürgeciliği bir hayli kolaylaştırmıştır. Çünkü ortak paydaları din kardeşliği ve batılı olmalarıydı.

Batı ülkeleri dini yönetimin tamamen dışında bıraktıkları halde İslam dünyasındaki misyonerlik çalışmalarında büyük maddi katkıda bulunmaktadırlar. Misyonerliğin öncelikli amacı insanlarla Hıristiyanlık dinini tebliğ etmek değil gelişmemiş üçüncü dünya ülkelerinin halklarının batı ülkelerinin dünya üzerinde kurmuş oldukları sömürgeci yapıya tamamen teslim olmalarını ve başkaldırmalarını

¹³⁴ Edward Said, Oryantalizm, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 80-82.

sağlamaktadır. Bu arada misyonerler söz konusu sömürgeci yapıyı tehdit eden tehlikeleri de ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. İslam dünyasındaki Hıristiyan misyonerlerin sadece din propagandası yapmakla kalmayarak bozgunculuk yapmaları da bu yüzdendir.¹³⁵

Oryantalizmin üzerinde geliştiği temeli ilk kez Hıristiyan misyonerler atmıştı. Bu ilgi özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısıyla XX. yüzyılın ilk yıllarında zirvesine, ulaştı. Bu dönemlerde, Belçikalı Fransalı, İngiltereli, Hollandalı, İspanya'lı ve Amerikalı misyonerlerin hepsi çalışmalar yaptı. S. Zvermer, H. Lamnens, D. B. Mac Doru, d. M. A. Palacious, C. De Faucault, M. Watt, K. Cragg gibi isimler çalışmalarını yayınladı, İslam konusundaki şüpheler ortaya atıp, onu ikincil bir konuma düşürmeye çalıştılar. Duncan Mac Donald Müslüman toplumlarının Avrupa medeniyetiyle karşılaştıkları zaman İslam inancının çöküntüye uğrayacağına inanıyordu. Muhammed efsanesi çöktüğünde, yani onun kişiliği ve hayatı hakikat ışığı altında incelendiğinde, bütün inanç çökecekti. Bu insanların, Hıristiyan okulları ve rahipleri tarafından kurtarılması, kazanılması gerekiyordu. Misyoner faaliyetlerinin en etkili biçimde gerçekleştirilebileceği şekil, Muhammedizm'e cepheden saldırma değildi. Aksine yeni fikirlerin, bu inancın temelini aşındırmasını beklemek yeterliydi.

Montgomery Watt gibileri ise Muhammed'in, İslam'ı çok eski bir din gibi şekillendirmeye çalıştığına inanıyordu. Eski din, Musevilikti. Müslümanların ilk kiblesi Kudüs'tü. Bu ise Peygamber'in, dinini öncelikle Musevilere kabul ettirmeyi istediğine işaret ediyordu. Montgomery Watt daha ileri gidip, Musevilerin Muhammed'le ilişkilerinin olduğunu, İslam'ın bir Musevilik mezhebi bile olabileceği hususunda kanaat serd ediyordu. Gerçekten de misyoner Oryantalistlerin bir tek amacı vardı, o da Peygamber'in peygamberliğini reddetmek ve Kuran'ın vahiy olduğu konusundaki inancı çürütmektir. Bir başka deyişle İslam konusundaki çalışmaları, onu anlamak için değil, gözden düşürebilmek içindi.

Misyoner çıkarlarla ticari çıkarlar XVII. yüzyıllarda çakışmaya başladı, İngiltere, Fransa, Almanya, Portekiz, Hollanda ve İspanyalı kişiler Müslüman ve gayri-Müslim topraklarda ticarî şirketler kurmaya başladılar. Müslüman ülkeler ana

¹³⁵ M.Ahmet Varol, Emperyalizm Oyunları, ,Seha Yay., İstanbul, 1990 s. 178.

ilgi odağını oluşturuyordu. Çünkü Hindistan'ın büyük bölümü Moğol, Ortadoğu ise Osmanlı yönetimi altındaydı. Avrupalı ticaret şirketlerinin siyasî boyutlar kazanması için uzun zaman geçmesi gerekmedi. Bu bölgelerdeki kullanılmamış hammaddelerin talan edilmesi işi, tekelleştirme ve kârın devamlılığı için siyasî kontrolü gerekli kılıyordu.¹³⁶

Misyonerler, Müslümanları Hıristiyanlaştırabilmek için ilk hamlede onları Hıristiyanlığa davet etmiyorlardı. Müslümanları bilgisiz kalmasıyla amaçlarına daha kolay ulaşabileceklerine inanıyorlardı Böylece Müslümanları kendi dinlerinden uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Ayrıca Müslüman ülkelerinde fakirliğin ekonomik sıkıntının artması için ellerinden geleni yapmışlardır. Cehalet ve sefalet bir araya gelince misyonerlerin işi oldukça kolaylaşmıştır. İngiltere, Protestan, Fransa da Katolik misyonerlerin hamisi sayılmıştı. 1814 yılında Katolik misyonerler özellikle denizlerden faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla misyoner teşkilatlarının Hint okyanusuna ve oradaki adalara kısa sürede ulaşma imkânı doğmuştur. Katolik ve Protestan misyonerler gittikleri yerlerde birbirine düşmanca davranmışlarsa da ortak çıkarları gereği yeni keşfedilen ülkelerde yaşayan insanlara doktorluk, hemşirelik ve öğretmenlik gibi dinle pek alakalı görülmeyen hizmetler vasıtasıyla “medeniyet” götürmek amacı taşımışlardır. Papalık, ısrarla yerli halkın eğitilerek din adamı yetiştirilmesinin üzerinde duruyordu; ancak kendilerinin yerel halktan üstün olduklarına inanan misyonerler onların eğitilmeyeceği görüşüne sahipti.

On dokuzuncu asrın girmesiyle misyonerlik faaliyetleri daha da gelişmeye ve güçlenmeye başladı. 1870’lerde sömürgeciliğin artmasıyla Avrupa ülkeleri arasında yaşanan misyonerlik faaliyetlerini de etkilemiştir.

1926 yılında papa XI. Pius bütün misyonerlik faaliyetlerinin Roma’dan kontrol edilmesi ve kilisenin faaliyetlerinin yerel hükümetlerden bağımsız olması gerektiğini belirlemiştir. Yerli din adamlarının yetiştirilmesi bu dönemde de gündeme gelmiş ve bazı misyonerlerin karşı çıkmasına rağmen Hindistan, Çin ve Japonya’da ilk yerli piskoposlar onun zamanın da tayin edilmiştir. Misyonerlik faaliyetlerinin dönüm noktası sayılabilecek bu gelişmeyle birlikte sadece ekonomik olarak değil, aynı

¹³⁶ Robert Olson-Asf Hüseyin, Oryantalistler ve İslamiyatçılar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989 s. 17-18.

zamanda kültürel olarak da sömürülen pek çok halk artık kendi istek ve arzularıyla batılıların emellerine hizmet etmeye başlamıştır.

Müslümanları vaftiz etmek için boş yere çabalayıp durmayalım. Başka yollar, başka çareler deneyelim İslam memleketlerinde girişeceğimiz faaliyetlerde onlara Hıristiyan adetlerini, Hıristiyan bayramlarını, Hıristiyan kültürünü, Hıristiyan ahlakını aşılalım. Müslümanların her şeyini tahrif ve mahvettik. Dinleri, inançları, ahlakları, dine bakışları ve insani duyguları mahvoldu. Onların manevi değerlerini, Batı medeniyeti potasında eriterek kendimize bahsettik. İslamiyet'ten uzaklaştırdık. İslamiyet'i öğrenmeyi, yaşamayı, namaz kılmayı ve Kuran-ı Kerim öğrenmeyi suç ve gericilik olarak göstermeye başladık. Artık çoğu, tam olarak hiçbir şeye inanmıyorlar...¹³⁷

Londra'da düzenlenen "İslam Ülkelerinin Sömürgeleştirilmesi ve Bu Yoldaki Güçlükler" adlı konferansta delegelerden birisi şöyle konuşmuştu:"Elli yıl durmadan çalıştık. Sadece beş kişiyi Hıristiyan yapabildik. Bu durum her şeye rağmen Müslümanların ne kadar zor Hıristiyan olduklarının bir kanıtıdır. Fakat elli yıl içerisinde milyonlarca insanı İslam'dan uzaklaştırabildik ve İslam'a karşı Müslümanları lakayt bir hale getirebildik.

İşte bu durum bizleri çok sevindirmektedir."Delegenin bu şekilde konuşmasından sonra misyoner merkezi:"Bundan böyle İslam ülkelerinde Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için çaba sarf etmeyelim. Onları İslam'dan uzaklaştıralım ve İslami hükümlere düşman yapalım..." diye karar aldı.¹³⁸

Misyonerliği cihadın karşılığı bir terim olarak düşünmek gerekir. Ancak yaklaşım ve yöntemler tamamen farklılıklar arz eder.

4. Oryantalizme Karşı Çalışmalar

İslam dünyası şarkiyatçıların çalışmalarına karşı genel olarak sessiz kalmıştır. Bununla beraber zikre değer üç-dört önemli teşebbüse burada yer vermemiz yerinde olacaktır. Bunlar; İslam Türk Ansiklopedisi, TDV İslam Ansiklopedisi, Medine Da'va Fakültesi Şarkiyatçılık Bölümü ve Hindistan'daki bazı müesseselerdir.

¹³⁷ Hamit Haksever, Misyonerlik nedir Hedefleri nelerdir?, İlk Adım Dergisi, www.ilkadim.com 27.10.2007

¹³⁸ Ahmet Varol, "Emperyalistlerin Öncüleri Misyonerler", İslam, www.kutsalkitaplar.net, 21.11.2007

Şarkiyatçıların hazırladığı İslam Ansiklopedisi'nin M.E. B. tarafından tercümesine karşı, Türkiye'de hayli tenkit yöneltilmiştir.

Tepkilerin ilki ve en kapsamlı olanı, Eşref Edip Fergan'ın 1940'da yayımladığı on sayfalık broşürdür. Tenkitler böyle bir ansiklopedinin tercüme edilmesinin mahzurlarını dile getirmekte ve başka seçenek üzerinde durmaktaydı. İşin devam ettiğini gören Eşref Edip “tam manasıyla milli ve İslami bir eser vücuda getirmek” için telif bir İslam ansiklopedisini ve buna bağlı olarak İslam-Türk Ansiklopedi Mecmuası'nı yayınlamaya başladı.¹³⁹

Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da bulunan, İmam Muhammed İslam Üniversite'ne bağlı olarak Medine'de, Külliyyetu'd-Da've (Tebliğ Fakültesi) bulunmaktadır. Bu fakültenin üç bölümünden biri el-İştîrak (Oryantalizm, şarkiyat) adını taşımaktadır. Bildiğimiz kadarıyla bütün İslam dünyasında, bu bölüm dışında, oryantalistlerin çalışmaları ile özel olarak ilgilenmek üzere kurulmuş bir müessese yoktur.yıld59

Hindistan'da Delhi İlimler Akademisi Hindistan Müslümanları da, maruz kaldıkları İngiliz emperyalizminin kendilerini uyandırmasıyla, oryantalizm karşısında tavır alma ihtiyacını diğer birçok Müslüman ülkeden önce hissetmişlerdir. Şibli Numani, kültür emperyalizminin ve şarkiyatçıların maksatlı yazılarının tehlikelerine karşı koymak, kültürlü gençleri İslam esaslarının üstünlüğüne ikna edici biçimde inandırmak, Hz. Peygamber'i (a.s) ve onun ders halkasında yetişen sahabe neslini ve İslam'ın ilmi birikiminin değerini tanıtmak için 1914 yılında Delhi'de Daru'l-Musannifin adlı müesseseyi kurdu.¹⁴⁰

¹³⁹ Suat Yıldırım, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 57.

¹⁴⁰ Suat Yıldırım, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 62.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORYANTALİZM VE SÖMÜRGEÇİLİK

1. Sömürgecilik

Sömürgecilik, genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi, müstemlekecilik, kolonyalizm. (TDK Sözlüğü)

Avrupalılar, uzak yerlerde varlıklarını bildikleri zenginlikle ve onlara sahip olmak için harekete giriştiler. Denizaşırı ülkelere gidip ilişki kurarak o bölgelerin zengin varlıklarını Avrupa'ya aktıdılar. Avrupa'ya aktılan bu zenginlikler Batı devletlerinin yeni pazarlar aramasına, ulaşım için yolların yapılmasına ve gemi ulaşımı tekniğinin gelişmesine sebep oldu. Bu sayede İspanyollar, Portekizliler, Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizler dünyanın çeşitli bölgelerinde yeni sömürge bölgeleri elde ettiler. Amerikalılar Doğu'yu geleneksel ve egzotik açıdan değil stratejik ve ekonomik değerleri ile görüyorlardı. Doğu bir mitolojik varlık olmaktan gittikçe uzaklaşıyordu. Bu varlığın içinde Batı'lıların ve özellikle Amerikalıların vazgeçilmez çıkarları yer alıyordu.¹⁴¹

Sömürgeciliğin etkileri, tarihî gelişmenin sonuçları gibi konular Oryantalistler için uykudan uyanmış çocuğun yakalayarak öldürdüğü yahut salıverdiği sinek kadar değerli idi.¹⁴²

Neydi Oryantalizm'in temel tezi?

“Beyazlar Afrika'ya geldiklerinde bizim topraklarımız, onların İncilleri vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Uyandıığımızda gördük ki, onların toprakları bizim İncillerimiz vardı.”¹⁴³”

Bu sözler Avrupa'nın ve sömürgeci zihniyetin amacını ve uyguladığı taktiği göstermesi bakımından oldukça önem arz eder.

‘Napolyon’un Mısır’ı işgal ettiği tarihten, İngiltere ve Fransa'nın hegemonyasını yitirdiği İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreçte, doğu

¹⁴¹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 45.

¹⁴² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 153.

¹⁴³ Raimondo Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, (Çev. Halim İnal), E Yay., İstanbul, 2000 s.203.

çalışmaları, sömürgecilğin bir alt kolu olarak çalıştı. Oryantalizm çalışmaları Batı tarzı hükmetme, yeniden kurgulama ve doğu üzerinde otorite kurmanın aracıydı.’

‘Avrupa’da Oryantalistler direkt olarak sömürge dairelerine bağlandılar.’ Doğu böylece her devirde Avrupa’nın ihtiyaçlarına göre tanımlanmıştır. Gelişmiş ülkeler ve gelişme yolunda bulunan ülkeler olarak Tabiatıyla bunlardan ilki Batı Dünyasıdır.

Asrın ortalarından itibaren İslam dünyasının maruz kaldığı sömürgecilik, Avrupa’nın doğuya bakışını belirlemede önemli rol oynamıştır. Sömürgecilik, bu aşamada oryantlizmin ürünlerinden fazlasıyla yararlanmışır. Bu gelişmelerle irtibatlı olarak Avrupa ve Amerika’nın çeşitli şehirlerinde oryantlist incelemeleri sürdürmek ve disipline etmek için bazı dernekler kuruldu.

XIX. asrın ortalarındaki emperyalist tutum Avrupa ülkelerinin doğuya bakışlarına hâkim oldu. Böyle olunca sömürgeci siyasetçiler maksatlarına hizmet etmek için bazı oryantlistlerden istifade ettiler. Mesela Hollandalı Snouck Hurgronje (ö. 1936) Rus Barthold Alman H.Becker bu tür müsteşriklerden oldular. Keza, Fransa ve İngiltere’de bir kısım şarkiyatçılar Dışişleri Bakanlıkları’nda danışan olarak görev yapmışlardır. Sömürgecilik görünüşte dini gerçekte ise emperyalist savaşlar olan haclı savaşlarının bir uzantısı olmuştur. Böylece emperyalizm ile oryantlizm birbirine destek sağlayarak siyasi ve askeri yönden istila ettikleri İslam ülkelerini batı medeniyetine tam boyun eğdirme hedefine yönelmişlerdir.¹⁴⁴

Sömürgeciler sömürdükleri topraklardaki yerli halkı kontrol etmesi veya güçle tehdit etmesi için İngilizlerin Hindistan’da Mısır da, Hollandalıların Uzakdoğu da ve Japonların sömürge imparatorluklarında yaptıkları gibi yöneticiler atarlar. Bazen sömürgeci gücün kendi topraklarından getirdiği halklar yerli halklarla karışır bazen de ki çoğunlukla olan budur; Fransa’nın yönetimi altındaki Cezayir’de olduğu gibi ayrı topluluklar halinde yaşamaya devam ederler. Bir diğer sömürge türünde ise sömürgecinin asıl amacı bölgenin daha geniş bir şekilde kolonize edilmesi değil ticarettir.

¹⁴⁴ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 28.

1815 ile 1914 yılları arasında Avrupa'nın direkt sömürge imparatorluğu dünya yüzeyinde %35'ten %85'e çıkmıştı. İngiltere ve Fransa olanca hızıyla birbirleriyle rekabete giriyorlardı.

Alvin Tofler; 'Emperyalizmin sadece bir ekonomik mesele olmadığını aynı zaman da çoğu kez dinin, kültürün ve sömürgeleştirilen toplumların aşağı olduğu duygusunun dayatması olduğunun tamamen farkındayım' diyor.

1920'lerden itibaren, bir baştan bir başa bütün üçüncü Dünya ülkelerinde, imparatorluklarla ve emperyalizm ile ilişkiler "Karşılıklı etkileşim" şeklinde olmuştur.

1955 Bandung Konferansında Bağlantısızlar hareketinin başlangıcında Doğu artık Batı'nın imparatorluklarından yakayı sıyırmıştır.

1952'de nüfus bilimci Alfret Sauvy, soğuk savaş sırasında batı ile ittifak içinde olmamakla birlikte Sovyet bloğuna da dahil olmayan ülkeleri tanımlamak için " Üçüncü Dünya" terimini ortaya attı. Bunu takip eden yıllarda sömürgeleikten kurtulan usulların sayısında artış oldu ve bu grup birleşmiş milletlerde temsil edilmeye başladı. Üçüncü dünyanın ilk uluslar arası hareketi Hindistan'dan Nehru, Mısırdan Nasır ve Yugoslavya'dan Tito'nun başını çekti, 1955 yılında dünya nüfusunun yarısından fazlasına sahip olan 29 ülkenin bir araya gelerek gerçekleştirdiği Bandung konferansıdır. Dünyada yeni güç dengeleri oluşmuştur. SSCB ve ABD. Artık oryantalizmin karşısında siyasi sesi olan ve düşünebilen akıllı bir Doğu vardır.

ABD başkan Wilson'un ilkeleri de görülebileceği başta sömürge güçlerine karşı olduğunu ilan etmesine karşın Musaddık'ın İran petrolünü ulusallaştırmasına karşı çıkmış ve şah'a baskı uygulamak için 1952 yılındaki darbeyi desteklemiştir.

Bu müdahalelere rağmen sömürgeleikten kurtulma süreci devam etmiş 1960'da bazı ulusal kuruluş hareketlerinden sonra birleşmiş milletler üye sayısı 99'a 1980'de 154'e 1990'da ise 159'a yükselmiştir.

Dünyada 1960-70'lerde Sömürgecilik sona ermesine karşılık eskiden sömürge olan ülkeler günümüzde hâla güçlü batı etkisi altındadırlar. Devam eden bu batı etkisi yeni sömürgecilik şeklinde adlandırılmaktadır. Bu durumun tek istisnası doğu Asya kaplanları denilen Honkong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan İle Hindistan ve

Çin'dir. Yinede Sömürgecilik Hindistan'daki 1984 Gerçekleşen Bhopal Felaketi gibi bir takım izler bırakmıştır.

Soğuk savaş döneminde Rusya ve Çin, Birleşik Devletlerin ve NATO'nun Çeşitli ülkelere müdahalesine karşı anti-emperyalist hareketleri desteklemişler buna karşılık birleşik devletler ve Fransa “ Özgür Dünya ” denilen bloktan komünist bloğa kayma riskine karşı demokrasi yerine üçüncü dünyada diktatörlükleri desteklemişlerdir.

Üçüncü Dünya ülkeleri gelişmiş ülkelere borçlandırılması eski sömürgeci ülkelerin bu ülkeleri baskı veya kontrol altına alma yollarından biriydi.

1.1. Sömürgecilik Emperyalizm İlişkisi

Sömürgecilik, diğer bir deyişle emperyalizm, modern tarihte coğrafi keşiflerle birlikte başlamıştır.15. ve 16. Yüzyılda birtakım Avrupalılar, elde ettikleri askeri teknoloji ile birlikte başka kıtalara yayılmaya başlamıştır.

Emperyalizm, sözcük olarak aynı kökten gelmektedir. Ancak bu şaşırtmasın. Sözcüğün esas kökeni Latince “imperare” mastarı. “Hâkim olmak, hükmetmek” anlamlarına geliyor. Emperyalizm sözcüğünün siyasi literatürde kullanılması ise 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkıyor. Napolyon'un başka ülkeleri fethetme çabaları için kullanılıyor. 19. yüzyılın son çeyreğinde ise, İngiliz hükümetlerinin sömürgeci (kolonyal) politikaları için kullanılıyor. 20 yüzyıl başlarında “Tekelci Kapitalizm”in ortaya çıkmasıyla birlikte günümüzdeki anlamını kazanıyor. Bugün emperyalizm sözcüğü ile tekelci kapitalizm sözcüğü eşanlamlıdır.

Sömürgelerde, sömürgeci kapitalist ülke kimse, onun doğrudan hâkimiyeti var. Sömürgeciler bu ülkeleri doğrudan doğruya kendileri yönetiyorlar. Sömürge olan ülkeler, genellikle, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri çok olan ülkeler. Hem bunlara el koyuyorlar, hem de işgücünü çok daha ucuza çalıştırarak, kendi ülkelerinde elde ettiklerinden çok daha fazla artı değer elde ediyorlar.

Sömürgeciliğin, emperyalizmden en önemli farkı, doğrudan doğruya yönetme ve o aşamada kapitalizmde serbest rekabet olduğu halde, sömürgelerde hiçbir rekabet olmaması ve bunun silah zoruyla, devlet terörüyle sağlanması.

Sömürgeciler genellikle sömürdükleri bölgelerin kaynaklarına el, iş gücüne, pazarlarına el koyar ve aynı zamanda sömürgeleri altındaki halkın sosyo-kültürel,

dini değerlerine baskı uygularlar. Sömürgecilik ile emperyalizm kimi zaman birbirleri yerine kullanılan terimler olmakla birlikte emperyalizm, şekli olduğu kadar şekli olmayan alanlarda da kontrolün hâkim gücün elinde bulunduğunu durumlarda kullanılmaktadır. Sömürgecilik terimi aynı zamanda bu sistemi meşrulaştırmak veya yaymak için kullanılan bir dizi inanca da işaret etmektedir zira sömürgeciler kendilerinin sömürdükleri insanlardan daha üstün olduklarına inanırlar. Sömürdükleri insanları gelişmemiş toplumlardan seçerler. Dünya bu sömürgecileri, gelişmemiş toplumları refaha kavuşturmak ve gelişmelerinde katkıda bulunmak amacıyla baskı altında tutukları şeklinde algılar veya algılanması sağlanır. Bir bakıma iyimserlik havası estirilir. Sözde bilimsel teorilerle de desteklemeye çalışılan bu tip inançlar daha çok 19. yüzyılda Avrupa da yayılmış ve Avrupalıların tüm dünyada sömürgeci güç olarak yayılmasının da sözde meşru dayanağı olmuştur.

İlki keşiflerle başlamış ikincisi de 19.yüzyılın ikinci yarısında başlayan dönemidir.

XVIII. yüzyılda başlayan sanayi inkılâbının ardından XIX. yüzyıl sanayileşmedeki gelişmeler neticesinde buhar makinelerinin kara ve deniz ulaşımında kullanılması yeni uluslar ve kıtalararası ekonomik ve ticari münasebetleri geliştirdi. 19. yüzyılda tamamiyle sanayileşen İngilizler, diğer ülkelerle ekonomik bağlarını güçlendirdiler. Avrupa'daki diğer devletler de İngilizlerin takip ettiği yolu izlemeye başladılar.

Sömürgeciliğin, yani bugünkü anlamda emperyalizmin gelişmesinin birçok sebepleri vardı. Bir kere sanayide çalışan nüfusun artmasıyla bu insanlar besin maddesini yeteri kadar karşılayamıyorlardı. Hammaddeye olan talep arttı. Sanayici ülkeler hammaddenin bulunduğu veya üreticisi olan ülkelere giderek bunu temine çalıştılar. Yaptıkları mamulleri pazarlama ve yerine hammadde alma yolunu takip ettiler. Ürettikleri malları ucuza satarak ve yerine hammadde alarak ithalat-ihracatı geliştirdiler. Sanayicilerin hammadde için yeni kaynak aramaları ve yatırım imkânlarını araştırmaları sömürgeciliğin gelişmesinde pilot rolü oynadı.

Bir bölge ele geçirilince buranın güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Bunun için komşu bölgeler de ele geçirilerek emperyalist faaliyetler daha da arttı. Sömürgeci devletlerin sömürülen devlet üzerinde maddi ve manevi kontrolü kurularak, orada nüfuzu ve üstünlüğü sağlandı.

Sömürgeciliğin gelişmesinde, hammadde ve yatırım imkânlarının araştırılması yanında ekonomik, askeri, siyasi ve toplum psikolojisi de etkili oldu. Bazen dini sebeplere dayanarak da sömürgecilik faaliyetlerinde bulunuldu. Avrupa'da büyük devlet olmanın sömürgecilik yoluyla olacağı görüşü yayılırken, sömürge sahibi olmak Avrupa devletleri için saygınlık meselesi oldu. Büyük devletlerin geniş sömürgeleri olması Avrupa zihniyetine yerleşti.

Sömürgeci devletler kendi aralarında XIX. yüzyıldan itibaren kıyasıya mücadeleye giriştiler. Bu mücadelede askeri ve stratejik sebepleri ön plana aldılar. Mesela 1878'de İngiltere'nin askeri ve stratejik sebeplerle Kıbrıs'ı işgali bunlardan biriydi.

Bunun yanında Avrupa'nın sınırlı hammadde kaynağı karşısında yeni hammadde kaynaklarını sağlayacak topraklar elde etme zorunluluğu vardı. Yani endüstrinin ihtiyaç duyduğu maddeleri temin için sömürgecilik zaruret oldu. Ekonomik faktörler sömürgeciliği teşvik ederken, diğer bölgelerdeki kömür, petrol, altın gibi maddeleri elde etmek için emperyalist ülkeler arasında yeni ve daha çetin mücadele baş gösterdi. Demir yolları ağını genişleterek, kara bölgelerinin içlerine kadar girdiler ve maddi-manevi nüfuzlarını kurdular.¹⁴⁵

Sonuçta; Tarihteki süreçler incelendiğinde Batı'nın Doğu'yu sömürmek ve onu kendi istediği biçime sokmak için kullanmayacağı hiçbir araç yoktur.

1.2. İlk Sömürgecilik Faaliyetleri

İlk sömürgeciler Portekizliler ve İspanyollardır. Özellikle Kristof Kolombun Amerika'yı keşfinden sonra, modern dünyanın ilk sömürge imparatorlukları tarih sahnesine çıktılar. Amerika kıtasının güneyini kısa bir sürede sömürgeleştirdiler. Burada yaşayan ve temelde barışçı bir tabiata sahip olan yerlileri köleleştirdiler. Beyazları ilk gördüğünde, onları seven, onlara yemişler veren Kızılderili, beyazı da kendi gibi saf ve temiz biliyordu ve Kızılderili biliyordu ki, Doğu da Allah'ındır, Batı da. Beyazlar da kızıl ya da kara tenli olanlar da, kardeşiler hep. Ancak olaylar öyle gelişmedi Amerika Yeni Dünya olarak Avrupa'nın akınına uğradı.

¹⁴⁵ Rifat Üçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1996, s. 235–237.

İlk Avrupa sömürgeciliği; Avrupa dışındaki ilk ayak izi, Ceuta'nın 1415 yılında fethedilmesiyle atılmıştır. On beşinci yüzyılda Portekiz denizciler 1488'de Bartolomeu Dias'ın Cape of Good Hope'un çevresinden dolanarak Afrika kıtasının aşabildiğini gösterip Vasco da Gama'nın 1498'de Hindistan'a ulaşmasına yol açana dek Atlantik adalarını ve tüm Afrika sahillerini keşfetmişlerdir. Portekiz denizcilerin başarıları Chripstopher Columbus'un 1492'de İspanyol finansmanıya batı kıyılarına doğru yeni bir keşif rotasına çıkmasının önünü açmıştır. Columbus Japon sahillerine vardığı inancıyla günümüzde Bahamalar denilen yere ulaşmış ancak gerçekte Amerika denilen yeni bir kıta keşfetmiştir.

İlk sömürgecilik XV. yüzyılın sonlarında başlayan deniz yolculuklarıyla başladı. Deniz yolculukları İspanyol ve Portekiz krallıkları tarafından düzenlenerek, Portekizliler 1434–1486 yılları arasında Afrika'nın batı kıyıları boyunca güneye doğru ilerledi. 1498–1513 yılları arasında Hindistan'ın batı kısmı ile Seylan, Malaka, Endonezya ve Doğu Hint adalarına yerleştiler. Hint Denzine egemen olmak isteyen Portekizliler, Kızıl Denizin girişindeki Aden ve Basra Körfezi ağzındaki Muskat ile Hürmüz'ü ele geçirdiler. Çin ile ticaret yapmak için 1517'de Makao bölgesine yerleştiler. Portekizliler, Hindistan ve dolaylarına geldiklerinde dağınık da olsa eski devletlerle karşı karşıya geldiler. Bundan dolayı kıyılardan içeriye giremediler.

İspanyolların deniz yolculuğu Atlantik Okyanusunda batıya doğru devam ederken Christofer Colombus 1492 yılında Batı Hint adalarına ulaştı. Atlantik'ten Pasifik'e ilk geçen Macellan Filipinler üzerinden Borneo'ya ve 1523'de Ümit Burnu yoluyla İspanyaya dönerek, denizden ilk dünya turunu tamamladı. İspanyollar 1492–1541 yılları arasında Florida Yarımadası, Orta Amerika, Güney Amerika ve Filipinleri aldılar. Orta ve Güney Amerika'ya yerleşen İspanyollar, yerlilerle kültür birliği kurarak kısa sürede onlara Hıristiyanlığı ve İspanyol dilini benimsettiler. Hatta yerlilerle evlenip kaynaştılar. Bundan dolayı İspanyol sömürgeciliği Portekiz sömürgeciliğine nazaran daha uzun ömürlü oldu.

Avrupalı denizciler açık deniz yolculuğuna elverişli gemileri hazırladıktan sonra ucuz baharat taşımak için yeni yollar aradılar. Uzakdoğu ticaretiyle Avrupa'ya ucuz ve bol miktarda baharat getirdiler. Portekiz ve İspanyol gemicilerini açık denizlere iten diğer bir faktör, değerli madenlerden altın ve gümüş elde etme duygusuydu. Portekizliler, Senegal Irmağı ağzındaki kumlarda rastladıkları altın

tozunun dışında değerli madenler bulamadılar. Orta ve Güney Amerika'ya ulaşan İspanyollar, yerlilerin elinde bulunan zengin altın ve gümüş kaynaklarını alıp, bunu Avrupa'ya taşıdılar. İspanyollar 1521–1660 yılları arasında Orta ve Güney Amerika'dan İspanyaya 200 ton altın ve 18 bin ton gümüş getirdiler.¹⁴⁶

17.yüzyılda Avrupa'da sömürgeci olmayan neredeyse hiçbir güçlü ülke yoktu.

19.yüzyıla gelindiğinde Amerika kıtasının büyük bölümü Afrika'nın neredeyse tamamını ve Uzakdoğu'nun çok sayıda ülkesi bu Avrupa devletlerinden birinin sömürgesi durumundaydı. Bu ülkeler sömürgeciler tarafından atanan genel valilerce yönetiliyordu. Sömürge ülkelerinde yer alan bu yöntemler bu ülkelerin halkının yeterince verimli olarak çalıştırılmasına ve doğal kaynakların yine yeterince verimli olarak Avrupa'ya aktarılmasına özen gösteriyorlardı. Bu nedenle 19.yüzyıl adeta bir sömürgecilik yüzyılı haline geldi. Hatta kısa süre sonra gerçekleşen 1.dünya savaşı da bu sömürgelerin paylaşılması kavgasından doğdu.

Batı sömürgeciliği başından bu yana kamu-özel girişimin ortaklığıyla yürütülmüştür. Kolomb'un Amerika seyahatlerinin masrafı kısmen İtalyan yatırımcıları tarafından karşılanmıştır. İngiltere'nin Avrupa dışındaki bölgelere ilgisi gittikçe artmış ve ilk defa John Dee tarafından "İngiliz imparatorluğu" ifadesi öne sürülmüştü.

Fransız sömürge imparatorluğu 17.yüzyılda başlar ve 1960'lara kadar sürer. 19 ve 20. yüzyıllarda Fransız sömürge imparatorluğunun ardından gelen ikinci büyük sömürge imparatorluğuydu ve en geniş sınırlarına 1919 ve 1939 arasında ulaşmış ikinci Fransız sömürge imparatorluğu 12.347.000 km²'yi aşmıştı. Bu rakam dünya toprağının yüzde 8,6'sıdır.

1.3. İngiltere'nin Sömürgecilik Faaliyetleri

İngiltere'nin sömürge faaliyetleri tüccarlar tarafından kurulan şirketler vasıtasıyla yürütüldü. Bunların başında İngiliz Hint Kampanyası ile Levant Kampanyası gelir. Bu şirketler gittikleri yerlerde toprakları kendi üzerlerine alarak, savaş ve barış yapma yetkisine sahip idiler. Devlet tarafından öyle yetkiler verildi ki; özel şirketler adeta devlet içinde devlet oldular. İngilizler daha çok Portekiz

¹⁴⁶ Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol**, İstanbul, 2002 s. 28–32.

sömürgeleri üzerinde genişlediler. Hint Kampanyası ile Hindistan'a geldiler ve kıyı bölgeleri Portekizlerin elinden aldılar. Bombay, Madras ve Bengal Körfezleri çevresine yerleştiler. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Hindistan ticareti Fransız ve Hollanda şirketleri tarafından daha da genişletildi. Kuzey Amerika'da Fransız ve İngiliz sömürgeleri gelişti. İngiliz ticaret şirketleri deniz aşırı pazarları kimse ile paylaşmak istemediler. Hükümeti zorlayınca, Yedi Yıl Savaşları (1756–1763) kaçınılmaz oldu. İngiltere'nin zaferiyle sonuçlanan Yedi Yıl Savaşları sonucunda 1763'de Paris Antlaşması yapıldı. Paris Antlaşmasıyla İngiltere; Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarının bir bölümünü, Kanada, Göller Bölgesi, Missisipi ırmağının doğu kıyılarını ve Hindistan'ı ele geçirdi. İngiliz Hint Şirketi Güney Hindistan ve Bengladeş'e yerleştikten sonra 1763'de Sind ve Pencap'ı kendi yönetimine bağladı. Bütün Hindistan İngiliz egemenliğine geçince XVIII. yüzyılın sonlarında Hindistan'a İngiliz tacını temsil eden Genel Vali tayin edildi. Daha sonra Hindistan Bakanlığı kurularak, burası İngiliz tahtına bağlandı.

Yedi yıl savaşları sonunda İngiltere dünyanın en büyük sömürgeci devleti olarak ortaya çıktı. 1815 Viyana Kongresinden sonra Hollanda'nın elinden Afrika'daki Cape Colony sömürgelerini aldı. 1882'de Mısır'ı işgal ederek Afrika'nın kuzey ucuna yerleşti. Mısır'dan güneye inip Malta, Seyland ve Güney Afrika (Cape Colony)'yı işgal ederek Nil Nehrinin güneyine doğru inip Sudan'ı 1896'da sömürge sınırları içine kattı. Arap Yarımadasında şeyhlerle anlaşmalar yaparak ve İngiltere'nin İslamiyet'in hamisi olduğunu iddia ederek Aden, Muskat ve Umman gibi Müslümanların yaşadığı kıymetli toprakları himayesi altına aldı. Osmanlı topraklarına gözlerini diken İngiltere, sömürgecilik mücadelesinde aslan payını aldı. Doğu'nun gerçek alanı söz konusu olduğunda İngiltere her zaman iş başındaydı.

Curzon İngilizlerin İngiliz, yerlerin de yerli kalmalarını istiyor, herkesin kendi yerinde oturmasını ve kendi işi ile meşgul olmasını öneriyordu. Curzon bir gün “Doğu, bilim adamının hiçbir zaman diploma alamayacağı bir üniversitedir” demişti. Bu demektir ki Doğu her zaman için Batı'nın varlığına muhtaçtır.¹⁴⁷

Oryantalist Balfour'un ifadelerine göre, Mısır İngiltere'nin bildiği nesnedir, İngiltere Mısır'lıların kendi kendini yönetemeyeceğini bilmektedir ve Mısır'ı işgal

¹⁴⁷ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 293.

ederek bunu teyit etmiştir. Mısır'lılar için İngiltere'nin idari ettiği peydir. Mısır medeniyeti de İngiltere idaresine girmekle mümkündür. Balfour için “Mısır” demek “İngiltere'nin bildiği Mısır” demektir.¹⁴⁸

Mısır ve diğer Sömürgeleri yönetmek hiçte kolay değildi. Gönderilen yöneticilerden ziyade İmparatorluğa hizmet eden ve kendi halklarının çıkarlarını koruyan yerli memurlara da güvenmek zorunda kalacaktır. Önemli olan Mısırlıyı iyi tanıyan bir üstün ırkın onu yönetmesidir. Bunun için onlara yardımcı olabilecek her türlü vasıtayı kullanabilirlerdi. Yoksa Böyle büyük bir Sömürge İmparatorluğu nasıl idare edilebilirdi.

Aslında Mısır diğerler gibi bir koloni değildir. Batı emperyalizm doğrulayıcısıdır. İngiltere'nin egemenliğine kadar doğu geriliğinin klasik bir temsilcisi olmuştur.¹⁴⁹ İngiltere'nin sömürge yolunda Doğu Akdeniz'in ve özellikle de Mısır'ın önemi hiç de yadsınamaz derecede önem arz eder. Özellikle Akdeniz'in Kızıldeniz'le bağlantısının sağlanması İngiltere, Fransa gibi Avrupa Devletlerinin Uzak Doğudaki sömürgelerine gidebilmeleri için Mısır'ın önemini bir kat daha artırmıştır.

Avrupa'nın Doğu üzerine kurduğu hayallerin ölçüsü bir görüntüsü olmasına rağmen kanal, gerçekten bütün bunları unutturacak bir değerde bir eserdi. Bu böyle bir proje idi ki yapımcılarının tüm düşüncelerini aşılıyor, düşünme yeteneklerini dahi gerilerde bırakıyordu, doğu'yu bütünü ile yüceltiyor, ne entrikacı Mısırlıların, ne sözünde durmayan Çinlilerine de yarı çıplak Hintlilerin asla başaramayacakları bir anıt görüntüsü taşıyordu.

Kasım 1869'da yapılan açılış Ferdinant' de Lesseps' in gayretkeş tutumlarına rağmen fikirlerini yerinde olduğunu gösterdi. Lesseps'in nutuklarına rağmen fikirlerini yerinde olduğunu gösterdi. Lesseps'in nutukları, mektupları, broşürleri yıllarca enerjik ve teatral kelimelerle dolup taşmıştı. Başarımın peşinde koşarken daima (Biz) diyordu: “Biz yarattık. Biz savaştık. Biz sonuçlandırdık. Biz bitirdik. Biz harekete geçirdik. Biz biliyorduk. Biz sonucu görüyorduk. Biz ilerledik v.s”. Her fırsatta tekrarladığı cümlelerde vardı:”Hiçbir şey bizi durduramaz, yapılamayacak

¹⁴⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 53.

¹⁴⁹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 57.

hiçbir şey bizi durduramaz, yapılamayacak hiçbir şey yoktur, neticede elimizden kurtulacak hiçbir şey yoktur...” gibi. Ve Ferdinand de Lesseps ”Nihai sonuç, büyük emel “adı taktığı bu işi gerçekten başarıyordu. Tören izlemeye gelen Papalık temsilcisi 16 Kasım din adamları konseyinin karşısında konuşurken Lesseps ‘in zekâ ve hayal gücüne dayanarak ortaya çıkarılan bu eserin önünde söyleyecek söz bulamıyordu: Süveyş Kanalı projesinde oryantalist düşüncenin mantıklı bir sonucudur.¹⁵⁰ Anavatan’dan kopup gelen sayısız bilgin, misyoner, iş adamı, asker ve öğretmen bu yönetimin devamı için canla başla çalışıyor ve Cromer ve Balfour gibi yüksek devlet memurları ise piramidin en üst halkasını teşkil ediyorlar. Oradan batılılar ve doğulular vardı... Birinciler egemen, ikinciler, üzerinde egemenlik uygulanan kişilerdi. Cromer başlangıçta Hindistan’ı yönetmiş daha sonra yirmi beş yıl Mısır’ı idare etmiştir. İngiltere’nin büyük devlet adamı sıfatını o sırada kazanmış bulunuyordu. Balfour’un “doğulular “Cromer’in “kulları” idi.¹⁵¹

Mısır ve Süveyş kanalı Oryantalist düşüncenin somut atılımlarından en önemlilerindedir.

İngiltere Napolyon’u yendi ve Fransa’nın önüne geçti. Bu tarihten sonra bir İngiliz kafasının uzandığı alan geniş bir imparatorluk sahası ve 1880’li yıllarda Akdeniz’den Hindistan’a kadar kesintisiz ilerleyen çizgi üzerinde Britanya tarafından yönetilen ülkelerdi. Mısır, Suriye ve Türkiye hakkında yazı yazmak seyahati göze almak o ülkelerin idari ve siyasi hayatı hakkında bilgi edinmekle mümkündü. Fransız gezginleri “kendi kafalarında” yer alan bölgelere ait plan ve proje yapıyorlar. Hayali ülkeler icat ediyorlar ve ilerde yönetecekleri yerler için önceden antrenman yapıyorlardı. Onların doğusu anıların, yıkıntıların, unutulmuş sırların, saklanmış mektupların ve özel bir yaşam biçiminin Doğu’su idi.¹⁵²

İngiltere Hindistan’da biri yıkıcı diğeri kurucu çift yanlı bir vazife yapmıştır. Yıkıcı olanı Asya toplumunun yok edilmesi, kurucu olanı Asya toplumlarının maddi temellerinin tesis edilmesidir. İngilizler için Doğu tabiatı ile gerçek Britanya toprağı olan Hindistan’dır.

¹⁵⁰ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 134.

¹⁵¹ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 58.

¹⁵² Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 236.

1.4. Fransa'nın Sömürgecilik Faaliyetleri

Fransızlar da İngilizler gibi Hint ve Kanada şirketlerini kurdular. Şirketlere büyük yetkiler vererek onların işlerine karşılamadılar. Sadece yıllık ruhsat ücretleri ve vergi almakla yetindiler. Daha çok Portekiz'in sömürge topraklarını ele geçirdiler. Fransız Doğu Hint Şirketi XVII. yüzyılın ortalarında Hindistan'ın kıyı bölgelerinden bir kısmını Portekizlerden alarak ilk defa Kuzey Amerika'ya ulaştılar. Kanada ve Hudson körfezine yerleşerek, XVIII. yüzyılda Meksika Körfezine çıktılar. Kuzey Amerika'ya İngilizler Fransızlardan sonra geldiler. Sömürgelerini İngilizlerle genişletme rekabetine giren Fransa, Yedi Yıl Savaşlarında İngilizlerle çarpıştı. Fransa, Yedi Yıl Savaşları sonunda büyük başarısızlığa uğrayarak sömürge şirketlerini dağıttı. Bundan sonra sömürgecilik faaliyetlerini devlet eliyle yürütmeye başladı.¹⁸ Afrika'da Fransa'nın sömürgecilik faaliyetleri İngilizlerin aksi istikametinde oldu. İngiltere Afrika'da kuzey-güney istikametinde hareket ederken, Fransa da batı-doğu istikametinde hareket ederek Senegal'den ilerlemeye başladı. 1880'den itibaren Senegal'den batıya doğru Fransa'nın ilerlemesi İngiltere'yi endişelendirdi. Fransa Niger nehrini takiben güneye Gine Körfezine inmeyi hedefliyordu. İngiltere Fransa'nın Niger nehrinden güneye inmesine şiddetle karşı çıktı. Fransa ile İngiltere arasında yapılan bir anlaşmayla Fransa güneye inmemeyi kabul ederek İngiltere'yi rahatlattı.

Fransa'nın Afrika'nın güneyine inmesi İngiltere tarafından engellenince doğu istikametinde ilerlemeye mecbur oldu. Mali, Niger, Çad ve Merkezi Afrika Cumhuriyeti topraklarını ele geçirdi. Fransa, Sudan'a girerek Beyaz Nil kıyılarına dayandı. İngiltere de bu esnada Sudan'ı işgale başlamıştı. İki devletin kuvvetleri Fachodo (Kodak)'da karşı karşıya geldiler. Mutlak bir savaş çıkacaktı. Çünkü İngiltere Fransa'nın Sudan'dan çıkmasında ısrar ediyordu. Savaşa cesaret edemeyen Fransa, İngiltere ile barış yapmaya mecbur oldu. Fransa 1898 yılında Sudan'dan çekildi. Böylece Nil'in tamamını İngiltere'ye bırakırken, İngilizlerle Madagaskar üzerinde çatıştılar. Neticede İngilizler için Sudan daha önemli olduğundan, Madagaskar'ı Fransa'ya bıraktılar.¹⁹ İngiltere gittikçe gelişen gücünün yanı sıra Campofornio antlaşması ile askeri zaferlerinin doruğuna ulaşmış ve Napolyon'a zafer kazanacak yer olarak sadece Doğu'yu bırakmıştı.

Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgali, daha sonra Suriye gezisine çıkması Oryantalizmin modern tarihinde çok önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Fransa Mısır'ı ele geçirmeye hayal ediyor, diğer yandan İngiltere'nin zararına yeni bir İslam kolonisi sahibi olmayı tasarlıyordu. Napolyon gençliğinden beri doğuya karşı tutkuluydu. Mısır'ın tamamını ele geçirmekten başka bir amacı yoktu. Mısır bilim, sanat ve siyaset bakımından dünya tarihinde çok önemli yer tutacak büyük siyasî gelişmelerin sahnesi sayılıyordu.

Doğu hakkında hiçbir şey bilmeyen, sadece bilginlerin ve kitapların kendisine fısıldadığı sözcüklerle yola çıkan bir insanın işiydi. Napolyon'un kendisi ile birlikte koskoca bir akademiyi de peşine takması Doğu hakkında bütün bildiklerinin sadece yazılı metinlere dayandığının en ilginç kanıtı idi. O zamana kadar gezginlerin, bilginlerin ve eski fatihlerin aracılığı ile ikinci elden tanınan Mısır, artık Doğu'nun karanlık bir ülkesi olmaktan çıkacak ve Fransız vatanının bir bölümü sayılacaktı.¹⁵³ O zamana kadar kitaplardan öğrenilen Mısır Napolyon'un akademik bir grupla buraya gelmesiyle doğrudan incelenebilme imkânına kavuşmuştur. Mısır'ı ele geçiren modern bir güç, önce kendi kuvvetini ispat edecekti. Mısır'ın kaderi tek elden Avrupa'ya bağlanmak olarak düşünülmüştü. Bunu hem Avrupa istiyordu, hem de Mısırlılar böyle bir sonuca çoktan razı olmuşlardı.

Napolyon Bonaparte, İslâm adına Türklere karşı durmaları için Mısır halkına çağrıda bulunurken söz konusu "acı çeken milletler" deyiminden yeterince faydalanmıştır.1830 ile 1870 Doğu'nun acı çeken milletleri Suriye'deki Hıristiyan azınlıklardan başkası değildi. Zira insanların doğrudan Fransa'nın merhametine sığındığını belirtecek başka hiçbir iz yoktu.¹⁵⁴

Ordusu Mısır ufkunda görüldüğü andan itibaren bütün gayretler İslam'a doğru çevrilmiş ve Napolyon 2 Temmuz 1798 günü İskenderiye halkına karşı nutuk verirken "Biz gerçek Müslümanlarız..." demişti. Bonaparte Mısır'da bütün çarelere başvurarak İslam için savaştığı anlatmaya çalışıyordu. Her söylediği edebi Arapçaya

¹⁵³ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 124.

¹⁵⁴ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 296.

çevriliyordu. Orduya her hitabında Bonaparte, İslam'a karşı mutlaka aşırı hassasiyet gösterilmesini istiyordu.¹⁵⁵

Napolyon Mısır'dan ayrılırken yardımcısı Kleber'e çok sıkı talimatlar verdi. Buna göre Mısır her zaman oryantalistler ve gönlü kazanılabilen dini liderler marifetiyle yönetilecekti. Napolyon Mısır'ı Fransız ilminin bir şubesi yaparak, şark ülkesinin seyyahlar, âlimler ve askerler dışındaki tarihçi, arkeolog gibi kimselerle tanıtılmasını sağlamıştır.

Bunla birlikte Napolyon tarafından Mısır'ın işgali bir askeri başarısızlıkla sona erdi ise de bu olay, Fransa'nın Mısır ve Doğu'nun diğer bölgeleri üzerindeki yaratıcı gücünü ortadan kaldırmamıştır. Mısır halkına yönettiği hitabet örnekleri hafızalardan silinmemiş, 'Enstitü' ve 'Mısır'ın tasviri' ele geçen kazançlar arasında yerini almıştır. Napolyon'u Mısır'a iten güç oryantalist ruh olmuştur. Hem Asya da hem de Batı'da refaha erişip de ondan sonra gözünü Mısır'a dikmeyen millet olmamıştır.

1.5. Güney-Doğu Asya'daki Sömürgecilik Faaliyetleri

Güney-Doğu Asya'daki sömürgecilik faaliyetleri İngiltere ile Fransa arasında rekabete dönüşerek mücadele şeklini aldı. İngiltere 1756–1763 savaşlarından Fransa'nın elinden Hindistan'ı alırken, bundan sonra Hindistan İngiliz dış politikasında önemli bir faktör oldu. Çünkü Hindistan İngiliz ekonomisi için çok önemliydi.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya, Orta Asya'daki Türk devletlerini birer birer yenip Hindistan'a doğru ilerlemeye başladı. 1854–1856 Kırım Savaşı'nda Rusya yenilince, sömürgelerini Avrupa'dan Sibiryaya ve Orta Asya'ya yöneltmişti. Hindistan'ın güvenliği için Rusya ile İngiltere arasında mücadele başladı. 1907 yılına kadar süren İngiliz-Rus mücadelesi, anlaşma neticesinde, Rusya'nın Afganistan'ın gerisine atılmasıyla sonuçlandı ve böylece Hindistan'ın güvenliği sağlandı.

1880'lerden itibaren Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini tamamlayan Fransa, Hindiçin Vietnam, Laos ve Kamboçya topraklarını içine alıyor ve burada da Amman İmparatorluğu bulunuyordu. Fransa Amman İmparatorluğunu kontrolü altına alarak Taylan'a girdi. Fransa'nın batıya doğru Hindistan'a yaklaşması İngiltere'yi harekete

¹⁵⁵ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 120.

geçirdi. 1895–1896 yıllarında Taylan üzerinde İngiltere ile Fransa çatışma durumuna geldi. Fakat bir anlaşma neticesinde çatışma önlendi. Çünkü Sudan'da olduğu gibi Fransa savaşı göze alamadı. 1896'da yapılan antlaşma ile Taylan üç bölgeye ayrıldı. Doğusu Fransız, batısı İngiliz kontrolünde kalırken, ortada tampon bir bölge bırakıldı. İngiltere Hindistan ile Fransa arasında tampon bölge oluşmasını sağlayarak Fransızları Hindistan'dan uzaklaştırdı.¹⁵⁶

1.6. Çin ve Japonya'daki Sömürgecilik Faaliyetleri

Çin'in ipek kumaşları ve Uzakdoğu'nun baharatları Avrupa'nın ilgisini çekiyordu. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Avrupa'nın Çinle olan ticareti çok iyi bir seviyede idi. XVII. yüzyıldan itibaren Çin, topraklarını Avrupa'ya kapattı. Hıristiyan papazlar Çin ve Japon halkı arasında misyonerlik faaliyetlerde bulunarak, dini propagandalar yaptılar. Çin ve Japonya Hıristiyanların misyoner faaliyetlerini önlemek için Canton limanı dışında bütün kapıları Avrupalı ticaret adamlarına kapatarak, onlarla halkın münasebetini kestiler. Japonya Çin'den daha fazla tepki göstererek kıyılarında gördüğü bir yabancıyı 'Hıristiyan misyoneridir' diye öldürdü.

XIX. yüzyıldan itibaren sanayi inkılâbını tamamlayan Avrupalılar, Uzakdoğu ile ilgilenerken, sömürgecilik faaliyetlerini hızlandırdılar. Sanayide en erken gelişen İngiltere 1763'te Hindistan'ı tamamen ele geçirerek Çin ile komşu oldu. Hindistan'da afyon yetiştiriliyordu. Bunun için en iyi pazar Çin idi. Afyon'u kaçak olarak İngiltere Çin'e pazarlamaya başladı. Çin imparatorunun afyon ticaretini ve içimini yasaklaması İngiltere'nin işine gelmedi. İngiltere 1839'da Çin'e savaş açtı. Üç yıl kadar süren ve tarihte "Afyon Savaşı" olarak bilinen bu çatışmanın neticesinde Çin mağlup oldu. 1842 yılında Nanking Antlaşması imzalanarak, Canton limanı dışında beş liman daha Avrupalıların pazarına açıldı. Bunun arkasından 1844'de de Amerika ve Fransa da İngiltere'ye tanınan ticari imtiyazları elde ettiler. 1842'den itibaren Çin hangi Avrupa devletine imtiyaz verdi ise bundan diğerleri de yararlanmaya başladı. Çin'i sömürmek için Avrupalılar çıkarları gereği bir araya gelerek ayaklanmaları derhal bastırdılar. 1858'de İngiltere ve Fransa'nın Çinle imzaladığı Tien-Tsin Anlaşmasıyla 11 liman daha Avrupa ticaretine açıldı. Bununla da yetinmeyen Avrupalılar, 1860'da ortak askeri kuvvetlerini Çin'e sevk ettiler. 1860 yılında Pekin

¹⁵⁶ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, Ankara, 1988, s. 88.

Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile Çin'in bütün limanları ve iç kısmı da Avrupalılara açıldı. Sanayide gelişmeyen Çin Avrupa sömürmesine karşı durmak istedi ise de bunda muvaffak olamadı. Tamamen sömürge batağına saplandı. Herhangi bir ayaklanma karşısında Avrupa Devletleri menfaatleri icabı, işbirliği yaparak o devletteki ayaklanmaları şiddetle bastırdılar.¹⁵⁷

Japonya Çin gibi açılmaya karşı koymayarak kapılarını ilk defa 1854'te Amerika Birleşik Devletlerine açtı. Amerika'nın arkasından diğer Avrupa devletleri de geldiler. Japonya, Çin'in batıya açıldıktan sonra biraz daha sömürü bataklığına gömüldüğünü gördü. Çin gibi batı medeniyet ve tekniğine tepki gösterme ve bilinçsiz batı düşmanlığı yerine Japonya, batı medeniyeti seviyesine ulaşmak ve bir an önce batı teknolojisini almak zorunda olduğunu anladı. 1854'den sonra batı seviyesine çıkabilmek için Avrupa ve Amerika'ya yüzlerce öğrenci gönderdi. Feodaliteye dayanan idari ve sosyal yapısını değiştirdi. Birbirini takip eden reformlarla toplumun yapısını dinamikleştirdi. 1872'de çıkarılan kanunla kadın ve erkek için ilköğretim mecburi kabul edildi. 1871'de gazete yayınına izin verilerek aynı yıl derebeylik sistemi kaldırıldı. 1873'de mecburi askerlik sistemi getirildi. 1870'de ilk demiryolu yapımına başlandı. 1890'a kadar 7.200 km. demiryolu yapıldı. 1868–1898 yılları arasında 2.190 fabrika inşa edildi. Japonya, batı teknolojisini alarak memleketini sömürülen değil, sömürgeci ülke hâline getirdi.¹⁵⁸

2. Oryantalizm'in Sömürgecilikle İlişkisi

Tarihin akışı içerisinde Oryantalizm ve Sömürgecilik gibi bu iki olgunun Batıda ortaya çıkışı, iki olgu arasındaki ilişkilerin net olarak ortaya konulması gerekli kılmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan eski dünya üzerinde coğrafi konum ve iklim farklılıklarının zorladığı şartlar itibariyle, sürekli olarak öncelikle Akdeniz ve Karadeniz havzaları ve dolayısıyla Kuzey Afrika ve özellikle de Asya ile ilişki içinde olan Avrupa (Batı), bu bölgelerde koloniler kuran kolonyalist bir merkez durumundadır. Bu ilişki, tarihin (belki de) tespit edilemeyecek bir noktasında

¹⁵⁷ Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol**, İstanbul, 2002, s. 41–45.

¹⁵⁸ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, Ankara, 1988 s. 91.

Doğunun Batı tarafından örgütlenmesini başlatmıştır. Büyük bir ticarî ve zirâî potansiyeli barındıran bu bölgenin iktisadî ve stratejik kaygılarla hâkimiyet altına alınması ve örgütlenmesi kültürel planda "uygarlaştırma" sorununun ortaya çıkışıyla da eşzamanlıdır. Başlıca düşüncesi Doğuyla Batıyı, Avrupa'yla Asya'yı, Yunanistan'la İran'ı uzlaştırmak ve Birleşmiş Milletler Topluluğunu yönetmek olan İskender'den beri Doğu uygarlaştırılacak, örgütlenecek ve yönetilecek bir bölgedir. Batının bu tavrı ve Doğuya karşı bu bakış açısı, Roma İmparatorluğu'nda Kilisenin hâkim güç olarak belirmesiyle herhangi bir değişmeye uğramış değildir. Arada bir dine (Hıristiyanlık) bağlı olmasına rağmen Batı Katolik Kilisesi, Doğu Ortodoks Kilisesine ve daha da genel olarak Doğu Hıristiyanlığına aynı zaviyeden bakmayı sürdürdü. Katolik (Batı) Kilisesinin "zahîrî kuvvet âdetiyle, teşkilat ve şer'i otorite ile beşeriyeti birleştirmeye uğraşısı hürriyet ve ihtiyarî hareketi öldürdü.

Uygarlık sorunu ise, hâlâ önemini muhafaza etmektedir. Bu da tıpkı "Doğu Sorunu"nda olduğu gibi, sorun oluşunu, bunlara maruz kalan halkların karşı çıkmasına borçludur. Doğulu, emperyalistlere kaşı silaha sarılınca Doğu bir sorun olmakta; kültürel ve tarihî kimliğini muhafaza etmek istedikçe de uygarlık bir sorun olmaktadır.

Toplumların örgütlenmesi ve fizikî dünyaya hâkimiyetle paralel ilerleyen uygarlık sorunu, bir açıdan da Doğululara toplum olarak bir "sosyolojik form", bu toplumların tarihî seyri için ise "tarihî form" sağlamak gibi işlevleri görüyor. Uygarlık (uygarlaşma, ilerleme vb.) bu işlevi ile klasik oryantalizmin, Doğu toplumlarını "tarihsizleştirme" çıkmazını (kendisine yöneltilen eleştirileri dikkate alarak) yine kendisi lehine aşma imkânını oryantalizme tanımış oluyor. Oryantalizm ile sömürgecilik arasındaki ilişki konusunda, bu ilişkinin varlığını ispatlamaya yarayacak bir delil olarak, şu da söylenebilir. Fransa ve İngiltere'ye nazaran sömürgecilik tecrübeleri daha az olan ülkelerde oryantal araştırmalar daha tarafsız veya daha az önemlidir.¹⁵⁹

XIX. asır sonlarına doğru İslami alanda araştırma yapanların çoğu, genel olarak Sami dilleri araştırmalarında, özel olarak da İbranice veya Kitab-ı Mukaddes metin tenkidi alanında ihtisas yapmışlardı: Nöldeke, Welhausen, Goldziher gibi.

¹⁵⁹ Ahmet Parlakışık, **Oryantalizmin Soruları**, İstanbul, 1995 s. 15-16.

Özellikle XIX. asrın ortalarından itibaren İslam dünyasının maruz kaldığı sömürgecilik, Avrupa'nın Doğuya bakışını belirlemede önemli rol oynamıştır. Sömürgecilik, bu aşamada oryantizmin ürünlerinden fazlasıyla yararlanmışır. Bu gelişmelerle irtibatlı olarak Avrupa ve Amerika'nın çeşitli şehirlerinde oryantist incelemeleri sürdürmek ve disipline etmek için bazı dernekler kuruldu. Bu dernekler bilimsel dergiler ve yayınlar çıkarmaya başladılar. Mesela Paris'te 1822'de "Asya Derneği" kuruldu, hâlâ yayınlanmakta olan Journal asiatiaue (JA) dergisini çıkardı, İngiltere'de 1823'te "Asya Kraliyet Derneği" kuruldu, bu derneğin de çıkardığı Journal of the Royal Asiatic Society (JRAS) dergisi hâlâ yayınlanmaktadır. 1842'de "Amerikan Doğu Derneği" kurulup Journal of the American Oriental Society (JAOS) adlı dergiyi çıkarmıştır. 1845'de "Alman Doğu Derneği" kurulup Zeitschrift der Deutschen Morgen-landischen Gesellschaft (ZDMG) adlı dergi çıkarılmışır. 1912'de Rusya'da Mir Islama (İslam Dünyası) dergisi yayınlanmaya başladı. Az önce işaret ettiğimiz gibi XIX. asrın ortalarındaki emperyalist tutum, Avrupa ülkelerinin doğuya bakışlarına hâkim oldu. Böyle olunca, sömürgeci siyasetçiler, maksatlarına hizmet etmek için bazı oryantistlerden istifade ettiler. Mesela Hollandalı Snouck Hurgronje (ö. 1936), Rus Barthold, Alman H. Becker bu tür müsteşriklerden oldular. Keza Fransa ve İngiltere'de bir kısım şarkiyatçılar Dışışleri Bakanlıklarında danışman olarak görev yapmışlardır. Sömürgecilik, görünüşte dinî, gerçekte ise emperyalist savaşlar olan Haçlı savaşlarının bir uzantısı olmuştur. Böylece emperyalizm ile oryantizm birbirine destek sağlayarak, siyasî ve askerî yönden istila ettikleri İslam ülkelerini, Batı medeniyetine tam boyun eğdirme hedefine yönelmişlerdir. Onlar, Müslümanların kendi medeniyetlerine ve kendi varlıklarına güvenlerini sarsmak için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Sömürgeci yöneticilerle birlikte çalışan müsteşriklerin yanında, elbette böyle bir çalışma içine girmeyenler de bulunmuş tur. Ama bu, böyle olanların İslam'a ve Müslümanlara dost olacağı manasına gelmez.

Oryantalizm, parlak dönemini XIX. asrın ikinci yarısı ile XX. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Bu dönem, efsanevi tarzda çalışma yapan bazı isimler yetiştirmiştir. Şimdi de onları takip eden şarkiyatçılar bulunmaktadır.

XIX. yüzyıla değin Avrupa için Şark, Batı'nın kesintisiz, mutlak egemenliğinin hüküm sürdüğü bir bölgeydi. İngiltere'nin Hindistan'daki, Portekiz'in

Doğu Hint Adalarındaki, Çin'deki, Japonya'daki, Fransa ile İtalya'nın da Şark'ın çeşitli bölgelerindeki deneyimlerinin ortaya koyduğu apaçık bir gerçektir. 1638-39'da bir grup Hıristiyan Japonların Portekizlileri bölgeden sürmesinde olduğu gibi, bu tabloyu bozan yerli muhalefet örnekleri de zaman zaman çıkıyordu. Ama Avrupa karşısında genelde yalnız Arap ve İslam Şark'ı, siyasal, düşünsel ve bir süre için de iktisadi düzlemde, hakkından gelinemeyen bir direniş gösterdi. Dolayısıyla Şarkiyatçılık, tarihinin büyük bir kısmında, Avrupa'nın İslam karşısındaki sorunlu tutumunun damgasını taşıdı.

Kuşkusuz İslam pek çok bakımdan gerçek bir kışkırtıcıydı. Coğrafi ve kültür bakımından, tedirgin edecek kadar Hıristiyanlığa yakındı. Hıristiyanlıktan yaratıcı uyarlamalar yapıyordu; rakipsiz askeri, siyasal başarısıyla övünebilirdi. Bu kadarla da kalmıyordu. İslam toprakları kutsal topraklara bitişikti, hatta kutsal toprakları da kapsıyordu. Üstelik İslam'ın etki alanının merkezi, Avrupa'nın hemen yanı başındaki, Yakın şark ya da Yakın doğu denen bölgeydi. Arapça ile İbranice Sami dillerindendi; Hıristiyanlık için son derece önemli kaynaklar, bu iki dilin tasarrufunda kalmış, bu iki dil içinde şekillenmişti. Yedinci yüzyılın sonundan 1571 İnebahtı Deniz Savaşına değin, gerek Araplara ve Osmanlıya özgü biçimiyle gerekse Kuzey Afrika'yla İspanya'ya özgü biçimiyle İslam, Avrupa Hıristiyanlığına egemen olmuş ya da onu fiilen tehdit etmişti. İslam'ın Roma'ya üstün gelmesi, Roma'yı gölgede bırakması, geçmişte ya da günümüzde hiçbir Avrupalının zihninden silinmiş değildi.

Roma Cumhuriyetinin parlak günlerinde senato, konsülleri ile lejyonlarını tek bir savaşa hasretmeyi ve bir ikincisinin husumetini kışkırtmadan önce ilk düşmanı tümüyle ortadan kaldırmayı öngörürdü. Arap Halifelerin yüce gönlü ya da coşkusu böylesi ürkek siyasal stratejilere tenezzül etmedi. Halifeler, Augustus'un haleflerine de Artakserkses'in haleflerine de aynı şevkle, aynı başarıyla saldırdılar. Rakip krallıklar, aynı anda, av haline geldiler. Sarazenler, Halife Ömer'in on yıllık yönetimde, otuz altı bin kent ile kale kenti Ömer'in hükmüne boyun eğdirdiler. Dört bin kiliseyi ya da kâfir tapınağını yakıp yıktılar. İslam gereklerinin yerine getirilmesi için bin dört yüz cami yaptılar. Hz. Muhammet Mekke'den hicret ettikten yüz sene

sonra, haleflerinin orduları ile hükümranlığı Hindistan'dan Atlas Okyanusuna değin çeşit çeşit uzak ile yayılmıştı.¹⁶⁰

Şark terimi, salt bir bütün olarak Asyalı Doğu'nun eşanlamlısı olmadığına ya da genelde irak ile egzotiğin ifadesi olarak alınmadığına, İslami Şark'ı belirten pek haşin bir anlam taşırdı. Bu "savaşçı" Şark, Henri Baudet'nin "Asya'ya özgü met-cezir dalgası" dediği şey için kullanılır oldu. Kuşkusuz, ta on sekizinci yüzyılın ortalarına değin, Herbelot'nün Şark Kitaplığı gibi "Şark" bilgisi depoları öncelikle İslam'ı, Arapları ya da Osmanlıları kastetmekten vazgeçinceye kadar, Avrupa'da durum buydu. Bu zamana değin kültürel bellek, İstanbul'un düşüşü, Haçlı sererleri, Sicilya ile İspanya'nın fethi gibi görünüşte uzak olaylara anlaşılır bir öncelik tanıdı.

Bilginin bir iktidar aracı olduğunu gerçeğinin dünyaya en iyi duyuran nitekim oryantalist bilginin kullanımı olmuştur. "Foucault, bilginin başkaları üzerine abanan bir iktidar olduğunu ve böylece başkalarını tanımladığını öne sürer."¹⁶¹

Nitekim bu menfaat olgusu, Batı medeniyeti tarafından, Batı-dışı toplumlara karşı birebir uygulanmıştır. Batı, kendi çıkarı için, milyonlarca insanın sefaletine göz yumuyor. Batının zenginliği, Batı-dışı toplumların yoksulluğu ile orantılıdır.¹⁶²

John Hobson'un Cambridge'den 2004 de çıkan kitabı "Batı medeniyetinin Doğulu kökleri", tam da bunu yapıyor ve gözümüzü Avrupa-merkezli olarak yazılmış tarihten uzaklaştırarak, aslında 19. y.y'a kadar geri kalmış olan medeniyetin Avrupa medeniyeti olduğunu haykırıyor her satırında! "¹⁶³

Sömürgecilik ve Oryantalist işbirliği ile Batı dünyası doğuyu her alanda geçmiş ve artık vizyonuna doğuyu sömürmek kavramını koymuştur.

İngiltere, İspanya, Portekiz, Avusturya, Hollanda, İtalya, Almanya, Fransa gibi Avrupa'nın önde gelen devletlerinde şarkiyatla ilgili bir bölüm mutlaka vardır.

Ayrıca bu devletlerin istisnasız hepsinde dışişleri bakanlığına veya sömürge işleri yürüten kuruluşa bağlı bir Doğu ülkeleri dairesi de bulunmaktadır. Buralarda çalışan kişiler çoğunlukla oryantalisttir. 1815'den, 1914'e kadar Avrupa'nın direkt

¹⁶⁰ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 84.

¹⁶¹ Richard Lee, "Bilgi Yapıları", **Geçis Çağı**, Ed. Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, İstanbul, Avesta Yayınları, 1999, s.225

¹⁶² İsmail Süphandağı, **Batı ve İslam Arasında Oryantalizm**, İstanbul, 2004, s. 137.

¹⁶³ Mustafa Armağan, **Kolomb Amerika'ya Kudüs'ü Fethetmek İçin Gitmişti**, 2004

sömürge hâkimiyeti yeryüzü karalarının %35'inden %85'ine çıktığı düşünüldüğünde, sömürgeciliğin boyutlarının nerelere vardığını anlayabiliriz. Tabi ki bu durumdan en çok etkilenen Doğu dünyası oldu. Oryantalizmin katkısıyla sömürgecilik gelişti.

Her şeyden önce olayları inceleyelim. Batı ulusları tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren “ Kendi kendini yönetme” yeteneklerini ispat ettiler. Zira buna layık olacak güçte idiler. Kelimenin geniş anlamı ile Doğu denilen tüm bölgeleri baştanbaşa dolaşarak Doğuların tarihini elden geçerseniz, (selfgovernment) ”kendi kendini yönetme” prensibinin en ufak bir izle dahi rastlayamazsınız. Gerçekten ihtişam içinde geçmiş bütün büyük yüzyıllar despotizmin ve mutlak iktidarın eseridir. Fatihler fatihleri kovalamış, üstünlükler üstünlükleri izlemiş, ancak hiçbir devirde, hiçbir devrim hareketi içinde ne başlangıçta ne sonuçta, bu milletlerin hiç biri, bizim Batı’da “Kendi kendini yönetme” dediğimiz şeyi yani kendi kaderini kendi tayin etme düşüncesini asla akıllarına getirmemiştir. Bu bir gerçektir. Üstünlük yahut gerilik meselesi değildir. Doğulu olgun bir kişinin, bizim Mısırda yahut diğer yerlerde üslendiğimiz idare görevi karşısında, bu görevin bir filozofa layık olmadığını düşüneceğini sanıyorum. Çünkü idare küçük işlerdir, düşük işlerdir. Yapılması gerekeni yapmaktır.¹⁶⁴

Avrupa doğu üzerinde sistematik, gelişen bir bilgiye sahip olmuştur. Bu bilgi sömürgecilik ve çıkar çatışmalarıyla sürekli olarak desteklenmiştir. Bir yeri sömürgeleştirmek demek, öncelikle oradaki menfaatleri hedef almak demektir. Bu menfaatler siyasi, ticari, bilimsel, kültürel ve daha çok ekonomik olabilir. Oryantalizm bu menfaatlere ulaşmada en büyük aracı rolü üstlenmiştir.

Doğu ülkeleri birer hammadde deposu olarak görülmüş, siyasal olarak pazarlıklar yapılmış, paylaşılmak istenmiş, horlanmış, barbar diye nitelendirilmiş, neyi varsa el konulmak istenmiştir.

Salisbury konuya şöylece değiniyordu:

“Büyük çıkarlarınızın söz konusu olduğu bir ülkede sadık bir dost ile karşılaşmak zorunda kalırsanız önünüzde üç yol belirir: Bu ülkeden vazgeçe

¹⁶⁴ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 54.

bilirsiniz, ülkeye tek elden yönetirsiniz yahut ülkeyi ortağımızla birlikte yönetirsiniz.”¹⁶⁵

İngiltere'nin 19.Yüz yıl boyunca sömürgelerindeki genel valileri 55 yaş gibi çok erken bir tarihte emekliye alma geleneği ortaya çıktı. Oryantalizm'in gidişatı çok ince bir noktaya ulaşmış bulunuyordu. Artık hiçbir Doğu'lu bir batılı yöneticinin ihtiyarlığını ve çöktüğünü görmeyecekti. Bu bir Oryantalizme dayalı olarak sömürgeci taktiğidir.

2.1. Hindistan'ın İşgali ve Oryantalizm

Hindistan'da ilk Avrupa üsleri on altıncı ve on yedinci yüzyıl başlarında Portekiz öncülüğünde kurulmuştu. Avrupa, en başta da İngiltere, esas olarak ticari etkinliğe dayanan uzun bir dönemin (1600'den 1758'e kadar) ardından işgalci bir güç sıfatıyla siyasal bakımdan da egemen olmuştu. Ancak Hindistan, Avrupa'ya yönelik yerel bir tehdit hiç olmadı. Tersine, Hindistan'daki yerel yetkililer parçalanarak bu toprakları Avrupa-içi rekabete, Avrupa'nın ölçsüz siyasal denetimine açmış olduğu için, Avrupa Hint Şark'ına, İslam'a atfedilen tehlike duygusunu hiç mi hiç taşımaksızın, mal sahibi kibriyle davranabilmiş. Ne yazık ki, bu kibir ile doğru bilgi arasında korkunç bir bağdaşmazlık vardı. D'Herbelot'nun Şark Kitaphğı'nda Hint-İran konularına ilişkin maddeler tümüyle İslami kaynaklardan devşirilmişti. "Şark dilleri"nin on dokuzuncu yüzyılın başına değin "Sami dilleri"yle eşanlamlı sayıldığını söylemek de doğru olur. Quinet'nin sözünü ettiği Şark Rönesans'ı, İslam'ın tüm Şark'ı örneklediği o dar sınırları genişletme işlevi görecek. Sanskritçe, Hint dini, Hint tarihi, Sir William Jones'un on sekizinci yüzyıl sonundaki girişimlerine değin bilimsel bilgiye ulaşamamıştı. Hatta Jones'un Hindistan merakı da, önceki İslam merakı ile bilgisinden dolanarak geliyordu.

Dolayısıyla, d'Herbelot'nun Şark Kitaplığı'nın ardından gelen ilk büyük Şarkiyat yapıtının, Simon Ockley'nin Sarazenlerin Tarihi olması şaşırtıcı değildir. Yakın dönemden bir Şarkiyatçılık tarihçisi, Ockley'nin Müslümanlar karşısındaki tutumunun Avrupalı okur için "acı verici bir sarsıntı" olduğu kanısına varır. Ockley Avrupalı Hıristiyanların felsefeyle ilk tanışmalarını Müslümanlara borçlu olduklarını belirtmişti. Çünkü Ockley yapıtında İslam'ın söz konusu ayrıcalığını açıkça

¹⁶⁵ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 65.

göstermekle kalmamıştı. Arapların, Bizans'la, İran'la savaşlarına ilişkin bakış açısını da Avrupa'ya ilk kez özgün ve esaslı bir biçimde hissettirmişti. Ne var ki, Ockley kendisini İslam'ın bulaşıcı etkisinden uzak tutmaya özen gösteriyordu. Meslektaşı William Whiston'dan (Newton'ın Cambridge'deki halefi) farklı olarak, İslam'ın ahlaka aykırı bir sapkınlık olduğunu göstermişti. Oysa Whiston, İslamiyet'e duyduğu hayranlık yüzünden 1709'da Cambridge'den kovulmuştu.

“İngiltere'nin Hindistan'da yerine getirilecek iki görevi vardır. Biri yıkıcı diğeri yapıcı... Yaşlı Asya toplumunu ortadan kaldırmak ve onun yerine Avrupa toplumunun temel kurallarını getirmek”.¹⁶⁶

Hindistan'daki ilk oryantalistlerin çoğunluğu ya hukuk âlimi ya da misyonerlik eğilimi fazla doktorlardı. Bunlar bir yandan Asya'da ıslahı kolaylaştırmak için bilim ve sanatı inceliyorlar. Diğer yandan da aynı inceleme ile kendi ülkelerinde bilginin ve sanatının ıslahına çalışıyorlardı.

2.2. Hindistan'da İlk İngiliz Şarkiyatçıları

2.2.1. Anquetil

Hemen öncesinde en az iki temel Şarkiyatçı tasarı gerçekleştirilmiş olsa da, Napolyon'un 1798 Mısır istilasını ile Suriye akını, modern Şarkiyatçılık tarihi açısından bunlardan çok daha büyük bir önem taşıyordu. Napolyon'dan önce, Şark'ı peşesini açarak ve Kutsal Kitap Şark'ının sağladığı görece güvencenin ötesine geçerek istila etmeye yönelik, ikisi de birer araştırmacı tarafından gerçekleştirilen iki girişim olmuştu. İlk girişim, Jansencilikle yerleşik Katoliklik ve Brahmancılığı kendi zihninde bağdaştırmayı beceren, bir Seçilmiş Kavmin ve Tevrat'taki soy çizgilerinin en eski zamanlarda gerçekten var olduğunu kanıtlamak için Asya'ya giden, toplumsal eşitlik kuramcısı Abraham-Hyacinthe Anquetil-Duperron (1731–1805) tarafından gerçekleştirilmişti. Ama Anquetil öngördüğü hedefi aştı, saklı kalmış Avesta metinlerini bulacağı, Avesta'nın çevirisini de tamamlayacağı Surat'a kadar gitti. Raymond Schwab, Anquetil'i yollara düşüren gizemli Avesta parçası için, "araştırmacılar Oxford'daki ünlü fragmana bakıp çalışmalarına geri dönerken, Anquetil aynı metne bakıp Hindistan'a gitti," diyordu. Schwab ayrıca, Anquetil ile Voltaire'in Şark ile Kutsal Kitap'a, "birinin Kitap'ı daha kuşku götürmez, diğerinin de

¹⁶⁶ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 217.

daha inanılmaz kılmak" üzere benzer bir ilgi duyduklarını dile getirmişti. Ancak, Anquetil'in Avesta çevirileri Voltaire'in amaçlarına hizmet etti. Çünkü Anquetil'in bulguları "kısa sürede, o güne değin vahiy metinleri diye bellenen Kutsal Kitap metinlerinin eleştirilmesinde yol gösterici oldu".¹⁶⁷

2.2.2. William Jones

Şark ilk kez, Avrupa'ya metinlerinin, dillerinin, uygarlıklarının somutluğunda gösteriliyordu. Ayrıca Asya da ilk kez, coğrafi uzaklık ve genişlik söylemlerini destekleyen kesin çizgili bir düşünsel ve tarihsel boyut kazanmıştı. Anquetil'in Şark çalışmalarını, yukarıda andığımız Napolyon öncesi tasarımlardan ikincisi, William Jones'un çalışmaları izledi. Bu amansız bir kültürel gelişmenin karşılığı olarak ödenen kaçınılmaz bir daralma diyetiydi. Anquetil geniş görüş alanları açmıştı aslında, ama Jones bunları, yasalaştırmalarla, dizelgeleştirmelerle, karşılaştırmalarla kapadı. Jones 1783'te Hindistan'a gitmek üzere İngiltere'den ayrılmazdan önce, Arapçayı, İbraniceyi, Farsçayı öğrenmişti. Bunlar diğer becerileri arasında en önemsiz kalanlardı. Bir ozan, bir hukukçu, her alanda uzman bir allame, bir klasik çağ mütehasısı, yetileriyle aynı zamanda Benjamin Franklin, Edmund Burke, William Pitt, Samuel Johnson gibilerinin hayranlığını kazanmış azimli bir araştırmacıydı. Bir gün Hint Adalarında saygın, geliri yüksek bir memuriyete atandı. Doğu Hint Kumpanyasındaki görevine başlar başlamaz da, Şark'ı derleyip toparlamaya, parsellemeye, ehlileştirmeye, böylece de Avrupa'ya ait bilginin bir alanı haline getirmeye yönelik kişisel incelemelerine girişti. "Asya'da İkametim Sırasında İncelediğim Meseleler" başlıklı kişisel çalışmasında, soruşturmasının konuları arasında "Hindularla Muhammetçilerin Yasaları; Hindistan'da Modern Siyaset ve Coğrafya; Bengal'i Yönetmenin En İyi Yolu; Asyalılarda Aritmetik, Geometri ve Karma Bilimler; Hintlilerde Tıp, Kimya, Cerrahi ve Anatomi; Hindistan'ın Doğal Ürünleri; Asya'da Şiir, Retorik ve Ahlak; Doğu Uluslarının Musikisi; Hindistan'da Esnafılık, İmalat, Tarım ve Ticaret" gibi şeyleri sayıp dökmüştü. 17 Ağustos 1787'de Lord Althorp'a "Hindistan'ı geçmişteki bütün Avrupalılardan daha iyi bilmek benim tutkum," diye yazmıştı. 1910'da Balfour'un, bir İngiliz olarak Şark'ı herkesten daha iyi, daha çok bildiği yolundaki iddiasının ilk taslağını bulabileceği yerdir. Jones'un resmi işi hukukçuluktaki, yani Şarkiyatçılık tarihi açısından simgesel anlam taşıyan bir

¹⁶⁷ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., İstanbul, 1998, s. 86.

mesleği vardı. Jones'un Hindistan'a gelmesinden yedi yıl önce, Warren Hastings Hintlilerin kendi yasalarıyla yönetilmeleri gerektiğine karar vermişti. İlk bakışta görüldüğünden daha cüretkâr bir tasarıydı bu, çünkü Sanskritçe yasa kitabının kullanmaya elverişli sadece Farsça bir çevirisi vardı. O tarihte hiçbir İngiliz de Sanskritçeyi metinlerin aslına başvurabilecek kadar iyi bilmiyordu. Bir kumpanya görevlisi olan Charles Wilkins önce Sanskritçeyi iyice öğrendi, ardından Manu Kanunları'nı çevirmeye koyuldu. Kısa süre sonra Jones, bu çalışmadaki yardımcısı olacaktı. Geçerkende, Wilkins Bhagavad-Gita'nın ilk çevirmeniydi. Jones 1784 Ocağında, Asiatic Society of Bengal'in (Bengal Asya Derneği) kuruluş toplantısını düzenledi. İngiltere için Kraliyet Derneği neyse, Hindistan için de Bengal Asya Derneği oydu. Jones, derneğin ilk başkanı ve sulh hâkimi olmakla, Şark ile Şarklılara dair etkin bilgiyi edindi. Yönetmek ve öğrenmek, sonra da Şark'ı Garp'la karşılaştırmak: Jones'un, daima yasalaştırmaya, Şark'ın sonsuz çeşitliliğini kuralların, betilerin, törelerin, yapıtların "tam bir özeti"ne boyun eğdirmeye yönelik karşı konmaz bir itici güce ulaştığına inanılan hedefleriydi bunlar. Jones'un ünlü sözleri, modern Şarkiyatçılığın, kendisine ilk hedef olarak Avrupa dillerini uzak, zararsız bir Şark temeline dayandırmayı seçmekle, karşılaştırmalı bir disiplin olmayı ne ölçüde başardığını göstermektedir.

Ne kadar eski olursa olsun, Sanskritçenin olağanüstü bir yapısı vardı. Yunancadan daha yetkin, Latince'den daha zengindi. Bu dillerin ikisinden de daha incelikli bir arılığtı vardır, ama bu iki dille arasında, hem fiillerin kökenleri hem de dilbilgisi biçimleri bakımından, rastlantıyla ortaya çıkmış olabilecek bir benzerlikten daha sağlam bir benzerlik görülür. Aslında bu hiçbir filologun, bu üç dili, ortak bir kaynaktan doğduklarına inanmaksızın inceleyemeyeceği kadar sağlam bir benzerliktir.

Hindistan'daki ilk İngiliz Şarkiyatçıların birçoğu, Jones gibi hukukçular ya da daha ilginç, misyonerlik eğilimleri güçlü hekimlerdi. Görünüşe bakılırsa, pek çoğu "Asya'nın bilimleri ile sanatlarını, Asya'daki ıslahatı kolaylaştırmak ve anavatandaki bilgiyi iletirmek, sanatları geliştirmek umuduyla" incelemek gibi iki yönlü bir amaçla donanmıştı.

Şarkiyatçılığın genel hedefini, 1823'te Henry Thomas Colebrooke tarafından kurulan Kraliyet Asya Derneğinin Centenary Volume'ünde Yüzüncü Yıl Kitabı böyle

dile getiriliyordu. Gerçi bugün, Şark'ta resmi Garplı kişiliğiyle bulunmanın insanlıklarına getirdiği kısıtlamadan ötürü onları suçlayamayacak olsak da, Jones gibi erken dönem, meslekten Şarkiyatçıların, dönemlerinin Şarklılarıyla uğraşırken icra ettikleri iki rol vardı. Ya yargıçtılar ya hekim. Gerçekçilikten değil metafizikten giden Edgar Quinet bile, bu tedavi ilişkisinin belli belirsiz ayrılığındaydı. Le Genie des religions'da (Dinlerin Dehası) "Asya'nın kâhin, Avrupa'nın hekim" olduğunu söylüyordu. Özel Şark bilgisi, bütünlüklü bir klasik metin incelemesinden çıkmıştı. Klasik metinleri modern Şark'a uygulamak, ancak bu incelemeden sonra söz konusu olmuştu. Modern Şarklının göze görünür tükenmişliğiyle, siyasal güçsüzlüğüyle yüz yüze gelen Avrupalı Şarkiyatçı, görevinin, o günkü Şark'ta "ıslahatı kolaylaştırmak" üzere, yitmiş, geçmişte kalmış klasik Şark görkeminin bir kısmını kurtarmak olduğu kararına varmıştı. Avrupalının klasik Şark geçmişinden devşirdiği şey, yalnızca kendisinin en kârlı biçimde kullanabileceği bir tasavvurdu.

2.3. Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Oryantalizm

Hindistan'ın, Şark'ın zenginliklerine ulaşmak için önce İslam bölgelerinden geçmek ve İslam'ın tehlikeli etkisine karşı koymak gerekiyordu. En azından on sekizinci yüzyılın büyük kısmında İngilizlerle Fransızlar bunu başarmıştı. Osmanlı İmparatorluğu çoktan beridir, on dokuzuncu yüzyıla "Doğu Sorunu" sıfatıyla nakşolunmak üzere, (Avrupa açısından) yürek ferahlatıcı bir kocamışlık konumuna yerleştirilmişti. 1769'da İngiltere fiilen Hindistan'ın iktisadi, siyasal denetleyicisi olup çıkıncaya değin, Fransa ile İngiltere, Hindistan'da önce 1744–48 arası, ardından da 1756–63 arası savaştı. Napolyon'un İngiltere'nin Şark imparatorluğunu, önce İngilizlerin İslam'dan geçen yolunu, Mısır'ı işgal ederek taciz etmeyi yeğlemesi kadar kaçınılmaz bir şey olamazdı.

2.3.1. Napolyon'un Şarkiyatçılık Düşünceleri

Napolyon'dan önceki tüm Şarkiyatçı tasarıların ayırıcı özelliği, tasarının başarılı olmasını sağlamak üzere önceden yapılabilecek pek bir şey olmamasıydı. Örneğin Anquetil ile Jones, Şark hakkında yapacakları çalışmanın ne olduğunu, ancak Şark'a gittikten sonra öğrendiler. Deyim yerindeyse tüm Şark'la karşı karşıya kaldılar; ancak zamanla, hatırı sayılır doğaçlama denemelerinden sonra, yontu biçte daha küçük bir alan haline getirebildiler Şark'ı. Oysa Napolyon Mısır'ın tümünü almakta kararlıydı; ön hazırlıkları görülmedik büyüklükte ve mükemmellikteydi. Gene

de, neredeyse bağınazca şematik, tertipçi ve metinsel hazırlıklardan ibaretti. Bu özellikler üzerinde biraz durmak gerekir. Anlaşılan, 1797'de İtalya'da bir sonraki askeri harekâta hazırlanırken, Napolyon'un kafasında, başka her şeyin ötesine geçen üç temel düşünce vardı. İlk, İngiltere'nin hâlâ tehdit edici bir güç olması bir yana bırakılacak olursa, Campoformio Anlaşmasıyla zirveye varan askeri başarısı, ona şanını sürdürmek üzere yönelecek Doğu'dan başka yer bırakmamıştı. Kaldı ki Talleyrand yakın zamanda, sitem edercesine "şu anki koşullarda yeni sömürgeler edinmenin avantajları"ndan söz etmişti; İngiltere'ye zarar vermek gibi cazip bir olasılıkla birlikte bu düşünce, Napolyon'u Doğu'ya yönlendirdi. İkincisi, Napolyon'a Şark daima çekici gelirdi. Sözgelimi, gençliğinden kalma elyazmalarında Arapların Tarihi adıyla çıkardığı bir özet vardır. Bu özette genellikle İlk Çağda yaşayan Makedonya İmparatoru Büyük İskender'in Şark'ına, özelde de Mısır'a yakıştırılan ün ve şanı çok iyi bildiği, tüm yazıları ile söyleşilerinden anlaşılır. Dolayısıyla, İngiltere'nin zararına olmak üzere yeni bir İslami sömürge edinmek gibi ek bir kârla bağdaşık olarak, yeni bir Büyük İskender sıfatıyla Mısır'ı yeniden istila etme fikri aklına düştü. Üçüncüsü, Napolyon Mısır'ı akla yatkın bir tasarı sayıyordu. Çünkü taktik, strateji, tarih düzlemlerinde ve metinsel düzlemde, yani hakkında bir şeyler okunan, yenilerin yanı sıra klasik Avrupalı yazarların yazıları aracılığıyla da hakkında bilgi edinilen bir şey olarak biliyordu. Tüm bunlarda önemli olan, Napolyon için Mısır'ın, önce zihninde, ardından da işgal hazırlıklarında, deneye dayalı gerçekliğe değil de metinlerden devşirilmiş düşünceler ve söylemler alanına ait deneyimler aracılığıyla gerçeklik kazanan bir tasarı olmasıydı. Bundan ötürü de Napolyon'un Mısır planları, Şarkiyatçının özel uzmanlığının dolaysızca işlevsel sömürge kullanımına girdiği uzun bir Avrupa-Şark ilişkileri dizisinin ilk adımı haline geldi. Zira Napolyon'dan beri Şarkiyatçılar, Şark'a bağlılıkları, Şark'la duygudaşlıkları ile fetheden Batı arasında bir seçim yapmaları gereken can alıcı noktalarda, hep ikinci yolu seçer oldular. İmparatorun kendisine gelince, o da Şark'ı önce klasik metinler, ardından da Şarkiyatçı uzmanlar tarafından şifrelenmiş haliyle gördü. Şarkiyatçı uzmanın klasik metinlere dayalı tasavvuru, gerçek Şark'la kurulan her dolaysız ilişkinin yararlı bir ikamesiydi.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Edward Said, **Oryantalizm**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yay., , İstanbul, 1998, s. 91.

Napolyon'un niyeti, kendisinin kurduğu Mısır Enstitüsü'nün üyeleri tarafından her konuda yürütölen çalışmalarla, seferin bir tür canlı belgeliğini oluşturmaktı. Belki de daha az bilinen başka bir konu, iki ciltlik yapıtı Voyage en Egypte et en Syrie (Mısır ve Suriye'ye Yolculuk) 1787'de yayımlanan Fransız gezgini Volney'nin çalışmasının, Napolyon için temel bir dayanak olmasıdır. Volney Yolculuk'u, yazarın 1783'te Doğu yolculuğuna çıkmasını ansızın eline geöen bir miktar paranın (mirasın) olanaklı kıldığını okura bildiren kısa kişisel önsöz bir yana, neredeyse iç daraltacak ölçüde kişisellik yoksunu bir belgedir. Besbelli Volney, kendini gördüğu şeylerin durumunu kaydetmekle görevli bir bilim adamı sayıyordu. İkinci ciltte bir din olarak İslam'ın anlatıldığı yer Yolculuk'un zirvesidir. Volney'nin görüşlerinde, bir din ve bir siyasal kurumlar dizgesi olarak İslam'a yönelik dinsel güdümlü bir düşmanlık vardı. Volney kendisinden çeyrek yüzyıl sonra gelecek olan Chateaubriand ile Lamartine gibi o da Yakınşark'ı, Fransa'nın sömürgecilik tutkusunu geröekleştirmesine elverişli bir yer olarak görüyordu. Napolyon'un Volney'den aldığı, sefere çıkmış bir Fransız gücünün şark'ta karşılaşacağı engellerin, güçlük derecesine göre sıralanmış bir dökümü oldu.

Napolyon, Saint Helena'da General Bertrand'a dikte ettiği Mısır seferine ilişkin düşüncelerinde -Campagnes d'Egypte et de Syrie, 1798-1799'de (Mısır ve Suriye Seferleri, 1798-1799)- Volney'ye açık göndermeler yapar. Napolyon, Volney'ye göre şark'ta Fransız hâkimiyetinin önünde üç engel olduğunu, dolayısıyla her Fransız gücünün üç savaşa birden girmek zorunda kalacağını söyler: Bu üç savaşın ilki İngilizlere, ikincisi Osmanlı Devletine, üçüncü ve en zorlusu da Müslümanlara karşı olacaktır.

3. SÖMÜRGEÇİLİK YOLUNDA BATILILARININ İSLAM ARAşTIRMALARI

Batılı Oryantalistler tarafından yapılan araştırmalar içinde en önemlilerinden birisi hiç kuşku yok ki İslam Ansiklopedisidir. Amaçları daha çok güvenilir bilgi toplamak ve sömürgelere gidecek görevlilere misyonerlere yardımcı olmaktır.

3.1. şarkiyatçıların Hazırladığı İslam Ansiklopedisi

şarkiyatçılar, İslam ölkelerinin idaresinde, bir takım faaliyetlerin yönlendirilmesinde etkili olmuştur. Buna geniş bir şarkiyatçı heyeti tarafından

Avrupa'da hazırlanan daha sonra belli başlı İslam ülkelerinde tercüme edilerek yayınlanan İslam Ansiklopedisi'ni örnek verebiliriz. Bu ansiklopedi en büyük İslam ülkeleri olan Türkiye, Mısır, Pakistan ve İran'da bu ülkelerin dillerine çevrilerek yayınlanmıştır. Böylece Arapça yayınlanmasıyla Katar'dan Fas'a kadar geniş bir coğrafyaya, Türkçe yayınlanmasıyla en az 200 milyon okuyucuya ve Urduca yayınlanmasıyla yaklaşık 300 milyonluk bir Hind alt kıtası Müslümanlığına hitap etmiş oluyor. Bu ansiklopedide müsteşrikler İslam'ın çeşitli meselelerini kendi açılarından irdelemektedirler. Ansiklopedinin üslubu modern, konuları tertipli olduğundan ayrıca entelektüele hitap edecek tarzda hazırlandığından, bunu okuyan aydınları ilk anda tatmin edecek ve ilmi esaslara dayalı olduğu kanaati uyandıracak bir meziyeti bulunmaktadır. Bu 15 büyük ciltlik eserin, devlet desteği ile yayınlanmasının arkasında bir şeyler bulunmalıdır. Mesela ciddi dinî hiçbir eserin yayınlanmadığı bir dönemde böyle bir eserin, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanması, çok ucuz bir şekilde Türkiye'nin her tarafında bulunan M.E.B. kitapevlerine gönderilmesi, ister istemez insanın dikkatini çekmektedir. Şu halde bunun arkasında, Avrupalının; İslam'ı kendi bakışıyla öğretme isteği yatmaktadır. Bu ansiklopedi Türkçe'ye ve Urduca'ya tamamen çevrilmiştir. Ama öğrendiğimiz kadarıyla Arapçası ile Farsçası yarım kalmıştır. Fakat mühim olan, bütün İslam âlemine şarkiyatçıların bakış tarzını aksettiren böyle önemli bir eserin dayatılmasıdır. Müslümanlığı öğrenmek için bu eseri alan bir kimse, onu okuduktan sonra, İslam'ın temel meseleleri ile ilgili bir yığın şüphe ile karşı karşıya kalacak ve bunların üstesinden de gelemeyeceği için kendi hüviyetlerini de kaybedeceklerdir.¹⁶⁹

Şarkiyatçıların hazırladığı İslam Ansiklopedisi şarkiyat çalışmalarının ürünüdür ve hazırlanmasının asıl amacı başta İngiltere, Fransa olmak üzere büyük sömürge imparatorluklarının hâkimiyeti altında bulunan İslam toprakları hakkında güvenilir bilgi toplamak ve buralara gidecek görevlilere yardımcı olmaktır. Ansiklopedinin planlanmasın bu gözle yapıldığı anlaşılmaktadır. İslam dini ile doğrudan ilgili maddelerde ise bazen şarkiyatçılığının yanında rahip olan yazarlar konuyu misyonerce bir tutumla ele almışlardır.

¹⁶⁹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 31.

3.2. Şarkiyatçıların Kur'an Çevirileri

Bu alanda en çarpıcı örnek M. Rodinson'a aittir. M. Rodinson, Hz. Muhammed'in (s.â.v.) şahsiyetini yükselterek onu bir dahi seviyesine çıkaracak, bu arada Kuran'ı ona mal edecek, insan dehasının eseri sayacaktır. Böylece, hem ona inanan milyonlarca insanı -aklıncı- okşayacak, hem de Tanrı kelamını ortadan kaldırmak suretiyle, İslam dinini muallâkta bırakacak, beşerin icadı bir düzen haline sokacaktır.

M. Rodinson, bu taktiğinin birinci kademesinde nasıl başkalarının hurdaya çıkmış malını tezgâhına koymuşsa, ikinci kademesi olan Kur'an konusunda da garazkâr Hıristiyan fanatiklerinin fikirlerini, eski Rus manatı gibi, piyasaya sürüyor. İşte M. Rodinson şöyle sesleniyor:

"Muhammed'in işittiği ve tekrarladığı sözleri, Tanrı'sına yordduğu ilk vahiyleri, şekil bakımından cinlerin çöl kâhinlerine ilham ettiklerine tamamıyla özdeştir (unutmayalım ki, çöl kâhinleri mistik yükselişin yamacına tırmanmaya koyulmuş, ama çok geçmeden soluksuz kalmışlardır). Tıpkı kâhinlerde olduğu gibi, Muhammed'in ağzından da kelimeler kısa kısa, az çok kafiyeli ve ani soluklarla söylenen cümleler halinde düzene girmektedir. Bu tarza, Araplar kafiyeli nesir anlamına seç'i demektedirler. Tıpkı kâhinlerde olduğu gibi, bu cümleler de tabii âlemin tüm nesnelere sıra ile tanık gösterir yeminlerle doludur. Burada, aradan on üç yüzyıl geçmesine rağmen, büyüleyici etkisi hâlâ işlek kalan ilkel bir şiirle karşı karşıyayız." M. Rodinson'un eskici dükkânındaki bu fetvasının, Arap şiir anlayışı yönünden ne kadar çürük, hatta ne kadar cahilane olduğunu aşağıda izah edeceğiz. Önce, kendisinin tezgâhladığı bu ve buna benzer mütalaaları, insaf sahibi müsteşriklerin nasıl karşıladıklarını tespit etmeye çalışalım.

M. Rodinson'un kitabını gözden geçiren şarkiyatçılar, daha ilk bakışta bu konuda da orijinal bir fikirle karşılaşmadıklarını anlarlar. Bilhassa Kur'an konusunda bu komünist yazar, Arapça metne nüfuz edememiş, bu Kutsi kitabın Avrupa dillerine yapılan çevirilerinden iktibasta bulunmayı, çıkar yol olarak kabullenmiştir. Çevirileri tetkik ederek, bunları tahlile tabi tutmak da çeviriler hatadan salim iseler bir yoldur. Fakat o, buna da vakit ayırmamış, garazkâr yazarların bu çeviriler üzerine kurulmuş fikir bozuntularını işlemeyi tercih etmiştir.

Bu çevirilerin, dürüst insanları bile yanlış hükümlere sevk edeceği, konuyu incelemiş olanların malumudur. Şimdi, biz Batının Kur'an-ı Kerim'i niçin ve ne zaman tercümeye giriştiğinden başlayarak, muhtelif çevirilerin sıhhat derecelerini incelemek suretiyle, konuya girecek ve hükmü meşhur ve çağdaş oryantalist A. J. Arberry'ye bırakacağız.

Avrupa'da kültür ve ilim dilinin Latince olduğu devirde, Cluny manastırı için Kur'an'ın Latince'ye bir çevirisi yapıldı (m.1143). Ancak, bu tercüme 1543 yılına kadar yayınlanamadı. Sonraları, Basel'de (naşir: Bibliander) yayınlanan bu nüshadan, Almanya'ya, İtalyancaya ve Hollanda diline çeviriler yapıldı.

Schweigge'ın Almanca tercümesi, Nurenburg (Bavaria)'da 1616'da basıldı. Bunu Baysen (1773), Whal (1828), Ullmann (1840)'ın çevirileri takip etti. Du Ryer'in Fransızca çevirisi Paris'te basıldı (1947). Rusça bir tercüme de St. Petersburg'ta intişar etti (1776). Savary'nin Fransızca çevirisi (1783), Kasimirsky'nin yine Fransızca çevirisi (1840) yayımlandı. Fransızlar, Kuzey Afrika'da yayılmaya başlayınca, Müslümanlar arasındaki misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla, İslamiyet'i tetkike koyulmuşlardır. Bu itibarla, bu iki çevirinin muhtelif baskıları yapıldı.

Bütün bu çeviriler edebi değerleri noksan olduğu gibi, Arapça metni noksansız olarak vermekten ziyade, onu değerden düşürme çabası içinde idiler. Marracci'in 1689'da meydana getirdiği ikinci Latince çevirisinin gayesi ise, İslamiyet'i kötü bir hüviyetle Avrupa'ya tanıtmak için, Kur'an'ı tamamıyla tahrif etmek idi. Papa Innocent XI'e intisabı olan Marracci, bu tahrif koleksiyonunu Mukaddes Roma Cermen imparatoru Leopold I'e ithaf ederek bastırıldı. Bu baskı, Kur'an'ın Cerhi adını verdiği bir hezeyan mecmuasını da ihtiva ediyordu.

Buraya kadar sıraladığımız çeviriler, sonraki Kur'an tercümelerine menba olmuş, nitekim İngilizce Kur'an tercümesini A. Ross, Du Ryer'in adı geçen Fransızca çevirisinden yapmıştır (1647). George Sale, Marracci'nin Latince çevirisini esas alarak bir başka İngilizce tercüme neşretti (1743). Marracci'nin kötü maksadı göz önünde bulundurulursa, bu İngilizce çevirinin neden birçok baskısının yapıldığı kolayca anlaşılır. Sale'in tercümesine "standard" gözüyle bakılması da bu garazkârlıkla ilgilidir.

Hatta bu tercüme ilk defa 'Chandos Classics' serisine ithal edilmiş ve Sir Denison Rose'un da tasdikine sunulmuştu. The Rev. J.WRodwell de, vahyin

kronolojisini aklınca esas almak gayesiyle, Arapça metni altüst eden bir tercüme yayınladı (1861). Bu zat, çeviride metne sadık kalmaya çalışmakla beraber, verdiği notlarla hiç de iyi niyet taşımadığım ortaya koyuyor. Daha ziyade kusur yakalamaya çalışan bir papaz zihniyetinden bu çeviriye kurtarmak mümkün değildir. Prof. E. H. Palmer'in tercümesi (1876) ise, Kur'an'ın üslup ve dil güzelliğini takdirden aciz bir şahsın eseri mahiyetindedir. Buna göre Kur'an, kaba ve sert bir üsluba sahiptir.¹⁷⁰

4. Oryantalizmin Günümüze Yansımaları

Kamuoyunun desteği için “Haklı savaş” kavramı çok önemlidir. Bir savaş ahlak ve din nedenleriyle sürdürülüyorsa, onun “haklı” olduğu iddia edilebilir.

Doğunun gerçekliğine batı anlayışıyla yaklaşma ve sorunlarına çözüm üretme şeklinde özetlenebilecek oryantalizm, bu projede tekrar karşımıza çıkmaktadır. Napolyon'dan Bush'a kadar uzanan bu temel mantığa göre Doğu, iç dinamikleriyle çağdaş dünyayı yakalayamaz, Batı'nın müdahalesi şarttır. Oryentalist sömürgeci zihniyet işbirliği ile bazı müdahalelerin doğuya yapılmasını gerekliliği zorunlu olduğu düşünülüyordu. Bu bazı çıkarıcı emperyalist devletlerin hakkıymış gibi lanse edilmeye çalışılmıştır. İngiltere'den sonra ABD emperyalist-kapitalist sistemin başına geçmiş ancak Sovyetlerin doğuşu ve sosyalist sistemin kurulmasıyla dünyanın iki kutuplu şekillenmesi, soğuk savaşa endeksli bir oryantalizmle yetinmesine yol açmıştır.

Acaba 11 Eylül saldırıları ABD halkına mı daha çok zararı vermiştir yoksa Afganistan ve Irak'a mı? Herkes bilir ki Afganistan ve Irak halkının zararı çok daha büyüktür. Bu iki ülkede ölenlerin sayısı İkiz Kuleler dekinin yüz katına yaklaşmış, ABD de sadece belli yerler vurulurken iki ülke baştanbaşa tahrip edilmiştir.

Batılı ülkelerin genel olarak Doğu ülkeleri veya kendileri dışındakilere yaklaşımları, özel olarak terör hakkındaki kanaat ve teşhisleri önemli ölçüde oryantalizmin günümüzdeki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlmli İslam projesinin model ülkesi olarak ise Türkiye ve Malezya sunulmaktadır. *İlmli İslam* kavramı da aynı *medeniyetler çatışması* kavramı gibi emperyalist ideolojik merkezlerde, ABD'nin başını çektiği emperyalist savaş kitleler

¹⁷⁰ Suat Yıldırım, **Oryentalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Yay., İstanbul, 2003, s. 174-176.

nezdinde haklılaştırmak amacıyla üretilmiştir. İlimli İslam kavramı ve onun etrafına yığılan argümanlar, İslam'ın yıkıcı bir içerikle dolu olduğu, terörizmden beslendiği, Batı medeniyeti ve değerlerini yok etmek istediği ve dolayısıyla da ehlileştirilmesi gerektiği tezi üzerine kuruludur.

ABD'nin başını çektiği emperyalist savaş bir anda Batı medeniyetini ve değerlerini koruma kisvesine büründürülerek aklanmış oluyor!¹⁷¹

İsrail'in kurulması ve büyük enerji yataklarının denetim altına alınması meselesi, ABD emperyalizmi için Ortadoğu'yu da vazgeçilmez kılıyordu. Oryantalist ideologlara göre "Amerikalıların, Yakındoğu'da kabul görmek için, Amerikan düşüncesine karşı mücadele eden güçleri daha yakından tanınması" gerekiyordu. Böylece Amerika Şark Derneğinin yanına, doğrudan devletin yönlendirmesi ve denetimiyle Ortadoğu Enstitüsü, Ortadoğu Araştırmalar Birliği (MESA), Ford Vakfı, Hudson Enstitüsü, Pentagon ve üniversitelerdeki diğer araştırma bölümleri gibi pek çok ideolojik üretim merkezi eklendi.

İlk kez 1993'te ABD Dışişleri Bakanlığı danışmanlarından Samuel Huntington tarafından ortaya atılan *medeniyetler çatışması* safsatasına göre dünya, "birbirlerinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en önemlisi din tarafından" ayrılan 7-8 kültüre bölünmüştü ve savaşlar da bu kültürler-uygarlıklar arasında yaşanacaktı.

Dünyaya hâkim olma politikasını güden devletler her devirde öncelikle Orta-Doğu 'ya sahip olmak gerektiği şuuruna varmışlardır. Bu coğrafyaya tek başına sahip olmak isteyen her bir batılı devlet bu uğurda çok taktik ve strateji geliştirerek hegemonyacı bir politika izlemiş ve aralarında kıyasıya bir hummalı mücadeleye tutuşmuşlardır...

Ellinci yıl dolayısıyla çıkan haber yorumlarda en ilginç The Independent gazetesinde yer aldı. Gazetede "AB'yi sevmek için elli neden" başlığı altında bir liste hazırlanmış Bunlar arasında 26. madde Türkiye'ye dair; "Avrupa Birliği'ne girme ihtimali Türkiye'ye modernleşmeye icbar etti". Türkiye'nin kurtulmaya icbar edilmesi " sömürgecilik dönemi oryantalist söylemle ne kadar da benzeşiyor. Sömürgeciliği meşrulaştırma için "doğulu toplumları despotik yönetimlerden

¹⁷¹ Utku Kızılok, **Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması ve İlimli İslam**, www.marksist.com, 10.10.2007

kurtulmaya icbar etme'' söylemi? Bu tabirin kullanışı tesadüfı olmadığı gibi ilk de değil. Yine medya üzerinde gidecek olursak, yüzyılın olaylarının kapak yapıldığı Time dergisinde ''Türkiye batıya icbar edildi'' ifadesini başlık olarak kullanmıştır. İlk olarak Clinton'ın, Türkiye'nin batı limanına demirlenmesi'' gerektiğini söylemesinin ardından AB ilişkileri ve doğal olarak Amerika ilişkileri yeni bir safhaya girmiştir.¹⁷²

Modern oryantalistlerin içinde en güçlü ülke olarak ABD'nin öncülük yapması, tek kutuplu dünya seyrinde küresel imparatorluk kurma hedefiyle alakalıdır. ABD bu stratejinin ilk adımlarını Afganistan ve Irak'ı işgal ederek atmıştır.

Suudi Arabistan, Irak, İran, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Yemen, Libya, Nijerya, Cezayir, Kazakistan, Azerbaycan, Malezya, Endonezya, Brunei dünyanın toplam petrol rezervlerin yüzde 66.2 ile 75.9 arasında bir miktarına sahip olan ülkeler. Buna karşın, ABD, dünyanın petrol rezervlerinin %2'sine sahip. Batı ülkeleri (Kanada, ABD, Norveç, İngiltere, Danimarka ve Avustralya) dünya petrollerinin yaklaşık %4'ünü elinde tutuyor.

Irak'ın ABD'den beş kat fazla petrolü vardır. Müslüman ülkeler, batı ülkelerinden 16 kat fazla petrole sahip. Müslüman olmayan petrol zengini ülkeler ise Venezüella, Rusya, Meksika, Çin ve Brezilya. ABD önderliğinde Ortadoğu ve Orta Asya'da sürdürülen savaşlar, dünyanın doğalgaz ve petrol kaynaklarının %60'ını ele geçirme amacından ibaret. İngiliz/Amerikalı petrol devleri yörenin petrol ve doğalgaz boru hatlarını kontrollerinde tutmak istiyorlar.

Amerika'nın Orta Asya'daki ve Ortadoğu'daki savaşları da Haçlı Seferlerinden farklı değil. ''Terörizme karşı savaş,'' Amerikalıları ve ''medeni dünyayı'' koruduğunu iddia ediyor. Bir din savaşı, bir medeniyetler çatışması olduğunu ileri sürüyor. Oysa gerçek amacı yörenin önemli petrol zenginliğini şirketlerin kontrolü altına almaktır. Ve bu arada IMF ve artık Paul Wolfowitz'in başkanlığında olan Dünya Bankası'nın da yardımıyla, devlet kurumlarını özelleştirerek ülkelerin ekonomik varlıklarını yabancı sermayeye aktarmak.

¹⁷² M. İsmail Çolak, ''Doğu Meselesi ve Oryantalizm'', Yenidünya Dergisi, www.yenidunyadergisi.com, 10.11.2007

Bush yönetimin Afganistan ve Irak işgalinde savaş için “haklı nedenler” olduğu iddiası önemli bir rol oynadı. “Haklı Savaş” kavramı, kendini koruma hakkına bağlı olarak “ön vuruş” kavramıyla birlikte ABD askeri akademilerinde de öğretilen bir savaş doktrini oldu.

“İslamcı teröristler” gibi tanımlar ise ABD’nin “teröre karşı savaşı’nın” ideolojik dayanakları. Bu dayanaklar, petrol savaşlarında belli bir işe yarıyorlar çünkü Petrol savaşı, petrole sahip olanların iblisleştirilmesini gerektiriyor. Düşman, sivil halkın bile toplu olarak öldürülmesini haklı gösterebilecek şekilde “kötü” olarak tanımlanıyor. Ortadoğu ve Orta Asya yöreleri ağır bir şekilde askerleştiriliyor. Petrol yöreleri işaretleniyor. NATO gemileri Doğu Akdeniz’de konuşlandırılıyor. Terörizme karşı savaş kapsamında, ABD filosu, İran körfezine yerleştiriliyor.

Psikolojik savaş, Pentagon ve ABD’nin istihbarat sistemi ve savaş makinesi tarafından kullanıyor. Batı’da yaşayan Müslümanları da hedef alıyor. Bir yandan ülkenin kaynaklarına el koyulurken, bir yandan da ulus devletler bölünüyor, iç savaşlar başlatılıyor ve buna tepki olarak ta yeni milli bilinçler oluşuyor, etnik dayanışma başlıyor ve işgalcilere kafa tutuluyor.¹⁷³

¹⁷³ Michel Chossudovsky “Müslümanların ‘İblisleştirilmesi’ ve Petrol Savaşları”, www.globalsiyaset.com, 21.12.2007

SONUÇ

Foucault "tanımak hükmetmektir" demektedir. Bu ifade Batının Oryantalistlerle ve misyonerlerle ulaşmak istediği amacı bizlere göstermesi bakımından oldukça önem arz eder.

Oryantalizm; "Doğuya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için" Batı'nın bulduğu bir yoldur. Başka bir deyişle, Doğu'yu sindirmek; siyasi, sosyal, askerî, ideolojik, bilimsel ve fikri bakımlardan yönetmek; nihayet avuç içinde tutmak için başvurulan, ilmîlik süsü verilmiş sinsi planının ismidir. Oryantalistlere, sömürgeci zihniyetin özel ajanı gözüyle bakılmıştır. Doğu'yu gezen her Avrupalı kendisini Batı'nın gizli ve özel temsilcisi olarak görmekteydi.

"Doğunun tarihi, kültürel ve sosyal gerçeklerinin Batının çıkarları istikametinde saptırılması" olarak özetlenebilir. Oryantalizmin "emperyalizm ilmi" olduğu tespiti de önemli ölçüde Batılı araştırmaların sonucudur. Batının doğuya bu özel ve çıkarıcı ilgisi kısaca "sömürgeciliğin keşif kolu" şeklinde ifade edilebilir. Oryantalizm, Haçlı Savaşları ile başlamıştır. Batı, Müslümanların ilimde, ahlak ve seciyede mükemmel olduklarını keşfedince; İslam medeniyetini yozlaştırmak için plan ve projeler yapmaya başlamıştır. Sanayi inkılâbı ve sömürgecilik dönemiyle birlikte Doğu; özel de Ortadoğu ve İslam Dünyası, Batılı Devletler nazarında büyük bir cazibe haline gelmişti. Çünkü dünya ulaşım ve ticaret hattının en işlek noktasında yer alması, sömürelere giden yolda son derece stratejik bir mevkiye bulunması; hele de yapılan geniş çaplı araştırmalar sonucunda zengin petrol rezervlerini barındırdığının anlaşması, sömürgeci güçler nazarında bu coğrafyayı bir kat daha vazgeçilmez kılmıştır. Öyle ki, zamanla dünyaya hâkim olmanın öncelikle Ortadoğu'ya hükmetmekle gerçekleşeceği düşüncesi yaygınlık kazanır olmuştur. Oryantalizm hareket üstü Avrupa'dır. Batı dünyası 18. yüzyıldan itibaren doğuyla ilgili hedeflerini Foucault'un deşifre ettiği şekli ile "tanıma ve hükmetme" formülü çerçevesinde gerçekleştirmeye çabalamıştır. Oryantalizmin ham maddesi; doğu ile ilgilene varsa; uygarlığı, kültürü, insanı, ekonomisi ve dini gibi her şeydir diyebiliriz. Başlıca amacı Doğuyla Batıyı kucaklaştırmak olan Büyük İskender'den itibaren Batı;

Doğuyu uygarlaştırılacak, üzerinde çalışmalar yapılacak bir yer olarak tasavvur etmiştir.

19. yüzyıldan sonra A.B.D. de başlamış ve destekleyicisi olmuştur. Sömürgecinin hedefindeki ülkelere tek başına egemen olmak isteyen her bir Batılı devlet, bu uğurda pek çok taktik ve strateji geliştirmiş ve aralarında kıyasıya bir mücadeleye tutuşmuşlardır.

Batılı güçler özellikle İngiltere, Fransa gibi devletler bölgede uzun süre bir hâkimiyetin kapısını açabilmek için “Şark Meselesi” adı altında birçok siyasi oyun sahneye koymuşlardır. Böylece ”Şark Meselesi” kılıfını giydirdikleri emperyalist politikalarını gerçekleştirme fırsatını elde edeceklerdi. Şark Meselesi'nin temelinde Hıristiyan-Müslüman ve Avrupa-Osmanlı münasebeti yatmaktadır. Avrupa için Şark Meselesi gerçekte Osmanlıyı paylaşma meselesi haline gelmiştir.

Avrupalılar, siyasi emellerini gerçekleştirebilmek için Şark meselesini sözde ilmi ve akademik bir yapıya kavuşturarak Oryantalist düşünceye daha çok önem vereceklerdir. Dolayısıyla, Şark meselesi ve oryantalizm geçmişte kalmış tarihî bir mesele değil; bugün de geçerli olan ve İslâm âlemi'ni halen tehdit eden bir numaralı sorunlardan biridir.

Modern Oryantalist akımı doğuşu olarak ifade edilen Napolyon'un Mısır'ı 1798'de işgal etmesinden itibaren 150 yıl boyunca Oryantalizm, İngiltere ve Fransa'nın hâkimiyetine kalmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra bu rolü ABD devam ettirecektir.

Sonuç olarak;

Doğulu emperyalist düşünceye karşı direnince doğu bir sorun olmuş; çağdaş, ileri ve ‘Dünyanın Jandarmalığına’ soyunan emperyalist zihniyet bu durumu kendi lehine düzeltmek için var gücüyle çalışmış, çalışmaya da devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulahap El- Efendi, “Oryantalizm Irak’ta”, (Çev. Ahmet İlyas Çöllü), www.fikritakip.com, 16.10.2007
- AKGÜN, Halil, İslam ve Batı, İstanbul, 1998,
- ARMAĞAN, Mustafa, Kolomb Amerika’ya Kudüs’ü Fethetmek İçin Gitmişti, İstanbul, 2004
- ARMAOĞLU, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1988
- ARMAOĞLU, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, Ankara, 1988
- Boswort: Oryantalizm and Orientalist, (Çev. Cemal Ağırman), Great Britain, 1997
- BULUT Yücel, Oryantalizmin Kısa Tarihi, İstanbul, 2006
- CAN, Eyüp “Oryantalizme karşı Oryantalistleri kurgulamak”, www.zaman.com.tr, 16.10.2007
- CHOSSUDOVSKY, Michel “Müslümanların ‘İblisleştirilmesi’ ve Petrol Savaşları”, www.globalsiyaset.com, 21.12.2007
- CİLACI, Osman, Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik faaliyetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara ,1992
- ÇOLAK, M. İsmail, “Doğu Meselesi ve Oryantalizm”, Yenidünya Dergisi, www.yenidunyadergisi.com, 10.11.2007
- Günümüz Din ve Fikir hareketleri ansiklopedisi, Çev. Kamel Hoca, Risale Yay., İstanbul, 1990
- HAKSEVER, Hamit, Misyonerlik nedir Hedefleri nelerdir?, İlk Adım Dergisi, www.ilkadim.com 27.10.2007
- KIZILOK, Utku, “Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması Ve Ilımlı İslam”, www.azkop.blogspot.com, 10.10.2007
- LURAGHİ, Raimondo, Sömürgecilik Tarihi, (Çev. Halim İnal), E Yay., İstanbul, 2000 s.203.
- Olson, Robert -Asf Hüseyin, Oryantalistler Ve İslamiyatçılar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989
- PARLAKIŞIK, Ahmet, Oryantalizmin Soruları, İstanbul, 1995
- RODİNSON, Maxime, İslam Kültürü, (Çev. Atilla Tokatlı), Kuveyt, 1978
- SAİD, Edward, Oryantalizm, İstanbul, 1998
- SAİD, Edward, Şarkiyatçılık, (Çev. Berna Ünler), Metis Yay., İstanbul 2006
- SAİD, Edward “Kültür ve Emperyalizm” (Çev. Necmiye Alpay), Hil Yay, Adıyaman, 2004
- SİBAİ, Mustafa, Oryantalizm ve Oryantalistler, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993
- SÜPHANDAĞI, İsmail, Batı ve İslam Arasında Oryantalizm, İstanbul, 2004
- ÜÇAROL, Rifat Siyasi Tarih, İstanbul, 1996
- ÜLMAN, Haluk, Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yol, İstanbul, 2002
- VAROL, M.Ahmet, Emperyalizm Oyunları, ,Seha Yay., İstanbul, 1990
- VAROL, Ahmet, “Emperyalistlerin Öncüleri Misyonerler”, İslam, www.kutsalkitaplar.net, 21.11.2007
- YALÇINKAYA, Alaeddin, “Bilgi Toplumu Oryantalizm ve Terör”, www.egm.gov.tr, 15.10.2007
- YILDIRIM, Suat, Oryantalistlerin Yanılgıları, Ufuk Yay., İstanbul, 2003
- ZAKZUK, Mahmud Hamdi , Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı, Nil Yayınları, İstanbul, 1993 s. 157.

ÖZGEÇMİŞ

Osman Sarı, Isparta ili Yenişarbademli ilçesi 1966 doğumlu olup ilk ve ortaokul öğrenimini Yenişarbademli ilçesinde, lise öğrenimini ise İzmir Yenişehir Sağlık Meslek Lisesinde tamamlamıştır. 1991 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun olmuştur. 1992 yılında Balıkesir iline Kaymakam adayı olarak atandı. 1993 yılında bilgi ve tecrübelerinin arttırmak için Bakanlık tarafından İngiltere'ye kursa gönderildi. 1995–1996 yıllarında Konya, Meram, Isparta Gelendost ilçelerinde kaymakam vekilliği yaptı. 1996 yılında asaleten Zonguldak Gökçebey, Kastamonu Şenpazar, Denizli Babadağ Kaymakamlığı ve Elazığ vali yardımcılığı yaptı. 10.10.2005 tarihinde Göksun Kaymakamlığına atandı. Evli ve iki kız çocuk babasıdır.